~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~

[illegible]
[illegible] —
[illegible]

ԳԻՐՔ
ՔԱՂԱՔԱՎԱՐՈՒԹԵԱՆ։

Յորում աւանդին կանոնք
մարդկային կենակցութեան։

Յաւելեալ 'ի վերջոյ և համառօտ բո-
վանդակութիւն գրոցս աշխարհաբառ
լեզուաւ 'ի պէտս մանկանց։

Արարեալ 'ի Հայր Իգնատիոս Վարդապետէ
Փափազեան, յաշակերտութենէ Տն Մխիթարայ
մեծի Աբբայի։

Տպագրեալ հրամանաւ Գերապատիւ
Տն Ստեփաննոսի Արքեպիսկոպոսի և
Աբբայի։

Յամին. 1806։ ՌՄԾԵ։

'Ի ՎԵՆԵՏԻԿ.
'Ի Վանս սրբոյն Ղազարու։

Առ ընթերցասէր վերծանողս ։

Հարկ մարդկային ընկերութեան հաւա-
քելոց 'ի մի զքաղաքական բազմութիւն ·
և 'ի նմա հաստատեաց զօրէնս կենակ-
ցութեան ընդ միմեանս · այլ կարգադիր և վայե-
լուչ կառավար այնմ՝ ճանաչի կարևոր ու-
սումն ընտիր քաղաքավարութեան · որչափ զի՛
առանց այնր բազմութիւն քաղաքական չէ՛ հա-
մարելի ընկերութիւն մարդկան, այլ հաւաքումն
այլասեռ կենդանեաց 'ի մի գումար խմբե-
լոց · Ք̃զի միաբանութիւն անհրահանդ խուռն
բազմութեան յուշէ նկարել զժողով վայրենի
գազանաց՝ Ք̃ զընկերութիւն քաղաքական կեն-
դանեաց, որպիսի է մարդս ։ Եւ զայս յայտ-
նապէս տեսանեմք 'ի վայրենամիտ ազինս,
յորս չիցէ երբէք լեալ կրթութիւն այսր ուս-
ման ։ Իսկ յորս միանգամ պայծառացաւ
այս ուսումն և վարժութիւն, շքեղ հանդիսա-
ցան յաշխարհի՝ ոչ միայն քաղաքական օրի-
նօք ընկերութեան, այլ և բարեկրօն վարուք
առաքինական կենաց · մինչև անքաղաքա-
վարութիւն 'ի քաղաքացիս, նշան համարեցաւ
անառաքինի վարուց · որ և քաղաքավարու-
թիւն եղև ցուցակ՝ միանգամայն և շարժա-
ռիթ առաքինական ընթացից · որով և սո-
վորութիւն եղև ասել զառաքինեաց և զորբոց,
թէ բարուք քաղաքավարեցան · յորմէ և ա-
ռաքինութիւն իսկ կոչի երբեմն և քաղաքա-
վարութիւն ։ 'Ի սոյն առաքինութիւն յորդորիմք և
'ի Ս̃բ գրոց, որով ուսուցանեն մեզ զհետ

լինել բարւոք կենցաղավարութեն. ոչ միայն առ Ածյ՝ այլ և առ ամ մարդկան. յասել առաքելոյն.* Խորհեցարուք զբարիս առաջի ամ մարդկան ||. և ևս թէ. * Ամենայն ինչ ձեր պարկեշտութեամբ և ըստ կարգի լինիցի ||. ա. կոր. ժդ. 40: որ լինի մարդկօրէն վարելով յԱծ և ընդ ամենեսին: Զայս խրատ կարևոր՝ տեսանեմք աւանդեալ և 'ի սրբոց հարց և յիմաստուն վարդապետաց. որք գործովք ցուցին զնոյն, և ուսուցին մեզ:

Յայսմ ընտիր և 'ի կենցաղօգուտ ուսմանէ ինչ ինչ պակասեալ տեսանելով զանձարունջ ազգիս մեր 'ի բազում տեղիս՝ առ 'ի չգոյէ ուսուցչի և կանոնաց 'ի կրթութեն, փոյթ յանձին կալաք զառաջիկայս երկասիրութի ընծայել ընկերասէր վերծանողաց. հաւաքելով կանոնս պատշաճականս ազգիս՝ 'ի հարթել զանախորժ խորթութիս իւրաքանչիւր գործողութե, ըստ բանից և ըստ գործոց:

Կարգ և յառաջատութի գրոցս այսն բովանդակի, զի զամ գլխաւոր և զերևելի գործողութիս մարդոյ, նախ յառաջ կարգեցաք. իսկ զմասնաւորս և զվերաբերեալս 'ի նոսին, յայլ գլուխս դասեցաք: Յաւելեալ 'ի վերջոյ և առանձին կանոնադրութի ընդ այլևայլ վիճակի մարդկան: Որ և համառօտ հատուած բանի երբեակ գլխով յաղագս կենցաղավարութե Ած: Այկայն եթէ ընթերցողաց ինչ ինչ կրկնութի թըճեսցի վն նմանաւոր գործողութե, որ հանդիպի յայլևայլ կենցաղավարութիս. հարկ իրացն ստիպեաց զմեզ 'ի նոյն՝ առ 'ի տալ յիշատակել ընթերցողին զկանոն ուղղութե: Եւ է հակառակն այսմ, հնար է՝ թէ ինչ

ինչ

ինչ կարծեսցի զանց եղեալ. սակայն յերկարուէ խորշելով Թողաք 'ի փոյթ ընթերցողաց 'ի նմանեաց զնմանն մակաբերել յուղղուն. Թող զայն՝ զի և անհնար էր զա՟մ մարդկային գործս մի առ մի 'ի համար բերել. որ իբր անհամար է ը՟ այլեայլութե՟ անձին, տեղւոյ, ժամանակի և այլոց հանգամանաց:

Զոր՝ չարադրութե՟ն ջանացաք ըստ կարի պարզ յօրինել. զի չէին մեզ կամք Ճարտարախօսութե՟, կմ՟ խրթնաբանութե՟ ուսուցանել, այլ զպասացեալսն մեր՝ ամենեցուն իմացուցանել. վն՟ որոյ և ուրեք ուրեք զրաբառզրոյցս, կամ ռամկական բառս ես 'ի կիր առաք:

Զանէաք մեզ յոյամ զձեռնտուութի յայլ գրեանց. ոչ յայլոց ազգացն, զի Թէպէտ ընդհանուր սկզբունք աւանդեալք 'ի գիրս նց՝ համառօտակաց են յանկաւոր, բայց մասնաւոր կանոնք առանձին ազգաց են յատուկ սեփական: Եւ ոչ 'ի մերոցս, զի բաց 'ի քանի մի տաղ ոտանաւոր խրատուց կարապետ վարդապետի առ նորավարժս 'ի ջահասս. չէր այլ ոք 'ի մերազնէից մատուցեալ 'ի գրութիս այսպիսի ուսման. այլ աւանդութ՟ և գործածութ՟ 'ի սակաւս և եթ գտեալ կայր. զոր մեք յանձն առաք բովանդակել բազում աշխատութ՟, փափաքելով օգտել և քաղաքավար ուղղութե՟ համօրէն ազգիս 'ի փառս

ԱԾ:

* Որք իմաստուն բարս ունին, 'ի վերայ այնր և կրթութե՛ն, դիւրաւ գտան ա՛ծպաշտութե՛ պտուղ՝ գոր-ծոյ և բանից ։

Ս. Ներսէս · Լամբր · 'ի Մեկն առակաց ·
Գլ · ԺԵ · 6 ։

Գ Ի Ր Ք

ՔԱՂԱՔԱՎԱՐՈՒԹԵԱՆ.

ԳԼՈՒԽ. Ա.

ԹԷ ԻՆՉ ԻՑԷ ՔԱՂԱՔԱՎԱՐՈՒԹԻՒՆ.

Քաղաքավարութիւն անուն, որ 'ի յոյն լեզու ԲՕԼԻ՛ՏԻԿԱ կամ ԱՍՏԻԿՕ՛Ն լսի. և 'ի լատինս ՑԻՎԻ՛ԼԻՏԱՍ կամ ՈՒՐԲԱ՛ՆԻՏԱՍ, ըստ հնչման ձայնին նշանակէ զքաղաքականութիւն՝ կամ զկենցաղավարութիւն 'ի քաղաքի։ Այլ սովորութ̅բ առեալ լինի այս բառ 'ի տեղի այնր առաքինութեան, որով մարդիկ վայելուչ և ընտիր կենակցութ̅բ վարին ընդ միմեանս։ Եւ այս կարի յարմարութ̅բ՝ զի որովհետև կարգաւորեալ կենցաղավարութիւն յաւէտ 'ի քաղաքս լինի քան արտաքոյ 'ի շէնս և 'ի գիւղս, նմին իրի պատշաճ եղև զայս առաքինութիւն կոչել քաղաքավարութիւն. ը̅ որում ուսուցանէ սա մարդկան զվայելուչ և զընտիր կենցաղավարութիւն քաղաքական.

կան. զոր և մարթ է սահմանել այսպէս:
* Քաղաքավարութիւն է առաքինութիւն, որ
ուղղէ և վայելչացուցանէ զբանս և զգործս
մարդկան ը̄ւ արտաքին և քաղաքական կե-
նաց ||: Կոչի * առաքինութիւն ||. զի է մասն
բարեխառնութե. ը̄ւ որում 'ի գործողութիս
մարդկան դնէ զօրինաւոր չափ և զվայե-
լուչ եղանակ. վ̄ն որոյ և ասի, * որ ուղ-
ղէ և վայելչացուցանէ զբանս և զգործս
մարդկան ||: Ուղղելն և վայելուչ գործելն
են կրկին պաշտօնք քաղաքավարութե. զի
այս առաքինութիւն կարգի նախ՝ յուղղել և 'ի
սրբել զբանս և զգործս մարդկան յարտա-
քին թերութեց և յանախորժ խորթութեց.
և միւս ևս՝ որ հետևակ է առաջնոյն, առ-
ուսուցանել և առաջնորդել մարդոյ յաղ-
նուական շնորհս բանից և գործոց. ունե-
լով յա̄մի չափ և կանոն զվայելուչն, որում
հնարի նմանեցուցանել զկարմունս մարդ-
կան: Ասի ևս՝ * ըստ արտաքին և քաղա-
քական կենաց ||. զի փոխանն այսր առա-
քինութե ոչ է սրբել և յարդարուն գործել
զմարդիկ ըստ հոգւոյ՝ կա̄մ ըստ ներքին կա-
րողութեց նորա. այլ միայն արտաքուստ
առել վայելչութե բանից և գործոց նց̄. կա-
նոնաւորելով զայն ա̄մ արտաքին գործո-
ղութիս, զորս գործէ մարդ իբրև կենդանի
քաղաքական. և առաջի դնելով նոցա զմար-
դավայել հանգամանս, զոր պարտ է ու-
նել ընկերութիս և 'ի կենակցութիս ը̄ մարդ-
կան: Յայս սակս իսկ՝ այս առաքինութիւն
վայելչապէս կոչի և * մարդավարութիւն ||
ըստ տաճկաց, ինսն էտէպի, կամ ինսն էտէպ.
զի կանոնք և խրատք սորա գլխովին կար-
գեալ են յուսումն անտագիտ և ընտիր
կե-

կենակցութե՛ք վարելոյ մարդկան ընդ մի-
մեանս ։

Յասացելոցս յայտ է՝ թէ խելուն այսր ա-
ռաքինութե հիմնեալ կայ 'ի վայելչութե և 'ի
բարեկարգութե, որով յարդարէ զմարդ-
կային վարմունս բանից և գործոց ։ Այլ
քանզի պէսպէս են վարմունք մարդկան՝
ը՟ այլևայլութե գործոց նց և բնութե՝ կմ
հասակի կմ վիճակի կմ պատուոյ, նմին ի-
րի և կանոնաց քաղաքավարութե օրէն է
լինել այլևայլ, որովք իբր ճարտար բժիշկ
ամի մատուցէ զյանկաւորն դարման յուղ-
ղութի և 'ի վերելս ազնուական կենաց ։
Որում կամելով սկիզբն առնել, պատշաճ
համարիմ աստանօր 'ի սկզբան աւանդել
կանոնս ինչ հանրականս, որովք հասարա-
կօրէն կառավարին ամենայն կենակցութիւք
մարդկան ։

ԳԼՈՒԽ. Բ։

Յաղագս հանրական կանոնաց քաղաքավարութե ։

Հանրական կանոնք կոչին 'ի քաղաքավա-
րութե այն խրատք, որք 'ի հասարակի
հային առ ամ գործողութիւնս և վարմունս
մարդկան միանգամայն. և համարին իբր
ուղղիչ և կառավար համօրէն մարդկային
կենակցութեց. զի նոքօք և եթ հնար է զգօ-
նամիտ մարդոյ որպէս ուղղել և վայել-
չացուցանել զամ գործս և զբանս իւր յամ
ընթացս քաղաքավարութե ։ Այսպիսի կա-
նոնք թէպէտև մարթին լինել բազմապա-

տին ըստ իւրաքանչիւր տեսակի մարդկային գործողութեանց․ այլ որ գլխաւորքն են 'ի նոսա և յաւէտ պիտանիք, զայնս միայն նշանակեսցուք աստանօր ։

ա․ Առաջին կանոն քաղաքավարութեան, զոր աւանդեն իմաստունք՝ է այն․ զի պարտ է ամենայն ումեք արթուն միտք ուշադիր լինել այնմ ամենայնի, զոր հանդերձեալ է խօսիլ կամ գործել․ քանզի այր անխորհուրդ նման է անպարիսպ քաղաքի․ յասել իմաստնոյն․ * Որպէս քաղաք կործանեալ 'ի պարսպաց և անպարիսպ իցէ, նոյնպէս այր, որ ոչ խորհրդով գործիցէ․ Առակ․ ԻԵ․ 28 ։ Վասն զի 'ի մարդկային կենակցութիւն բազմապիսի թերութիւնք և տմարդութիւնք սովոր են յառաջ գալ յանմտածութենէ․ յորոց առ 'ի զգուշանալ՝ պիտոյ է մարդոյ յամի զգաստ և հրակօղ լինել 'ի վերայ բանից և գործոց իւրոց, զի մի ինչ խօսեսցի կամ գործեսցէ անխորհուրդ և ըստ բերման բնութեան․ այլ դիտելով և կշռելով արասցէ զամենայն ։

բ․ Երկրորդ՝ պարտ է մարդոյ քննել և տեսանել ոչ միայն զիրն, զոր հանդերձեալ է ասել կամ առնել, զի իցէ բարի և վայելուչ, այլև արժան է հայիլ յեղանակն առնելոյ․ նախ՝ զի վայելչապէս և ըստ կարգի արասցէ․ և երկրորդ՝ զի գործոյն յառնել իւրում այնպիսի օրինակաւ վարեսցի, որ իցէ յանկաւոր և պատշաճ իւրում վիճակի և հասակի, զի ոչ ամենայն գործողութիւնք թէպէտև վայելչականք՝ ամենեցուն են 'ի դէպ․

գ՝ Չէ արժան մեծամեծաց՝ ծերոց և չափահասից 'ի կենցաղավարիլն ընդ հաւասարս կամ ընդ ստորինս՝ վարել զայնպիսի զուարճմունս մանկութեան, զոր անկ է տղայոց

և

և կրասերագունից առնել առ վերնագոյնս
ոմն համբուրել զձեռս, կամ մատուցանել
զառաջին և զպատուաւոր տեղին. ևն։
Բայց եթէ հանգամանք վիճակի իշխանու֊
թեն կրասերոյն զնոյն պահանջեսցէ ՚ի նոյն֊
պէս չէ օրէն մանկանց և ստորնագունից
՚ի վարիլն ընդ հաւասարս կամ ընդ վերնա֊
գոյնս, զծերոց և զմեծամեծաց վարմունս
գաղափարելով ՚ի գործ ածել։ Ըստ այսմ և
գիւղականաց անվայելուչ է ՚ի կարգի ազ֊
նուականաց շարժիլ և վարիլ։ Այլ պարտ
է ամենեցուն միտ դնել, զի վայելչապէս
արասցեն զպատշաճաւորն վիճակի իւր֊
եանց։

Գ. Երրորդ՝ պարտ է քաջ դիտել ՚ի ժա֊
մանակն՝ յաւիթն և ՚ի տեղին, յորում գոր֊
ծէ ոք՝ խօսի և կենակցի. զի թէպէտ և
գործ ինչ կամ խօսք կամ շարժմունք իցեն
մարդավարականք և վայելուչք, սակայն
թէ լինիցին ՚ի տարադէպ ժամու և յաւ֊
թի կամ յանյարմար տեղւոջ, համարին անար֊
գութիւք։ Որ ՚ի կամիլ ուրուք շնորհակալ
լինիլ զումեքէ վս երախտեաց նորա, եթէ
գայցէ զնա ՚ի սուգ՝ կամ ՚ի տկարութեն մարմ֊
նոյ, կամ զբաղեալ յանյաջողութեն ինչ գոր֊
ծոյ, չէ օրէն առնել զայն յայնժամ, զի
յայսպիսի աւիթս և ՚ի ժամանակս՝ յաւէտ
մխիթարութե և քաջալերութե կարօտի բարե֊
կամն՝ քան շնորհակալութե։

Դ. Չորրորդ՝ պարտ է միտ դնել սովորու֊
թեն քաղաքի և ազգի, յորում բնակեալ է
ցէ. եթէ զինչ և զիարդ իցեն մարդավա֊
րական շարժմունք և կենակցութիւք նոցա.
զի ոչ միօրինակ գործի ամ ինչ յամ տեղիս.
այլ զօրօրինակ քաղաքք ՚ի քաղաքաց տար֊

բերլին տեղեօք և բնակչօք, նոյնպէս և քա-
ղաքավարական կենակցութիւնք նոցա է մի-
մեանս այլեայլք են. և երբեմն ներհակք
միմեանց՝ կմ տարբերք ամենևին. որ՝ վայե-
լուչ սովորութիւն համարեալ է յարևմուտս
'ի տեսանել բարեկամաց զմիմեանս՝ բանալ
զգլուխ և խոնարհել իրերաց. այլ այս քա-
ղաքավարութիւն օտար գոլով 'ի սովորութենէ
արևելեայց և անգործածելի առ նոսա,
իբր անարգութիւն և ծաղրածութիւն համարի,
եթէ տեսցի 'ի վր ուրուք: Ուստի պարտ
է խոհական անձին քննել և իմանալ, և զ
տեղւոյն 'ի գործ արկանել. քանզի այն հա-
մարի վայելուչ յամ տեղիս, որ իցէ համա-
ձայն կարգի և սովորութեան նոցա:
Է. Հինգերորդ՝ որովհետև հարկ է մարդ-
կային ընկերութեան կենակցութիւն ունել ը
բազում, որոց վիճակ՝ հասակ և հանգա-
մանք բնութեան անհնար է, թէ իցեն միօրի-
նակք. նմին իրի պարտ է մարդոյ յամի 'ի
վարմունս իւր միտ դնել և հայիլ, թէ ընդ
որս և առաջի որոց կենցաղավարի, որպս
զի զ այնմ յարմարեսցէ զանձն վայելուչ
օրինակաւ վարիլ ընդ նոսա: Առ որ 'ի
նպաստ վարժութեան գիտել արժան է. Նոսա՝
զի զորօրինակ պէսպս են մարդիկ բնութ,
նոյնպէս և այլևայլ են բնական բերմունք
և ախորժակք նոցա՝ զոր ունին առ զա-
նազան իրս. իբր զի՝ ոմանք բնապէս ցան-
կան մեծութեան փառաց և իշխանութեան. այլք
ընչից և ստացուածոց. իսկ կէսք կերակ-
րոց՝ ըմպելեաց և զբօսանաց. և այլք այ-
լոց իրաց, առ որս իցեն հակամիտեալ 'ի
բնէ. վս որոյ և յամ ձկտին խնդրել զայնս,
զորս ախորժեն. բայց քանզի անհնար է
նա-

Նոցա յամ իրս և յամ տեղիս զնոյն գտա-
նել, փափագ նոցա և ցանկութիւն յայնմիկ
ուղղի. զոր հնար է նոցա ընդունել յայլոց:
Վայ տեսանեմք յաշխարհի, զի որ ընչաւէտքն
են կամ որ փափագի առատացուածոց, յայնմի-
սի տեղիս, ուր ոչ գոյ յոյս օգտի՝ զի ՚ի հա-
սարակ կենցաղավարութենէ, սէրն ընչից ձգտի
երբեմն ՚ի սէր պատուոյ և մեծարանաց.
վասն որոյ և այնմ փափագի և զնոյն խնդրէ:
Նմին իրի պարտ է տմ ուսմեք խնամով դի-
տել, զի ՚ի կենակցելն ընդ այլս, յորժամ ոչ
կարէ լինել զբուն ախորժակ նոցա, մի
արասցէ կամ սաստեսցէ այնպիսի ինչ, որով
տացի առիթ քամահելոյ: Երկրորդ՝ դիտել
արժան է, զի զորօրինակ բնութիւն տայ
մարդոյ յօժարիլ առ զանազան իրս, նոյն-
պէս առնէ և հասակն. վայ տեսանեմք, զի
ծերք այլ իրաց ցանկան, և մանկունք այ-
լում իրի: Այնպէս նման գործէ և վիճակ մար-
դոյ. զի այլ է բաղձանք մեծատանց՝ և այլ
աղքատաց. այլ քաղաքացւոց, և այլ շինա-
կանաց. այլ իմաստնոց, և այլ տգիտաց.
և այլ արքայից. այլ եկեղեցականաց, և
այլ աշխարհականաց. այլ հեծելոց և այլ
առողջաց: Զնոյն է տեսանել և յայլևայլ
արհեստաւորս ևս. զի ըստ պէսպէս և բազ-
զանազան գործոց, յորս պարապին, համա-
հանդէտ այնմ իղձս և յօժարութիւնս կրեն
՚ի սրտի: Զոր դիտելով մարդոյ՝ պարտի ՚ի
կենակցութիւնս իւր խոհական ընտրութեամբ և
մտադիր արթնութեամբ դիտել և կշռել զիւ-
րաքանչիւրոյն բնութիւն, զվիճակ և զայլ
հանգամանս, զի կարասցէ վայելուչ կար-
գօք վարիլ ընդ ամենին: Այսպէս առ ՚ի
խրատ ընդհանրական, պարտ է զգուշանալ-

յա-

ջանելոյ կա՛մ 'ի գործելոյ առաջի այլոց զայնպիսի ինչ, որ իցէ նողկալի կա՛մ անհաճոյ. և զզուանս բերէ զգայութեանց. կա՛մ տալ յիշատակել զանախորժս, կա՛մ ընդդէմ ելանել սիրոյ և պատուոյ այլոց, ևս և որ կարգի 'ի վնաս ընկերին.

Է. Վեցերորդ պարտ է միտ դնել քաղաքավարական շարժմանց և խոնարհական արարուածոց, զոր խրատացիք կոչեն Ճէրէմօնիա. որով ընծայի ումեք պատիւ և յարգութիւն: Սակայն գիտել արժան է, զի կրկնակի լինի այն. առաջինն է՝ որ լինի 'ի պարտուց, որպիսի է պատիւն և մեծարանքն, զոր պարտի առնել փոքրն առ մեծն. որպէս ծառայք առ տեարս. որդիք առ ծնօղս, և հպատակք կամ ժողովուրդք առ իշխանն և առ առաջնորդ իւրեանց. և զայս սահման նոքա առնել 'ի բնական իրաւանց, զորովք եթէ զանց արասցեն, անիրաւեն առ նոսա. քանզի 'ի նուաստագունից առ մեծամեծս՝ ոչ այնչափ քաղաքավարութիւն պահանջի, որչափ խոնարհ հպատակութիւն: Իսկ երկրորդն է՝ որ լինի 'ի սիրոյ և 'ի մարդավարութենէ. զոր 'ի կիր առնուն մարդիկ 'ի կենցաղավարութենէ. և 'ի սոյն ևս պարտաւորին, ոչ 'ի հարկէ, զի է կամաւորական ինչ. այլ 'ի վայելչութենէ. որովհետև է վայելուչ սովորութիւն ինչ գործածութեամբ մտեալ 'ի մարդիկ. զոր և չառնելն համարի տմարդութիւն մեծ: Սակայն պարտ է խնամով գիտել և զգուշանալ, զի մի՛ յայսպիսի քաղաքավարական շարժմունս և յարգութիւնս, զոր առնէ ոք, անցցէ ըստ չափ. այլ արասցէ զպատշաճականն ևեթ. զոր վարեն առաւելագոյնքն և խելահասքն 'ի մարդկանէ.

նէ: Քանզի այսպիսի վարմունք թէ ըստ չափ անցանիցեն, համարին մարդելուզութի, ծաղրածութի և թեթեւամտութի. Ջ զորս չեք տեսել լինչ և անարժան 'ի մարդ ազնուատոհմ: Սակայն և այս հաւաստի է, զի որովհետև 'ի մէջ մարդկան ախորժական են այսպիսի վարմունք, ներելի է՝ թէ առ. փոքր մի աւելազանց լիցին՝ քանթէ նուազ քան զչափն. բայց յայնմանէ ևս պարտ է զգուշ կալ. զի մի ըստ անխոհեմ դերձակաց 'ի կամիլն ձեւել զձաճկոն սիրոյ և քաղաքավարութե, առ կարի իմն լայնութե և երկայնութե ելցէ վերարկու տմարդութե. զի ամի օրէն է ունիլ զիւր կոպար և սահման պատշաճաւոր: Արդ՝ պարտ է մարդոյ 'ի քաղաքավարական շարժմունս ըզգուշանալ նախ՝ 'ի լկտի, յանձախ և յանյարմար բեկբեկմանէ մարմնոյ, գլխոյ, ձեռաց և ամ անդամոց. կմ ընդհակառակն այսմ՝ 'ի լոյծ և 'ի դանդաղ շարժմանէ: Այլ պարտի ջանալ, զի ամ շարժուածք իւր լիցի հանդարտ, համեստ և վայելուչ, որ տեսողաց լիցէ ախորժելի: Երկրորդ՝ 'ի բանս յարդութե և պատուոյ պարտ է զգուշանալ 'ի կարի իմն սեթեւեթ, չափազանց և յաւելորդ խօսից. կմ 'ի գծծութ̄ նուաստացուցանելոյ զանձն, որ զզուելի է իմաստնոց, մանաւանդ վեհաբարոյ անձանց:

Է. Եօթներորդ՝ առ 'ի կանոնաւորել մարդոյ զկեանս իւր ը̄ վայելուչ կարգի քաղաքավարութե, և ախորժելի ընծայել զայն յաչս այլոց, պարտ է յաւէտ յայն լինիլ ուշադիր. զի 'ի կենցաղավարութիս մի լիցի զհետ խնդրելոյ զհաճոյս անձին. կամ վարելոյ ը̄ կամաց և յօժարութե բնութե

իւ

իւրոյ․ այլ մանաւանդ միտ դիցէ հաճել զկենակիցս իւր, խորհելով յոյժ, եթէ զինչ իրք վայելչականք իցեն, է որ առորժին առաւելագոյնքն ’ի մարդկանէ․ և զինչ որ զնոսին խրտեցուցանէ․ զի այնու դիւրաւ մարթասցի ’ի միտ առնուլ, թէ յորոց իրաց պարտ իցէ խորշիլ, և զորս առնել արժան իցէ։ Այս արթնութին և աչալրջութին՝ որով ուղղին ամ գործք մեր, պարտի լինել անփոփոխ մարդկայինս բնուե, յոր և խրատտիկք յիմաստնոց, յաւէլ կիկերոնի․ * Մ՛էծոյղն ձիրք է բնուե և բանի, զի ’ի կենդանիս՝ միայն մարդն իմանայ՝ թէ զինչ իցէ կարգն, զինչ իցէ վայելուչն, և զինչ եղանակ գործոց և բանից․․։ Զայս համեմատութի՝ բնութին և բանն ’ի տեսութե աչաց ’ի տեսութի հոգւոյն վերառեալ ևս ք զևս արժանավայել համարի պահել զգեղեցկութի զհաւրեյարմարութե և զկարգաւորութե ’ի խորհուրդս և ’ի գործս․ և զգուշանայ, զի մի ինչ անվայելս գործեսցէ․․։ Եւ ահա ոտքեք դոյաւորի և ծաղի համեստն այն՝ զոր խնդրեմք ||։ ա․ Գիր․ յշ․ պատ․ Գլ․ է։

Այսոքիկ են կանոնք հանրականք, որովք կառավարին և վայելչանան ամ խօսք և գործք մարդկան։ Բայց քանզի ոչ ամենեցուն է մերձեցուցանել զայսոսիկ կանոնս ’ի մասնաւոր գործողութիս իւրեանց, նմին իրի պատշաճ է աստանօր առանձին գլխովք և ևս բացայայտել զայնս, ’ի մէջ բերելով զմասնաւոր գործողութիս և ուցելով զթերութիս նոցա․ որով և դիւրըմբռնելի ընծայել ընթերցողաց զիմաստ նախակարգեա կանոնացս։

Գլ․

ԳԼՈՒԽ. Դ:

Վասնանց ― կենցաղավարութեան:

Ա. Կենակցութիւն մարդոյ յոյնժամ լինի անխորժելի այլոց, յորժամ միտ դնէ 'ի կենցաղավարութեան չտալ ումեք ծանրութիւն որով և իցէ առթիւ. այլ ըստ կարի հաւասարեցուցանել նոցա զանձն, ընդ որս կենակցի: Վ՛ ոչ բարիոք գործեն նոքա, որք 'ի պատճառս առանձնական հաճոյից կամ օգտի, և կամ վասն այլ ինչ իրաց վերջաւ բերեն բազմութեան, և խափանարար լինին միաբանութեան սիրոյ և զբօսանաց այլոց: Վ՛ Յորժամ հանդերձեալ իցեն համօրէն ընտանիք տանն նստիլ 'ի սեղան, չէ պարտ միում ումեք յայլ ինչ ըստ կամս պատապիլ, և տալ բազմութեան սպասել. զի վայելուչ եւ է միումն անսալ և հետևիլ բազմաց, քան բազմութեան լսել միում. զի և յիմաստնոց * ասեալ համարեալ է մասն, որ ոչ համաձայնի բոլորին ||:

Բ. 'Ի հասարակ ընկերութեան կամ 'ի կենցաղավարելն ընդ այլս՝ չէ պարտ լինել կարի խիստ գիրգ և փափուկ. և խնդրել յամենայն խնամատարելի լինել քան զայլս, նախել կամելով յայնիսն անկողնի և յընտիր սենեկի. բաղձել հանգստեան 'ի պատուաւոր տեղւոջ, և քան զայլս յառաջ և փոյթ սպասաւորել. միանգամայն չյաճելով բնաւ ընդ իրս ինչ, զանախորժ դէմս ցուցանել. որք են նշանակք մեղկ բարուց և անըմբերելի ան-

տեսողաց. ը՟ որս կենակցութեան ոչ համա-
րի ընկերութիւն, այլ ստրկութիւն: Քանզի գտա-
նին ոմանք այնպէս գիրգք և քնքուշք, ը՟
որս վարելն՝ է շրջիլ 'ի մէջ դիւրաբեկ ա-
նօթոց. իբր զի երկնչին յոյժ 'ի թեթև հար-
ուածոց և 'ի շնչին իրաց, մինչև կարծել
վաղվաղակի բեկանիլ: Վշտանան մեծապ՟ս,
թէ ո՛չ վաղ և փոյթ ողջունեսցին յայլոց.
կամ թէ չգնասցէ ոք առ նոսա յայցելութ՟ն.
կամ ո՛չ պատուեսցէ զնոսա ըստ պարտն իւր.
կամ զի 'ի խօսակցիլն չասացաւ նմա՝ պարոն
և ամիրայ, այլ տիրացու և եղբայր. և կամ
'ի հարցանելն նորա, ոչ փութով պատաս-
խանեցին. կամ թէ զոր խնդրէրն՝ ոչ ընկա-
լաւ: Այսով նմանին աղայաձև ծիծաղ ար-
ձանաց, զորս չախորժէ ոք և տեսանել իսկ:
Այս անկարգութ՟ն յառաջգայ 'ի հպարտութ՟է
և յաւելորդ սիրոյ անձնդիւրութ՟ն, որով
կամին, զի այլք ծնկին ծառայեսցեն, և
ըստ կամս նոցա վարեսցին, որ է բեռն
անբառնալի:

Գ. 'Ի համախոհմբ ընկերութ՟ն մտերիմ սի-
րելեաց անվայելուչ է լինիլ կարի իմն կըշ-
ռութ՟ն անձանց, կամ խտրութ՟ն առնել ը՟
մեծամեծս ըստ առաւել և նուաղ ազնուա-
տոհմութ՟ն կամ աղքատութ՟ն. և այնպէս ո-
րոշել մեծեանց տեղի կամ սպաշտօն, կամ բա-
ժին կերակրոյ՝ և ն՟: Զի այսպիսի խտրու-
թիւք ը՟դէմ են վիճակի համամիտ և հաւա-
սար ընկերութ՟ն. մանաւանդ յուրախութ՟ն
վայրս և 'ի զբօսատեղիս, ուր մտերիմք և
բարեկամք սովոր են խնդամիտ բերկրիլ:
Բայց և զայն արժան համարիմ յուշ առ-
նել. զի յայնպիսի տեղիս իւրաքանչիւրոց
պարտի անձամբ անձին կշռել զչափ իւր.

և

և այնպէս տեղի տալ այլոց երիցագունից քան զինքն, զի այն է վայելուչ և պատշաճական :

Գ. Որք միանգամ վարին ընդ այլս, մանաւանդ ը̅ բարեկամս, պարտին տարագրել յանձանց զզայրացկոտ և զանընդել բարս. Իբր զի՝ չէ արժան խռովիլ և զայրանալ ը̅ այն ամ̅, որ անախորժ թուէր հաճոյից կա̅մ մտաց իւրեանց. ը̅ որում և սովորութիւն է առնել ոմանց՝ գլխովին անկիրթ եղելոց, զորս և չէ հնար հաճել ուրեք. կա̅մ զիջուցանել 'ի բարկութէ. զի դառն դիմօք և խիստ բանիւք վարին ը̅ ամենին. որով և զընտանութիւն սիրոյն դառնութբ̅ իւրեանց խանգարեն և խռովեն :

Ե. Քաղցրահամբոյր միաբանութիւն 'ի կամս այլոց՝ ախորժելի առնէ զկենցաղավարութ մարդոյ. ուստի և ամարդի բարուց է և այն, զոր առնեն ոմանք. իբր զի՝ յամ̅ իրս ջանան հակառակիլ կամաց այլոց. զներհակն խնդրելով՝ ը̅ որ այլք ախորժին. և 'ի խօսս ը̅դիմաբանելով և արհամարհելով զամենին, յորմէ ծագի բազում անգամ կռիւ և մեծամեծ խռովութիւն և թշնամութբ̅ : Յայսմ ախտէ առաւելապէս նոքա պարտին զգուշանալ, որք վարին ը̅ իշխանս և ը̅ մեծամեծս, և որք փափաքին մտերմանալ և սիրելի լինիլ այլոց. զի այս ախտ զատելութիւն ծնանի, և ոչ զսէր բարեկամութե̅ : Վա̅ որոյ պարտ է յաւէտ ը̅ նախակարգեալ Ե. հանրական կանոնին, ուրանօր չիցէ մեղք, կա̅մ վնաս կա̅մ ամօթ ինչ, զկամս այլոց՝ իւր առնել, և այնպէս վարիլ յամ̅ի ը̅ հաճոյս նոցա : Եւ այս՝ ոչ տխմարաբար իբր շինական ոք. և ոչ բռնի՝ ող̅ զկարծաւոր. այլ

ըն-

ընտանի և մտերիմ սիրով:

Զ· Ձիրք ազնուականութեն համարի զուարթամիտ բերկրութն դիմաց 'ի կենցաղավարութե․ վ՟յ չէ պարտ լինել խոժոռահայեաց և կնճռադէմ․ այլ արժան է զուարթութք երեսաց՝ ցուցանել զքաղցրութն սրտին, մանաւանդ՝ եթէ գոցի ոք 'ի մէջ բազմութե ընկերաց և բարեկամաց․ ուր չէ պարտ լինել մելամաղձոտ, կամ կալ լռիկ և զատուցեալ յայլոց․ զի այս երևանակ կենաց՝ 'ի նոսա և եթ լինի անմեղադրելի, որք ը՟ երկար ժամանակս ուսան առանձնակեցութք յընթերցմանս գրոց պարապիլ․ որք և յոլովակի խորշին յընկերակցութե մարդկան: Սակայն յայլս, որք յաճախ կենակցին ը՟ մարդիկ, չէ առանց մեղադրանաց:

Է· Չէ օրէն ումեք դիւրապատրաստ ըն-տանիլ ուղղելոյ զպակասութիս այլոց՝ և յամի լինել ն՟ց կարգադիր և կանոնատու․ ասելով՝ թէ * զայդ, զոր առնեդ կամ առնես, մի այդպէս գործեր․ կամ թէ այդ կերակուր և ըմպելի վնասակար է քեզ․|| և այլ այսպիսիք․ զի այսօրինակ խրատտուութիք են գործ վերնագունից․ իբ՟ վարժապետաց, ծնողաց, դաստիարակաց և բժշկաց: Այլ պարտ է իւրաքանչիւրումեք խնամ ունել զերծելոյ 'ի փշոց զիւր անդաստան․ և 'ի պակասութեց այլոց առնուլ անձին խրատ ուղղութե․ զի մի այն ինչ՝ որ յայլս ստգտանի, անձին իւրում իցէ առիթ մեղադրանաց: Կն որոյ գեղեցիկս ասաց Թաղէս իմաստուն՝ 'ի հարցանել ցնա ումանց, թէ զիարդ հնար իցէ մարդոյ անստգիւտ կենաց վարել, * Զոր ինչ յայլս ստգտանեմք, զայն մեք մի արասցուք||:

Ը·

Է․ Եթէ ոք ուղղագրեսցի յայլոց 'ի բանս
կմ' 'ի գործս իւր, և կմ' ազդարարութն ըն_
կալցի վս̃ սխալանաց ինչ, զոր գործեալ է_
ցէ, չէ պարտ նմա դժուարիլ կմ' խոժոռ_
դէմս ցուցանել․ այլ սիրով և շնորհակա_
լութ̃բ ընդունիլ արժան է․ յիշելով զխրատ
իմաստնոյն սոկրատայ, * Առաւել մտերիմս
և բարեկամս պարտ է համարիլ, ոչ որք
զբանս մեր և զգործս գովեսցեն, այլ՝ որք
զմեղսն յանդիմանեսցեն ||։

Թ․ Նոյնպէս ագեղ է և անգոսնելի 'ի մէջ
աշխարհականաց զայրանալ և ցասնուլ 'ի լսել՛ն
յայլոց զնախատինս կամ զարհամարհական
բանս։ Վա̃յ յայնպիսի գիտոնածս, Թէպէտ
և կրեսցէ ոք 'ի ներքուստ, ոչ պարտի ար_
տաքս երևեցուցանել զդժուարին իւր․ այլ
յոչինչ գրելով զլուեալ բանն, առանց ինչ
այլայլութե̃ այնպէս պարտ է քաղաքավա_
րական սիրով վարիլ, որ̃ թէ չէր ինչ հան_
դիպեալ։ Եւ զայս ասեմք ըստ օրինաց մարդ_
կային քաղաքավարութե̃, որ 'ի գործ ածի 'ի
մէջ աշխարհականաց․ ապա թէ ոչ՝ ամօթ մեծ
է քրիստոնէից նեղանալ և դժուարիլ ը̃
նախատինս և անարգանս, զորս փառք հա_
մարեցաւ Ք̃ս տր̃ն մեր կրել․ և զնոյն ա_
ւանդեաց հետևողաց իւրոց։

Ժ․ Ոչ է պարտ դիմելով հայիլ և զննել ըղդ_
բնական պակասութիւնս այլոց, և հարցանել
նց զպատճառ այնր պակասութե̃․ զո̃՝ եթէ
ոք միականի իցէ, կմ' կարճատես և շլակն,
կմ' ունիցի արատ ինչ 'ի դէմս․ կմ' իցէ կաղ
և սապատողն, ևն։ Զի զայն առնելն, է
զպակասութի̃ նր̃ 'ի դէմս հարկանել․ որ և
լինի նմա առիթ մեծապէս ամաչելոյ։

ԺԱ․ Ոչ է պարտ խնդալ կմ' ծիծաղել 'ի վր̃

նե_

նեղութեանց և կամ դժբախտ պատահարաց · որք դիպին այլոց , թէպէտև ըստ իւրաց ինչ զուարճալի թուեսցի կամ 'ի ծաղր շարժես-ցէ · զի չէ պարտ այլում առնել զայն ինչ , ը՟ որ ոչ ախորժի , թէ այլք արասցեն նմա : Յասմի յայնպիսի գիպուածս արժան է ը՟ կարի վշտակից և ցաւակից լինիլ նոցա :

ժը · Ոչ է արժան ազնուականաց առ 'ի ծաղր շարժելոյ զայլս , առնել կատակերգութիւս անվայելս վիճակի ազնուութե · վ՟ թիւրել զաչս և զբերանն · կամ յիմար ձևանալ , կամ պարել ևն · քանզի չէ օրէն սակս հաճելոյ զայլ ոք , անպատիւ առնել զանձն : Զայս կանոն իմա ը՟ արտաքին գործողութեանց , և ոչ ը՟ բանից զուարճախօսութե , զոր հնար է և ազնուականաց երբեմն ը՟ տեղւոյն և ժամանակին վայելչապէս առնել · ո՟ւ ուսան-դեսցուք ('ի գլ · ը՟ · 5 :)

ժդ · Ոչ է արժան ումեք ընդխառնել զանձն 'ի բանս և 'ի գործս այլոց · մանաւանդ յայն-պիսի տեղիս և 'ի տունս , ուր չունիցի ոք այնչափ համարձակութիւն կամ ընտանութիւն · կամ յայնպիսի իրս , որ չիցէ առ ինքն պատ-շաճեալ · զի մի յոչ լինելն ընդունելի , կրես-ցէ զամօթ : Առաւելապէս պարտ է զգու-շանալ 'ի լինելոյ դատաւոր և օրէնսդիր 'ի տան այլոց , եւս և մտերիմ բարեկամաց , իբր ուղղել կամելով զոր ինչ միանգամայն-պատշաճ կարծեսցէ · յիշելով զխրատ ու-րումն իմաստնոյ , թէ * Առաւել գիտէ տըխ-մարն 'ի տան իւրում , քան իմաստունն 'ի տան այլոց || : Նոյնպէս եւս չէ օրէն ումեք 'ի մէջ օտար ազգի կամ քաղաքի անդոսնել և ծաղր առնել զսովորութիս նց · թէև իցեն խորթք և տմարդիք · զի այնու հնար է , թէ ծա-

դես-

գեսցին թշնամութիւնք և ատելութիւնք ։ Թո՛ղ
զայն ․ զի բազում ինչ խորթ թուի ումեք ․
զի չէ ինքն սովորեալ 'ի նոյն ։ Իսկ եթէ
յիրաւի խորթ իցէ՝ և կշտամբէ զայլս , պար_
տի զգուշանալ՝ զի մի և նոքա 'ի դէմս բեր_
ցեն զանկարգութիւն ազգի և քաղաքի նորա ․
ասելով՝ թէ երթ նախ բարեկարգեա՛ զքոյդ ․
և ապա եկեսցես ուղղել զմերն ․ Ծ բանից
աւետարանին ․ թէ * Բ՛ժիշկ՝ բժշկեա՛ զանձն
քո || ։ և թէ * Հա՛ն նախ զգերանդ յականէ
քումմէ , և ապա հայեսցես հանել զշիւղն
յականէ եղբօր քո || ։ Մատթ ․ է ․ ե ։

Ժը ․ Չէ՛ պարտ լինիլ հետաքրքիր առ 'ի
իմանալ զծածուկս այլոց ․ կամ զհետ լինիլ
գիտելոյ զայնպիսի իրս, որք ո՛չ պատշաճին
ինքեան ․ կամ զոր այլ ոք կամի ծածկել ։ Ուս_
տի չէ՛ օրէն ունկն դնել առանձին խօսակ_
ցութեան , որ լինի 'ի ծածուկ ․ և եթէ ոք Ծ
պատահման , կամ հետաքրքրութեան կամ այլով
օրինակաւ իրագէտ լեալ իցէ գաղտնեաց
ուրուք , չէ՛ պարտ յայտնել զայն այլում ․
ապա թէ ոչ՝ մատնիչ և անհաւատարիմ համ_
բաւի այնպիսին ․ յորմէ խորշի ամ՛ ոք ։ 'Ի
կանոնէ ասացի յայտ է , թէ չէ՛ պարտ մերձ
մատչիլ և առ նոսա , որք զնամակս ընթեռ_
նուն կամ զողջունագիրս գրեն ․ կամ դրամս
համրեն ․ կամ որք առանձնացեալ իցեն 'ի
տեղւոջ ուրեք սակս գործոց ինչ ։ Ընդ կա_
նոնիս արժան համարիմ յիշեցուցանել ամե_
նեցուն և զայն , զի թէ ուրուք իցէ գործ
ինչ առնելի 'ի ծածուկ , պարտի առնել այն_
պիսի օրինակաւ , որով ոչ տացի այլոց ա_
ռիթ հետաքրքիր լինելոյ ։ Ուստի չէ՛ օրէն
'ի մէջ բազմութեան՝ թողեալ զընկերութիւն նո_
ցա , առանձինն ընթեռնուլ թուղթս , կամ

խօ_

խօսիլ յունին ուրուք և կամ օտար լեզուաւ խօսիլ ը ուժեք ։ Սակայն եթէ հարկն տիրեսցէ առնել, պարտ է ներումն խնդրել 'ի բազմելոյն ։

ԺԵ. Աշխոյժութի 'ի խօսս և 'ի գործս պարտի լինիլ սեփական կատարելութե այնոցականաց. 'ի միջէ իրէ զբաղումն գուշակել, և 'ի բազում անկերպարան իրաց զմի կատարեալ և անթերի ծանօթութի բովանդակել. որով վայելուչ և անսպառ լինի կենակցութի ը այլս. (ը որում աւանդեցաք և 'ի գլ. բ. կան. է ։) 'Ի կանոնէ սահի յայտ է, թէ զիարդ կառավարելի իցեն հետևեալ գործողութիս ։ Նախ՝ թէ չէ օրէն անխորհուրդ խոստանալ ինչ ուժեք, կամ ժամադիր լինիլ ը այլում. այլ կանխագոյն պարտ է խոհեմութբ կշռել զչափ անձին, զվայելչութի խոստանալի իրին, և զդիպողութի ժամանակին և զայլ պարագայս. որով կարասցէ յետոյ ը պատշաճի կատարել զխոստացեալն ։ Իսկ եթէ ոք այսպիսի հասուն խորհրդով խոստացեալ իցէ ինչ ուժեք, կամ ժամադիր եղեալ, պարտի անյապաղ կատարել. ապա թէ ոչ ստախօս համարի այնպիսին ։

Երկրորդ՝ յոլովակի հանդիպի 'ի կենցաղավարութիս, զի տեսանելով ոք զախորժական իրս ինչ առ ուժեմն բարեկամի, գովէ յոյժ և ցուցանէ զհաճութի և զփափագ ստանալոյ զնմանն նորին ։ Այսպիսի դիպուածս պարտ է խնամով դիտել, զի եթէ 'ի մեծաց կամ յերախտաւորաց կամ 'ի մտերիմ բարեկամաց ոք է, որ ցուցանէ զհաճութի ստանալոյ. քաղաքավարութի համարի ընծայել նմա զախորժեալն, թէպէտև յայտ-

նոսկէս չիցէ խնդրեալ բերանով: Սակայն 'ի մխտուցանելն անդ չէ պարտ ծանուցանել, թէ ընծայէ զայն վս̅ խնդրելոյ նորա 'ի նմանէ. կմ̅ թէ տայ նմա իբրև պարգեւ ինչ. զի նուաստին չէ անկ ցուցանել նշան մեծութե̅ առ վերնագոյն ոք: Աւասիկ վայելուչ համարի այն եղանակ շնորհելոյ, որ 'ի գործ ածի յազնուականս. իբր զի՛ գաղտ 'ի միմեանց առաքեն 'ի տունս, առանց խմացուցմն առնելոյ, թէ յումմէ՞ իցէ առաքեալ: Ընդ այսուիկ յուշ առնել արժան է և զայն առ 'ի զգուշութի̅. զի թէ ոք տեսցէ զախորժական ինչ առ ումեք, չէ պարտ գովել անյապաղ օրինակաւ, որով տայցէ առիթ պարտաւորելոյ զնա յընծայումն իւրն:

Երրորդ՝ ըստ նախաւանդեալ հանրական կանոնին, (գլ. ե̅. է̅.) այն ինչ, որ անկ իցէ միայն վերնագունին, զգուշալի է 'ի ստորնագունէ. զի՛ Հրաւիրել զոք 'ի տուն կմ̅ 'ի ճաշ չէ օրէն այլում ումեք բաց 'ի տանուտեանէն: Իսկ հրաւիրելոյն ընաւ չէ արժան զայլ ոք տանիլ ը̅ իւր 'ի սեղան, ուր ինքն առանձին իցէ կոչեցեալ: Եւ և՛ եթէ մեծատուն կմ̅ իշխանաւոր ոք հրաւիրեսցէ զստորին ոմն 'ի սեղան, չէ՛ պարտ նուաստին կարի իմն քաղաքավարական բանիւք ցուցանել, թէ հրաժարի. զի այսպիսի հրաժարմունք ոչ յարմարին վիճակի նց̅. (թէ չկայցէ այլ բանաւոր պատճառ հրաժարելոյ:) Նմանև ինչ ինչ անկարգութիւնք, որք չեն մեծ և յանդիմանելի, եթէ տեսցին 'ի գիւղականս և 'ի ռամիկ ժողովուրդս. սակայն յազնուականս են մեծ և ծանր անարգութիւնք. որք նուաստացուցանեն զշնորհս կենցաղավարութե̅. որպիսի են ցուցանել քաղց և

զծարաւ, կամ հարցանել, թէ երբ իցէ ժամ կերակրոյ. կամ ծանուցանել, թէ ծոմ կայ յայսչափ ժամուց հետէ. և կամ գնալ 'ի խոհակերանոցն, առ 'ի քննել և տեսանել զկերակուրս. կամ խօսիլ ը խոհարարին, թէ զինչ պատրաստեալ իցէ. և այլ այսոցին նըմանք, զորս գտցես բովանդակեալ հետըզհետէ 'ի յաջորդ գլուխս:

ԳԼՈՒԽ. Դ:

Հետեւորդ կանոնք առ կենցաղավարութիւն:

ա. Զէ պարտ բարեխրատ անձանց աղտեղի երգս առնուլ 'ի բերան՝ առանձինն, և մանաւանդ 'ի մէջ բազմութեան: Զզուշալի է ևս մնչելով կամ սուլելով երգել և մատամբք նուագս հնչեցուցանելով շարժել զոտս կամ զձեռս: Եւ ևս՝ եթէ ոք չունիցի ձայն ախորժալուր, անվայելուչ է նմա երգել 'ի մէջ բազմութեան: Սակայն եթէ թախանձանօք ստիպեսցի յայլոց, ջան դիցէ սակաւուք վճարել. խնդրելով զներողութիւն 'ի թախանձողացն, և պատճառելով զանբաւականութիւն անձին:

բ. Զէ պարտ խօսիլ անձամբ անձին 'ի լինելն միայնակ առանձինն. պահելով զխըրատ իմաստնոց, թէ * չէ՛ արժան խօսիլ լեզուի, ուր չիցեն ականջք 'ի լսել||: Քանզի այսպիսի սովորութիւն՝ բաց 'ի լինելոյ անհեթեթ գործողութիւն և նշան թեթևամտութեան, է ևս վտանգաւոր յոյժ. զի դիպի բազում անգամ յարթնութեան անզգաստութեան,

և

և 'ի գիշերի երազովք խօսիլ և պատմել զայն-
պիսիս, զորս չկամէր՝ թէ ոք գիտասցէ.
յորմէ և կարէ ծագիլ բազում վնաս և խռո-
վութի, 'ի լսել այլոց զբանս նորա :

Դ. Տգեղ է և անվայելուչ, զոր սովոր են ոմանք առնել ի ժամանակս ժամանակս, մանաւանդ 'ի լինելն զբաղեալ 'ի գործս ինչ առանձինն, որ է՝ թիւրել զբերանն, խըփել կամ ամփոփել զաչս, այտուցանել զծընօտս՝ կամ փչել, ժպտիլ և երբեմն՝ իբր ապուշ՝ բաց թողուլ զբերանն, կամ 'ի դուրս հանել զլեզուն, կամ խածանել զշրթունս, և այլ ինչ բազում այսպիսի, որք համարին տմարդութիւնք յառաջ եկեալք յանզգաստութէ և յանմտադիր լինելոյ 'ի վր գործողութեց անձին :

Ե. Ոչ է պարտ բարձրաձայն ծիծաղել, կամ յանյարմար տեղւոջ և անվայելուչ օրինակաւ, կամ 'ի սովորութէ և ոչ ըստ պիտելոյն : Եւևս ընդդէմ ազնուականութե համարի ծիծաղել 'ի վերայ աղտեղի և անհամեստ իրաց և բանից, թէպէտև զուարճալի կարծեսցին. (զորմէ տես և 'ի գլ. Դ. ԺԶ) : Ընդ սոսին՝ պարտ է զգուշանալ 'ի հնչմանց և 'ի ձայնից, որք խայթեն զունկնս, և անախորժ են ականջաց, որպիսի է կրճտել զատամունս, քերել 'ի զուր զերկաթ, զպղինձ, զքար. կամ յօրանջել, զդայռել և այլ այսպիսիք. զորոց տես 'ի յաջորդ գլուխդ :

Զ. Ոչ է պարտ առաջի այլոց մատամբ խառնել զունչս կամ զականջս և կամ մաքրել զատամունս, որք զզուումն բերեն տեսողաց : Նոյնպէս տգեղ է և անվայելուչ մարդոյ զեղնգունս իւր թողուլ ի երկար առանց հատանելոյ. Բայց 'ի կամելն հատանել, չէ

պարտ տանել զայն առաջի այլոց. այլ առանձինն: Եւ չէ օրէն ատամամբք կարել զայնս. այլ մկրատաւ և կամ զմեղլինաւ՝ որ
հասարակօրէն սովորութիւն է առնել:

Է. Պարտ է մարդոյ զձեռս իւր մաքուր պահել. նոյնպէս զերեսս և զատամունս. առանց հեղգութեան լուանալով և մաքրելով զայնս որչափ ինչ հարկ լինիցի: 'Ի կանոնէ սատի չէ պարտ զեղծանիլ և անկանիլ յաւելահոգութիւն, զի և այն խոտելի է յազնուականս: 'Ի մաքրելն անդ, զգուշալի է յոյժ թըքով սրբել զաղտս ձեռաց, երեսաց, հանդերձից, կօշկաց, և այլն. ը՟ որում սովոր են առնել ոմանք, մանաւանդ մանկունք: Նոյնպէս պարտ է զգուշանալ 'ի լուանալոյ զոտս առաջի այլոց, այլ առնելի է յառանձինն տեղւոջ, ուր ոչ տեսցի յումեքէ:

Ը. Զգուշելի է և անվայելուչ այն սովորութիւն, զոր ունին ոմանք յարհեստաւորաց. իբր զի 'ի ձեռնարկելն յաշխատութիւն կամ 'ի գործս ինչ, թքանեն 'ի մէջ ձեռաց և շփեն ը՟ միմեանս, որ է տեսանել 'ի հողագործս, 'ի հիւսունս, 'ի թիաբարձս. և այլն: Որք թէպէտև պատճառեն զդիւրութիւն գործոյն՝ այնպէս առնելովն. սակայն կարէին և այլով վայելուչ ճանապարհաւ գտանել զհընարս այնր դիւրութեան:

Թ. Չէ պարտ հարկանել զոտս յերկիր առ 'ի ջեռուցանել 'ի ցրտութենէ. կամ շփել ըզձեռս ը՟ միմեանս, կամ տանիլ զմատունս 'ի բերան և շնչով ջեռուցանել. կամ ը՟ օրինի նաւավարաց և գիւղականաց տարածեալ բաղկօք հարկանել զձեռս զուսովք:

Ժ. 'Ի կալն առ հրով, և 'ի ջեռնուլն՝ չէ պարտ ձեռօք խառնել զայն. կամ առնուլ

զջուր 'ի ձեռս . կամ վեր 'ի վայր առնելով ըզմախիր , նկարել 'ի նմա զգիր և զձև ։ Եւ ևս չէ օրէն կարի իմն հուպ մերձեցուցանել զձեռս 'ի կրակն , և ստէպ ստէպ չփել ընդ-միմեանս . կամ սարսռելով և շնչելով ջեռնուլ կամ փչել 'ի հուրն ։ Աւասիկ ևս անվայելուչ է առաջի այլոց հանել զկօշիկս և մերկացուցանել զոտս առ 'ի ջեռուցանել . կամ դարձուցանել զթիկունս , կամ բանալ ըզկուրծս առաջի հրոյ . կամ չորացուցանել զգտակ և զթաշկինակ , և այլ այսպիսի խորժութիւնք , որք եղծանեն զշնորհս քաղաքավարութե ։

Ժ . Զգուշելի իմն է , և գործ անկիրթ բարուց 'ի տեսանելն զաղտեղութիւն ինչ , կամ 'ի կոխելն ըզ պատահման 'ի վերայ այնպիսի իրաց , ցուցանել զայն այլոց ։ Եւ որ առաւել անվայելուչն է , մատուցանել յըռնգունս այլոց զգարշահոտ ինչ առ 'ի հոտոտել . և 'ի խորշիլ նոցա , թախանձանօք ստիպել . ասելով . * փիւֆ . հոտոտեցէք և տեսէք . թէ զիարդ գարշելի է || . զոր յաւէտ պարտ էին ծածկել , զի մի տեսցեն այլք և գարշեսցին ։

ԺԱ . Ընդ այսպիսի արժան համարիմ յիշեցուցանել և զայն զգուշալի տմարդութի , որ է քօղով քաղաքավարական բանից տեսանել 'ի բազում անխրատս . իբր զի՝ կամելով ումանց զանվայելուչս գործել կամ-խօսել , ներումն խնդրեն 'ի մերձակայից . զի մի երևեսցին տգէտք քաղաքավարական կրթութեց . և ապա տմարդութե ասեն կամ առնեն , զոր կամին ։ Սակայն այնու՝ առաւել ևս յայտնեն , թէ չեն տեղեակք քաղաքավարութե . ապա թէ ոչ՝ պարտ էր նոցա յաւէտ ըն-

րել զվայելչապէս առնելն, քան տմարդու-
թեամբ պարսաւելի լինել։ Թող զայն, զի
ներումն խնդրելով, որոց միանգամ չէին
մատչիր գործոյն, յուշ առնեն՝ զի գիտաս-
ցեն. որով և նախատ լինին յայլոց։

ԳԼՈՒԽ. Ե։

Կանոնք առ բնական գործողութիւնս ինչ մարդոյ։

Են ինչ ինչ մասնաւոր գործողութիւնք 'ի
մարդիկ, որք հասարակօրէն դիպին 'ի
կենդանականութենէ. և պատճառին իբր 'ի ստի-
պելոյ բնութենէ. որպիսի է հազալն, փռըն-
գալն, յօրանջելն, հառաչել, ձգտատել, ըղ-
ձայել, թքանել, խնչել, թեքթեքիլ և
ձգել զմարմին. առ որս կարգին հետև-
եալ կանոնքս։

Ա. 'Ի հազալն, այլ և 'ի փռնգալն՝ չէ պարտ
մեծաձայն աղաղակս բարձրացուցանել. այլ
ըստ կարի մեղմով առնելն է, զի մի խայթես-
ցէ զունկն լսողաց։ Իսկ եթէ ոք անձեռըն-
հաս իցէ զսպելոյ զանձն սակս տկարութեն
պարտ է նմա զձեռն կամ զթաշկինակ ըմ-
բռնել 'ի վերայ բերանոյն, որ խափանէ ըղ-
սաստկութիւն ձայնին, և միանգամայն կար-
գի 'ի վայելչութիւն տեսողաց։

Բ. 'Ի փռնգալն՝ պարտ է 'ի մի կողմն դար-
ձուցանել զերեսս, զի մի ցայտմունք թըր-
քոյ սրսկեսցի 'ի վերայ այլոց։ Բայց վայե-
լուչ ևս է, վաղվաղակի թաշկինակաւ ար-
գելս դնել հանդէպ բերանոյն, որով դիւ-
րին լինի յետոյ սրբել վայելչապէս և զըռ-

ընկճումն Թքոյ, Թէ կայցէ 'ի վերայ իւր ։
'ի փանգալ ուրուք՝ պարտ է մերձ եղելոցն
յառաջնում նուագի և եԹ՝ բարեմաղԹել
նմա ողկենդանուԹն. ը̅ որում սովորուԹն
է առնել գրեԹէ յամ ազգս. ասելով * Ա-
ռողջուԹն կամ Խէր ըլլայ ||։ Որում պարտի
և փանգացօղն յարգուԹե պատասխանել,
* Շնորհակալ եմ, կամ [illegible] ըլլայ ||։
Այս հնաւանդ սովորուԹն բարեմաղԹու-
Թե երևի սկիզբն առեալ անտի, զի որով-
հետև փանգալն պատճառի յաւելորդ հիւ-
Թոց հաւաքելոց 'ի գլուխն կամ յուղեղն, ո-
րում կարէր մնասել, եԹէ մնայր անդ 'ի
ներքս. վ̃յ և մարդիկ սովորեցան խնդա-
կից լինել միմեանց 'ի տեսանել անդ զնրա-
սակար հիւԹն վարեալ արտաքս փանգա-
լով ։ Կամ ը̅ ասելոյ ոմանց, այս սովորու-
Թն մուծաւ 'ի փանգահմայուԹէ նախնի հե-
Թանոսաց, որով 'ի փանգալոյ ուրուք գու-
շակէին ը̅ ժամանակին պյաջողուն կամ ըղ-
ձախորդուԹն. յոյր սակս իսկ սահմանե-
ցաւ ասեն բարեմաղԹուԹիս Խէր ըլլայ, որ
է խայր օլսուն. ը̅ տաճկաց. յոր մինս հայն
և ասէին ուրեք ուրեք 'ի կողմանս եւրո-
պիոյ, [illegible] ։

Դ. Յօրանջելն 'ի կենցաղավարուԹն՝ հա-
մարի նշան ձանձրուԹե և Թուլուե, յոր-
մէ պարտ է զգուշանալ քաղաքավարին ։ Սա-
կայն՝ եԹէ դիպեսցի երբեմն յօրանջել,
պարտ է զձեռս 'ի դէմ դնել բերանոյն, և
ոչ անասնաբար կողկոնձել, կամ իշանման
բերանաբաց ղանչել ։ Զգուշալի է ևս մե-
ծապէս, զի մի 'ի յօրանջելն ոք՝ միանգա-
մայն և խօսեսցի. այլ 'ի խօսելն՝ եԹէ գայ
յօրանջ, կամ պարտի բանն զադել, և կամ

 սա-

սակաւ մի լռել, մինչև անցցէ: Զնոյն ըզ-գուշութիւն պարտ է ունիլ. յորժամ ունկն դնէ որք խօսակցուն այլոց, և նստեալ կայ 'ի մէջ բազմութեան. զի յօրանջելովն ցուցանէ՝ թէ ձանձրացեալ է յընկերութենէ նոցա: Առ-դիւրաւ կատարումն կանոնիս, պարտ է մար-դոյ պահել զանձն միշտ 'ի զգաստութեան, և կրթիլ 'ի նոյն 'ի լինիլն միայնակ. զի 'ի սո-վորիլ բնութեան, անաշխատ կարէ զգալ զինքն

ևս և յանզգաստութեան:

Գ. Հառաչանքն թէ լինիցի չափով 'ի պատ-շաճ ժամու կամ յաւթի՝ վայելուչ է. այլ թէ ոչ՝ անարգութիւն և յիմարութիւն համարի: Այլ ոչ բարւոք գործեն, որք ի ժամանակս ժամանակս առանց ինչ պատճառի՝ վա՛յս և ու՛ֆս գոչեն. յորմէ պարտ է զգուշանալ՝ մանաւանդ 'ի վերայ սեղանոյ, և 'ի համա-

րակ խօսակցութեան:

Ե. Զկռտալն չէ յոյնպիսի իրաց, որոց գու-ցէ վայելուչ. կամ զոր հնար իցէ վայելչա-պէս գործել. զի գոլով շարժումն ինչ ըն-նական պատճառաւ յառաջիցէ, լինի ա-կամայ. սակայն այն է նորին վայելչութիւն. զի ի՛ սկսանիլն և խափանեսցի. որ կարէ լինիլ թուքս կուլ տալով. կամ սակաւ մի

ջուր կաթիլ կաթիլ ըմպելով:

Զ. Զզայուեն հասարակօրէն հանդիպի զկ-նի կերակրոյ. և է բանի առնլուն ինչ ըն-նութեան՝ պատճառաւ 'ի ծանրութէ ստամոք-սին և յաւելորդ ոգւոց, զոր թուքն արտաքս հնէ: Առ վայելուչ գործելոյ զայս՝ չունիք ինչ ասել, բայց եթէ՝ թէ կարի արժան է ջանալ առ 'ի զսպել զանձն կամ խափանել. զոր և հնար է առնել կրթութ՟: Իսկ եթէ ումեք անկար իցէ խափանել, պարտի մեղ-

մով

մով և անձայն գործել. դարձուցանելով զերեսս 'ի մի կողմն, և դնելով զձեռն 'ի վ̅ր բերանոյն, զի մի շունչն, որ 'ի դուրս ելանէ՝ ծաւալեսցի յերեսս այլոց, և զզուեցուսցէ:

Է. 'Ի Թքանելն՝ չէ պարտ բարձրաձայն խուխալ, և արկանել զտողունս առաջի աչաց այլոց. այլ 'ի մի կողմն, ուր ոչ տեսցի յումեքէ: Եւ չէ պարտ յոյժ հեռի Թքանել, և կամ 'ի Թիկունս կոյս. այլ ո̅պ ասացաք, 'ի մի կողմն՝ սակաւ ինչ 'ի բացի: Դարձեալ՝ չէ օրէն Թքանել 'ի հուր, կամ 'ի մոխիր կրակարանի. և ոչ ը̅ պատուհանն 'ի հասարակաց Ճանապարհ՝ ուր երթևեկք անցաւորաց անպակաս լինեն, առանց հայելոյ Թէ իցէ ոք, որ անցանէ ը̅ այն:

Ը. 'Ի խնչելն և 'ի սրբել զունչսն՝ պարտ է 'ի կիր առնուլ զԹաշկինակ. և ոչ իբրև ըղմանկունս ձեռօք կամ Թեզանեօք սրբել: Նոյնպէս զզուշալի է ձեռօք խնչել նախ 'ի գետին, և ապա մաքրել զունչն Թաշկինակաւ, ո̅պ սովոր են առնել գեղջուկք և ռամիկք 'ի մարդկանէ: Եւ ես՝ յորում կողման Թաշկինակին սկսաւ ոք զառաջինն խնչել, զնոյն կողմն պարտի միշտ 'ի գործ ածել. և ոչ անխտիր՝ ո՛ր կողմն և հանդիպեսցի. կամ որ ագեղ ևս է, յետ աղտեղելոյ միոյ կողման Թաշկինակին, սկիզբն առնել միւսոյն, կամ յերկուս ծալելով 'ի գործ ածել: 'Ի խընչելն՝ վայելուչ է միով ձեռամբ ըմբռնել ըզԹաշկինակն. և չէ պարտ զունչս իբրև ըզփող հնչեցուցանել. ը̅ որում ամօթոյն է ոմանց, որք և առ սաստկութեան շարժեն զգլուխ և զձեռս իւրեանց, և այտուցանեն զերեսս: Զկնի խնչելոյ կամ մաքրելոյ զունչս,

չէ օրէն ամենևին հայիլ կմ զննել զեղծալսն
'ի Թաշկինակին ։

Ընդ այսոսիկ պատշաճ համարիմ յիշեցու_ցանել ինչ ինչ և այնմ, որ ունի սովորու_թիւն քարշելոյ զքթախոտ ։ Նախ՝ 'ի ձգելն քթախոտ, չէ՛ պարտ ըմբռնել զտուփն 'ի ներքոյ ըռնգանց, պատճառանօք՝ զի մի ար_տաքս թափեսցի ․ բայց սակս զգուշութե_ան 'ի չվատնել 'ի զուր զքթախոտն, լաւ ևս է սակաւ առնուլ և հանդարտ քարշել ։ Իսկ զինի քարշելոյ չէ՛ պարտ գեղջկօրէն ձեռօք սրբել զռունգս, այլ Թաշկինակաւ ։ Երկրորդ՝ անվայելուչ և անկարգ սովորութիւն է, զոր ունին ոմանք փոյթ ընդ փոյթ և առանց հար_կի ձգելոյ զքթախոտ ․ որով և հանապազ աղտեղեն ունին զռունգս և զկուրծս հանդեր_ձից իւրեանց 'ի պժգանս տեսողաց ․ յորմէ
պարտ է զգուշանալ ։

ԺԹ ․ Թեքթեքիլն կամ ձգձգիլն մարմնով ․ տարածեալ ունելով զձեռս և զբազուկս՝ է գործ տմարդի բարուց, որ ոչ այնչափ յա_ռաջ գայ 'ի բուռն ստիպելոյ բնութեն, որ_չափ 'ի հեղգութենէ և 'ի թուլութենէ ․ զոր պարտ է մարդոյ վտարել յանձնէ ․ ըստ կարի զգաւե_լով զինքն և արիացուցանելով ։

Ի ․ Չէ՛ պարտ առաջի այլոց քորել զմար_մին, և քթո՛ռիլ ․ ըմբռնելով զլու կմ զօջիլ և ձեռօք ճմլել ։ Սակայն եթէ ոք կարի իմն նեղեսցի 'ի մարմաջմանէ (որ 'ի կեռալոյ ․) կարէ մեղմով իմն քորել ․ բայց այնպէս, զի մի տեսցեն այլք ։ Ուստի վայելուչ համա_րի՝ (թէ հնար իցէ,) հեռանալ ուրեք ա_ռանձինն, և այնպէս առնել ։

ԻԱ ․ Վճարել զկարիս որովայնի՝ է հարկ ինչ բնական, զոր անհնար է խափանել ա_ռանց

ռանց վնասու կենաց. այլ զի լիցի այն մարդ-
կօրէն և ոչ անասնաբար, պարտ է նկա-
տել և զգուշանալ նախ՝ զի կատարեսցի ու-
րեք յառանձնական տեղւոջ. և այն՝ ոչ յոր-
պիսի և իցէ առանձին տեղւոջ. այլ յայն-
պիսի, որ իցէ որոշեալ սակս այնր կարեաց:
Երկրորդ՝ զի յորժամ ոք հանդերձեալ է
գնալ 'ի կարիս բնութեան, չէ պարտ յանդի-
ման այլոց վեր առնուլ զհանդերձս, և պատ-
րաստիլ 'ի նոյն. կամ բանիւք յայտնել թէ
ստիպի 'ի հարկէ: Երրորդ՝ յետ կատարե-
լոյ զկարիսն, չէ օրէն առաջի այլոց լուա-
նալ զձեռս, կամ վաղվաղակի երթալ և
բազմիլ ընդ այլս. բայց եթէ փութապէս
վճարեալ իցէ զգործն: Զի այսպիսի նախ-
ընթաց և հետևորդ գործողութիւնք՝ ան-
սողաց յիշատակել տան զզարշելիս, և գա-
նուամն բերեն:

ԳԼՈՒԽ. Զ:

Կանոնք վասն Այցելութեան:

Ա. Քաղաքավարական պարտաւորութիւն է
փոխարէն գնալ 'ի տեսութիւն այնոցիկ,
որք միանգամ եկեալ իցեն ումեք յայցե-
լութիւն: Այլ միշտ վայելուչ համարի
նուաստին յառաջել քան զմեծն և 'ի տես գը-
նալ, մինչև իցէ մեծին եկեալ առ նա:
Բ. Յորժամ հանդերձեալ է ոք գնալ ու-
րեք յայցելութիւն, պարտ է նմա զգենուլ
հանդերձս մաքուրս և վայելուչս՝ ըստ պահան-
ջելոյ ժամանակին և հանգամանաց անձինն,

առ որ 'ի տես գնայ ։ Եւ զի այս տեսուն գնալս լինի զանազան պատճառաւ, ըստ այնմ պարտի յարմարել և զհանդերձն. իսկ 'ի կամիլն գնալ 'ի սուգս մեռելոյ կամ 'ի տեսուն սգաւորի, օրէն է զգենուլ թխատեսակ հանդերձս. կամ ընդհականակն՝ թէ գնայ 'ի խնդակցութիւն ուրուք, արժան է զգենուլ հանդերձս պայծառս ։

Ե. 'Ի գնալն 'ի տուն այլոց, չէ օրէն ընդումտանել 'ի սենեակ առ բարեկամն՝ նախ քան զազդելն նմա 'ի ձեռն ընտանեաց տանն կամ սպասաւորաց զգալուստ իւր ։ Եւ եթէ իցէ բարեկամն առանձնացեալ ուրեք կամ զբաղեալ 'ի գործս, և կամ 'ի քուն. պարտ է ցուցանել յայտ զյօժարութիւն սպասելոյ՝ քան անհանգիստ առնել զնա ։ Իսկ եթէ ընտանութիւն ուրուք համարձակեցուսցէ մտանել 'ի սենեակն, ուր կայցէ բարեկամն. պարտ է նախ մեղմով իմն և առանց աղմկի բաղխել զդուռն սենեկին, (թէ փակ իցէ,) և կամ յայտնել ձայնիւ զգալուստն ։ Եւ իբրև արդ լինի մտանել 'ի ներքս, թէ փակ իցէ դուռն սենեկին, պարտ է մեղմով բանալ. (ոպ̄ և յելանելն արտաքս, զնոյն զգուշաւորութիւն պիտոյ է ունիլ 'ի փակելն ։) Եւ ևս 'ի մտանելն և յելանելն չէ օրէն բաց թողուլ զդդուռն, այլ փակել՝ ոպ̄ և եգիտն ։

Զ. 'Ի տեսանել զբարեկամն, որում այց ելանէ ոք. պատշաճ է ողջունիւ սիրոյ և բարեմաղթութեամբ սկիզբն առնել իւրում այցելութեան. զորոյ զեղանակն ուսուսցէ սովորութիւն քաղաքաց, ը̄ որում աւանդեցաւ ('ի գլ. Ե. Դ.) Եւ յետ ողջունի պարտ է յայտնել զպատճառ 'ի տես եկաւորութեն.

որ կարէ լինել այլեայլ՝ ըստ ըներելոյ առ-
թին . զի եթէ 'ի խնդակցութե է , պարտի
խնդամիտ բերկրանօք և զուարթութբ բա-
նից վարել : Եթէ 'ի ցաւակցութե սգոյ ,
(որ և սաւի [illegible] գնալ .) պարտ է
ցցաւ սրտին անկեղծութբ ցուցանել . և
մխիթարական բանիւք սփոփել : Իսկ եթէ
իցէ իբր փոխարէն այցելութե . պիտոյ է
այցելուէ օրինակաւ ծանուցանել և զայն ,
պարտաւոր ցուցանելով զանձն 'ի մնարել
առ շնորհս նախկին այցելուէ նորա : Եւ-
սպա՝ թէ իցէն անդ և այլ անձինք . պարտ
է զնա եւ ողջունել խոնարհական բանիւ :
Ցես այնորիկ չէ օրէն եկելոյն վաղվաղա-
կի նստիլ մինչև իցէ հրաւիրեալ առ այն ,
և յորժամ հրաւիրեսցի՝ յանձն առցէ նըս-
տիլ առանց կրկնել տալոյ զհրաւիրումն
աւելի քան զերկու անգամ : Սակայն 'ի նըս-
տիլն անդ պարտ է վարել ը կանոնին ,
զոր ունիմք աւանդել 'ի գլուխ . (ժա .
ա . բ :)

Է . Եթէ գալստեամբ ուրուք ընդհատցին
խօսակցութիւնք այլոց , պարտ է եկե-
լոյն աղաչել , զի մի դադարեսցին 'ի բանից
իւրեանց . այլ առանց ցուցանելոյ զհետա-
քրքրութի իմանալոյ զայն , զորմէ է խօ-
սակցութիւն : Եւ ևս չէ օրէն վաղվաղակի
ընդխառնել զանձն 'ի բանս նց . այլ պի-
տոյ է լռութբ միտ դնել , մինչև ծանու-
ցեալ տեղեկասցի զիրացն . և եթէ հարց-
ցի , յայնժամ պատասխանի արասցէ : Ցայս
կանոն առաւելապէս պարտ է միտ դնել ,
յորժամ գնայ ոք 'ի տես մեծի և իշխանա-
ւորի ուրուք , զի յետ ասելոյ քաղաքավա-
րական բանիւ զպատճառ այցելութե իւ-
րոյ ,

րոյ, չէ՛ օրէն յետ այնր նոր զրոյցս 'ի մէջ առնուլ. այլ պիտոյ է սպասել, զի նա ինքն վերնագոյնն սկսցի խօսիլ կամ հարցանել. ապա և նմա անկ իցէ պատասխանի տանել:

Ե. 'Ի տես գնալն առ այլս մ՟ն քաղաքավարութե՟ և եթ, պարտ է խոհական ընտրութե՟ վարիլ, մանաւանդ ընդ մեծամեծս և ընդ զբաղեալ անձինս. զի չէ արժան կարի յամենալ առ նոսա, և խափանարար լինիլ գործոց նոցա: Այլ եթէ ծանեաւ ոք, զի անձն այն՝ որում 'ի տես գնացեալ իցէ, ցանկայ վաղվաղակի վճարել զընդունելութեն այցելութե՟ն, պարտ է եկելոյն փութով տալ զհրաժարական ողջոյնն, և մեկնիլ 'ի նմանէ:

Զ. 'Ի հրաժարիլն յումեքէ առ 'ի գնալ, պարտ է վերստին նորոգել զառաջին քաղաքավարական բանս իւր՝ հանդերձ խոնարհական բարեմաղթութե՟ ըստ հանգամանաց անձին: Իսկ եթէ կամեսցի տանուտէրն ընկերակցիլ ը՟ նմա մինչև 'ի դուռն, պարտ է հրաժարելոյն աղաչել, զի մի աշխատեսցի. ապա թէ՝ ոչ հաւանեսցի նա լսել. յետ փոքր մի ընկերակցելոյ՝ միւսանգամ աղաչեսցէ. իսկ եթէ նա տակաւին յօժարեսցի գալ. պարտ է սիրով և խոնարհական բանիւ՟ շնորհակալ լինիլ զնմանէ, և լսել մինչև 'ի տեղին, ուստի ունի բաժանիլ 'ի նմանէ. ուր միւսանգամ նորոգելի է հրաժարական ողջոյնն մնաս բարովլ:

Է. Յորժամ գնայ ոք 'ի տես բարեկամի, չէ՛ օրէն հետաքրքրութե՟ լրտեսել զինչս նր՟. կ՟մ զննել զկահս տանն, և ձեռօք մերձենալ

նալ 'ի նոսա . մանաւանդ 'ի գրուճածս և յողջունադիրս . բայց եթէ կարի ընտանութեն զնոյն ներբողէ տանել . թէպէտ չտանելն միշտ վայելուչ է . զի այս բայց 'ի լինելոյ տմարդութի . է եւ վշտացուցիչ և անախորժ այլոց :

Է . Յորժամ գնայ ոք 'ի տեսութիւն հիւանդի , թէպէտև պարտի հարցանել զողջութեն նորա 'ի նշանակ կարեկից լինելոյ , և ակնունելոյ լսել զբարի նշան առողջութե , սակայն չէ պարտ ընդերկար կալ առ նմա , և տանել զընդունայն խօսակցութիւ , որով վշտացուցի և ձանձրացուցի հիւանդն : Եւ եւս չէ օրէն բարձրաձայն խօսել կամ ծիծաղել և երգել . կամ պատմել զերկիւղալի իրաց և զմահուճանէ . կամ յիշատակել զզուելի իրս , որ նողկանս բերեն հիւանդաց : Այլև պարտ է զգուշանալ 'ի բազում հարցուճածս տանելոյ զողջութէ նորա , որով հասարակօրէն վշտանան հիւանդք . վս որոյ լաւ եւս է տեղեկանալ զայն յայլոց կամ յընտանեաց տանն , զի մի տաղտկութի տացէ հիւանդին : Պարտէ պարտ է մեծապէս զգուշանալ , զի մի 'ի գնալն առ հիւանդս` վաղվաղակի տարացէ զգործ բժշկի . կանոնելով դեղս և սանմանելով կերակուրս վս նորա : Եւ որ առաւել զգուշալին է , չէ օրէն ամենևին պախարակել զդեղս և զկարգադրութիւ բժըշկին . զոր արարեալ իցէ նմա : Եւ եւս 'ի գնալ ուրուք առ հիւանդս` չէ պարտ զանախորժ դէմս ցուցանել սակս զզուելի հոտոյ , թէ կայցէ 'ի սենեակ հիւանդին . կամ խնուլ զունչս և վաղվաղակի մեկնել անտի ծանուցանելով` թէ վս հոտոյն չկարէ ընդ-

եր.

երկար նստիլ առ նմա. զի սուրբք առաւել վշտանան հիւանդք և նեղասրտին: Սակայն՝ եթէ կամեսցի փութով մեկնիլ, օրէն է քաղցրութ̅բ̅ պատճառել զհանգիստ հիւանդին, եթէ զի նորա առանձինն առաւել հանգչին, քան ընկերակցութ̅բ̅ այլս. վա՜յ մի լիցի ինձ տալ ձեզ նեղութիւն աւելով. պարտի ելանել արտաքս. հանդերձ խնդրելով և բարեմաղթելով յոյժ զառողջութիւն նորին: Իսկ եթէ հիւանդն ծանրացեալ իցէ տկարութ̅բ̅, պա՛րտ է քաջալերել և սփոփել. ոչ միայն հոգևոր ասացուածովք՝ այլ և բնական հանճարաւոր իմաստիւք, և զուարճալի բանիւք 'ի փարատումն ցաւոց նորա. այլ այս ամ̅ լիցի չափով:

Ամփոփ ինչ յաղագս 'ի տես գնալոյ. ասասցուք և վ̅ ընդունելոյ զեկեալն 'ի տեսութիւն:

Թ. 'Ի գնալ ուրուք առ այլս վ̅ այցելութեան, չէ պարտ ընդունողին սպասել տալ նմա առ դրան կամ արտաքոյ սենեկին. այլ պիտոյ է վաղվաղակի հրաւիրել զնա 'ի ներքս: Իսկ եթէ նա, որում անկ իցէ ընդունիլ զեկեալն՝ գտանիցի անպատրաստ կամ կիսահագուստ. կամ այնպիսի զգեստուք, որով երևիլն առաջի այլոց անվայելուչ է, և կամ 'ի կարևոր գործս ինչ զբաղեալ. զոր անհնար իցէ նմա թողուլ 'ի ձեռաց, օրէն է յայնժամ քաղցրութ̅բ̅ ներումն խնդրել յեկելոյն, և աղաչել՝ զի անպարտ արասցէ զանձն 'ի մեղադրանաց. որ չկարէ փութով սպասաւորել սիրոյ այցելուէ̅ նր̅:

Ժ. Եթէ եկեալն իցէ պատուաւոր ոք. պա՛րտ է ելանել ընդառաջ նորա 'ի սրահն

ար-

արտաքին կամ 'ի գլուխ սանդղոյն· և եր-
բեմն և մինչև 'ի դուռն տան, ըստ պահանջե-
լոյ արժանապատուութե եկեղոյն : իսկ եթէ
եկեալն հաւատարմալիճակ իցէ ընդունողին ,
շատ է յառնելն 'ի տեղւոջէն և գնալ ընդ-
առաջ նորա 'ի նմին սենեկի կամ 'ի սրա-
հի , ուր հանդիպի նմա :

ԺԱ· Յետ բարևելոյ զեկեալն քաղաքավա-
րական բանիւք, պարտ է վաղվաղակի հրա-
ւիրել զնա առ 'ի նստիլ, մատուցանելով
նմա զպատուաւոր տեղին· և ապա ինքն հրա-
ւիրօղն և մերձ նստիլ· այլ և վայելուչ բա-
նիւք խօսակից լինիլ· զգուշանալով ամե-
նևին, զի մի տացէ կարծիս ինչ ձանձրութե
կամ անհամբերութե ընդ գալուստ և ընդ յա-
մենալ նորա :

ԺԲ· Եկեալն 'ի տեսութեն յորժամ կամեսա-
ցի գնալ, պարտ է ընդունողին յետ քա-
ղաքավարութե շնորհս մատուցանելոյ վն
գալստեան նորա, ընկերակցիլ ընդ նմա,
բանալով զդուռն սենեկին, և գնալով մինչև
յարտաքին սրահն, կամ 'ի սանդուղսն: իսկ
եթէ հիւրն 'ի յոյժ պատուաւորացն իցէ,
օրէն է ելանել ընդ նմա 'ի փողոցն, և կալ
անդ մինչ 'ի մեկնիլ նորա անտի:

Այլոր ինչ յաղագս ընծայելութեն ծր ըռայ-
էբէն իցէ, զոր պարտ է առնել եկեղեցւոյ,
ուսուսցէ վայելուչ սովորութին իւրաքան-
չիւր քաղաքի և աշխի :

ԳԼ.

ԳԼՈՒԽ. Է։

Կանոնք՝ զորս պարտ է պահել 'ի ժողովս.
(ի միաշաւերեկի մէջ։)

Ժողովական առն՝ յորժամ բազում մարդիկ 'ի միասին գումարին առ 'ի խորհել զինչ։ Աղէ՝ առ 'ի լինել այնմ ըստ կարգի, պարտ է գումարելոյն 'ի նմա վարել խորհրդով և աչալուրջ զգօնութ̅ առաւելքան 'ի հասարակ կենցաղավարութ̃. զի կարասցեն բարւոք և անխռով մտօք 'ի գլուխ տանիլ զիւրն. յոյր սակս ժողովեալք իցեն։

ա. Չէ պարտ ժողովելոցն լինել շահասէր կամ բարեկամ օգտի իւրեանց. և մի՛ նախանձոտ կամ առեցօղ զընկերս, կամ այլ իրիք ինչ զգածեալ. որով թիւրեսցեն զիրաւունս. այլ լիցին ցանկացօղ օգտի և բարւոյ հասարակաց. այլև անտարբերք ամենեին, զի թէ ըստ կամս նոցա ոչ վճարեսցին խորհուրդքն, մի՛ կրեսցեն վիշտս և զանհանգստութ̃ սրտի։

բ. Զխորհուրդն առաջարկել 'ի ժողովն՝ երիցագունից է, և կամ նոցա, որք որոշեալ իցեն վասն այնր։ Սակս որոյ չէ պարտ այլում ումեք խօսիլ՝ մինչև իցէ հարցեալ. և չէ օրէն առնել զկարծիս յառաջ քան զնս̅, որք կարգաւ և հաստատ երիցագոյնք իցեն, այլ պարտ է սպասել կարգի։

գ. Յասել ուրուք զկարծիս իւր՝ չէ պարտ լինել մտակոր 'ի պնդել զասացեալսն, որ̅

թէ

թէ կամելով բանի հաւանեցուցանել ըղ-
լսողին : Եւ ևս պարտ է 'ի մէջ ժողովոյ խօ-
սել որոշ և համառօտ , զի մի՛ ձանձրութիւն
տացէ լսողաց :

Փ . 'Ի դիմադրելն կարծեաց այլոց . պարտ
է զգուշանալ 'ի կծողական բանից կամ յար-
համարհանօք պատասխանելոյ : Եւ չէ պարտ
հատանել կամ խափանել զխօսս այլոց , իբր
թէ ոչինչ համարելով զասացեալսն . զի 'ի
ժողովի օրինօք թոյլ տուեալ է ամենեցուն
ասել համարձակ զիւրեանց կարծիս :

Ւ . Ոչ պարտ 'ի մէջ ժողովոյ ծաղր առնել
զոք կամ ծիծաղել և անարգանել զխորհուրդս
այլոց՝ թէպէտև իցեն չնչինք և անտեղիք
կամ անհիմն ասացեալքն նոցա : Այլ օրէն
է քաղցրութեամբ զանցանել զբանիւք նոցին , զի
մի՛ տմարդութեամբ արհամարհութիւն լիցի սի-
րոյ ընկերին :

Ղ . Եթէ կարծիք բազմաց հակառակ իցեն
միում ումեք , պարտ է նմա լռել . և ոչ
յաւելուլ 'ի պնդել զիւր կարծիս , և ան-
գոսնելով դարովել զայլս , իբր տգէտս և
անիմաստս , որպ թէ՝ ոչ իմանան զզօրութիւն
բանից նց . այլ մանաւանդ պարտի զկար-
ծիս բազմաց ընտրելագոյն համարելով ան-
սալ նց . զի ըստ առածին՝ * բազում ինչ տեսա-
նեն աչք ք̄ քան ակն || : Նոյնպէս ևս եթէ խոր-
հուրդք կամ վճիռ ժողովոյն ոչ կատարեսցի
ըստ կամս ուրուք , չէ պարտ նմա ցուցանել
զտհաճութիւն կամ զանախորժ դէմս : Եւ ե-
թէ ոչ յաջողեսցին խորհուրդք ժողովոյն ,
կամ ոչ 'ի գլուխ ելցեն գործքն , չէ օրէն ա-
մենեքին ասել , թէ վասն զի ոչ հետևեցան
կարծեաց իմոց , կամ արհամարհեցին զբանս
իմ և ոչ անսացին , վասն այն ոչ յաջողեցան

գոր-

գործքն : Զի այսպիսի բանք ընդդէմ են սիրոյ , և են նշան հպարտութե . որք զզուելի և ատելի առնեն զմարդ :

Է . Յետ արձակելոյ ժողովոյն՝ պարտ է ժողովելոցն՝ ի ծածուկ պահել զխորհուրդ իւրեանց . և ոչ յայտնել ումեք՝ կամ խօսիլ զայնպիսի իրաց . զի այս է պատճառ և առիթ խռովութե և մեծամեծ անկարգութեց , որք կարեն զհետ գալ այնմ : Եւ ևս նոքա՝ որք չիցեն մնալ 'ի ժողովն , ոչ պարտին հետաքրքրութ հարցանել զայնմանէ . և կամիլ իմանալ զխորհուրդս ժողովելոցն : (Ըստ որում աւանդեցաւ և 'ի կան . ծ̃ը . գլ . դ̃ :)

ԳԼՈՒԽ . Ը :

Կանոնք վ̃ր խոնարհութե :

Ի կենցաղավարութիս մարդկան չիք այնպիսի ինչ , որ առաւել յայտնեսցէ զհանգամանս անձին , և զյօժարութիւն բնութե նոցա , քան զխօսս և զընթացս որ 'ի նոսա . վասն և առած էր նախնի իմաստասիրաց . որք ասէին՝ թէ որս զառաջինն հանդերձեալ էին կենցաղավարիլ . եթէ * Խօսեաց , զի ծանեայց զքեզ || : Քանզի արտաքին խօսակցութիւն գոլով յայտնիչ ներքին որպիսութե մտաց և յօժարութե սրտի , նոյնպէս ճանաչի մարդ՝ թէ որպիսի ոք է . ուստի և խօսք՝ առ գիտնականս համարեալ են իբր փորձաքար մարդոյ , որով ընտրի և որոշի իմաստութիւն 'ի տգիտէն , և լաւն 'ի

'ի մատթայէն. քանզի ը անուստ բանին քսի * 'ի յաւելուծածոյ սրտի խօսի բերան ||. Մտթ. Գլ. ԺԲ. 34: 'Նմին իրի' 'ի քաղաքավարաջան կրթութիւն մի 'ի կարևոր ուսմանց է և ընտիր խօսակցութիւն. որում պարտի մարդ ջանիւ զհետ լինիլ, գիտելով 'ի նմա քառեակ իրս. յորս երևի յաւէտ վայելչութիւն և օգտելութիւն խօսից: Առաջինն է նիւթն. երկրորդ' կարգն. երրորդ' ձայն կենդանակ խօսից. չորրորդ' արտաքին շարժմունք, որք լինին 'ի խօսիլն: Ըստ որոց ունիմք աւանդել և զհետևեալ կանոնսդ:

1. 'Նիւթ խօսից:

ա. Նիւթք խօսակցութեանց ըստ կարի պարտին լինիլ օգտակար, անմեղ և զուարճալի. խորշելով յայնմանէ' որ ընդդէմ երևի սիրոյ' համեստութե և բարի վարուց. կամ որ զզուանս և ձանձրութի բերէ լսողաց. յիշելով զխրատ առաքելոյն պօղոսի. * Ամ բան աղտեղ 'ի բերանոյ ձերմէ մի ելցէ. այլ որ ինչ բարին է 'ի շինած պիտոյից, զի տացէ շնորհս լսողացն, որ լսենն ||: Եփես. Դ. 29: Վայ չէ պարտ խօսիլ զայնպիսի բանս, որ իցէ ընդդէմ այ և սրբոց նր. կամ զվկայութիւն սբ գրոց և զխորս սբց ծաղրածութե առնուլ 'ի բերան. զի է մեղք ծանր, և անվայել քրիստոնէի: Նոյնպս չէ օրէն զաղտեղի իրաց բանս 'ի մէջ առնուլ' թէպէտև զուարճալի թուեսցի 'ի լսել. զի համեստակրօն և քաղաքավար անձանց 'ի դէպ է համեստ բանիւք ևեթ զբօսնուլ,

բ. Չէ պարտ խօսիլ զայնպիսեաց, որք ոչ պատ_

պատշաճին կամ անյարմար են խօսողին և լսողին. (ը՟ որում աւանդեցաւ 'ի գլ. է՟ կան. է՟:) Վ՟զի 'ի խօսելն ը՟ իմաստունս պարտ է խնամով դիտել, զի մի՛ նիւթն առաջարկեալ՝ իցէ զինչ լինի և զանօգուտ իրաց, քանզի որ չախորժին նոքա: Նոյնպէս և 'ի խօսելն ը՟ ռամիկս՝ չէ՛ արժան բանիցն լինել կարի խիստ նրբին և խորին, որով անօգուտ վաստակին միայն բազմաց առ 'ի հասկանալ զայնս:

զ՟. Զէ պարտ խօսել զայնպիսի իրաց, որք ո՛չ 'ի դէպ գան տեղւոյ և ժամանակի, թէպէտև իցեն ընտիրք և վայելուչք. (որպէս տեսցուք և 'ի գլ. ը՟. կան. զ՟:) Վ՟զի անյարմար է յուրախական հանդէսս, կամ 'ի սեղանի պատմել զտրտմականս կամ զերկիւղալիս. և կամ խօսել զվիրաց՝ զհիւանդութեանց և զմահուանէ. կամ ածել յիշատակութիւն զցաւալի իրաց: Իսկ եթէ դիպուածով ը՟ բերման առթին պատահեսցի ումեք զրուցաբանել զայսպիսեաց, որպէս է քաղցրութ՟ ինչ փոխել զխօսս, նիւթ ուրախական արկանելով 'ի միջի. զի հանգամանաց տեղւոյն և ժամանակին այն է վայելչական. իբր զի մարդիկ ոչ համախմբին յուրախութեան վայրս առ 'ի կոծել կամ սգալ. այլ բերկրել և խնդալ բարեկարգ ցնծութ՟. Վ՟զի լաւ ևս է լռելն՝ ք՟ զայսպիսեաց խօսել յայնպիսի տեղիս: Նոյնպէս և ընդ հակառակն՝ 'ի տրտմական տեղիս կամ 'ի սուգս մեռելոյ անվայելուչ է ծաղրածութ՟ զուրախականս պատմել:

է՟. Զէ պարտ յաճախ խօսել զայնպիսի իրաց, որք խօսողին և եթ իցեն ախորժական, զի անմարթ է ումեք չափել զախորժս

ոյ-

տղոց յիւրոց հաճոյից. քանզի ոչ ամենե-
ցուն են հաճելի՝ հաճոյք իւրաքանչիւրոց ։
Վա որոյ ոչ բարուք գործեն նոքա, որք
չունին զայլ ինչ 'ի բերանի՝ բայց զորդիս եւ
զիրեղէս իւրեանց. գովելով զնոսին եւ պատ-
մելով զգործս նոցա. եւ ոչինչ բնաւ ան-
ածեն, թէ թերեւս անախորժ թուեսցի այ-
լոց, է որս խօսին զայնպիսիս ։

Ե. Չէ արժան մարդոյ 'ի խօսակցութեա
իւր գովել զանձն, կմ պարծիլ սակս ազ-
նուատոհմութե եւ իշխանական մեծութե.
եւ մանաւանդ յաղագս իմաստութե. զի
* Գովեստ մարդոյ՝ 'ի բերանի իւրում,
նախատինք են անձին իւրոյ ||. ոմ ասաց
ոմն ։ Այսպիսի պարծանք յառաջ գան 'ի
չինական եւ 'ի տմարդի բարուց, որոյ չիցէ
տեսեալ երբէք զփառս կմ զմեծութի. Զի
առ խակալ ազնուատոհմն փայլէ վեհանձ-
նութի է քաղցրահամբոյր խոնարհութե.
առ ոչինչ գրելով զփառս եւ զամ մեծութի.
որով սիրելի եւ պանծալի լինին յաչս ամե-
նեցուն ։ 'Ի սոյն հայի եւ այն խրատ, որով
պարտ է զգուշանալ 'ի խօսս կամ յասելոյ
առաջի այլոց ։ * Եթէ ես իշխան կմ դա-
տաւոր լինէի, այսպէս կմ այնպէս առ-
նէի՝ եւն ||։ Որպէս թէ ոչ հաճելով ընդ
գործս նոցա, կամիցի ուղղել զնոսին.
որ է նշան հպարտութե եւ յիմարութե ։
Այսմ հակառակ՝ ոմ պարծիլն չէ բար-
ւոք, նոյնպէս եւ քան զչափն աւելի նը-
ուաստացուցանել բանիւք զանձն՝ է արհա-
մարհ եւ անգոսնելի. քանզի երեւի լինել
նշան կեղծաւորութե եւ ծածուկ իմն հպար-
տութե, որ աւելի առնէ զմարդ. (զորմէ
տես եւ 'ի գլ. Է. կան. Դ.) Յասացելոցս

յայս

ցայս է. զի եթէ դէպ լինի ումեք զովել առաջի այլոց, չէ պարտ նմա փքանալ կամ ընդ հակառակն նուաստանալ յոյժ. այլ զգովեստն 'ի գովողն դարձուցանելով արժան է առնել քաղցրութեամբ և խոնարհութեամբ, թէ այդ լաւութիւն որ յինէն տեսանի, ոչ է յինէն, այլ 'ի բարութենէ ձերմէ, որ զայլոց նուաստ գործս այս ձեզ իբր ընտիր տեսանել. եւն :

Է. Չէ պարտ վստահամբաւել զոք, կամ առնել յոր զումեքէ. կամ զպակասութիւն ուրուք պատմել առաջի այլոց բամբասանօք. կամ քսութեամբ և բանսարկութեամբ առնել 'ի մէջ երկուց. զի է ախտ և մոլութիւն ատելի ոչ և խորշելի բարեկիրթ անձանց : Իսկ որ առնէ զայսպիսիս, չիմայ անդստանէժ յայս և 'ի մարդկանէ. զի առ ժամն թէպէտև ախորժեսցին ՃԸ այն ունկնդիրք, հաճելով ՃԸ բանս մատնութեան, այլ դլխովին ատեն զմատնիչն. կասկածելով զնմանէ, թէ զորօրինակ զայլս վատաբանէ առաջի նց, նոյնպէս և զանձանց իւրեանց զնոյն արասցէ առաջի այլոց :

Ընդ սորին՝ մանաւանդ թէ առաւել ևս պարտ է զգուշանալ 'ի նախատելոյ զոք յերեսս, կամ յանդիմանելոյ, 'ի հայհոյելոյ և յանէծս բանս կսկծեցուցիչս, որով քակտի սէր ընկերին. և ընծայի առիթ թշնամութե՝ և մեծամեծ անկարգութեց. զի ՃԸ առածին.

* Լեզու թէպէտև անոսկր է. այլ բզմ անդամ ոսկր է և զոսկերս փշրէ ||. Եւ զի
* բազումեն յոյժ անկեալքն 'ի լեզուէ ՃԸ 'ի սրոյ ||. ոչ տայց ոմն :

Առացելոցս զհետ գայ և այն, զի 'ի դատանիլ ուրուք 'ի մէջ բազմութե ընկերաց, թէ

Է կայ-

հայցէ որք անդ, որ ունիցի զբնական պա_
հատուն ինչ մարմնոյ, ոչ եթէ կոյր իցէ,
կամ կաղ, կամ սապատաւորն. չէ պարտ խօսս
'ի մէջ տանել զայնպիսի պակասութիւնս,
ուստի սովոր են նոքա ամաչել: (ը̄ որում
աստայք և 'ի գլ. դ. ծ.)

Է. 'Ի խօսակցութիս զգուշալի է յոյժ մար_
դելութեան. որով առ երկս գովեստ
ընծայի ումեք. զի է անտ զզուելի յայս ի_
մաստնոց մանաւանդ վեհագոյնից անձանց,
զորս և յոլովակի 'ի ցասումն շարժեն այս_
պիսի բանք. քանզի շողոքորթել զոք, է հա_
մարել զնա տխմար և անխիմաստ, ընդ որ
չհանդուրժեն և ադէտքն իսկ:

Ը. Գովելի է մեծ 'ի քաղաքավարութեան
բարեաց ատեսուոր լինել և ոչ բնաւ դա_
ժատու. ուստի խորշելի է ը̄ կարի 'ի դա_
ժաբեր լեզու. ոչ ևս խաղալիկներէն: Սակայն
եթէ հարկն ստիպեսցէ ումեք' տալ դատ
ինչ այլում, պարտ է խոհեմութբ կշռել
զանձն, զժամանակն և զտեղին, զի ըստ
այնմ կարասցէ վայելչապէս տալ ոչ ար_
ժանն է:

Թ. Որպէս զի բանք ուրուք ը̄ունելի լի_
ցին առաջի այլոց, պարտ է մտ դնել, զի
առացեալքն իւր մի իցեն անհիմն. այլ զոր
ինչ միանգամ խօսի որք, պարան ունիլ հաս_
տատութե կամ 'ի հաւատարիմ վկայից. և
կամ 'ի նոյն իսկ 'ի լսողաց անտի. որոց մտաքն
բաղդատեսցին վկայել ճշմարտութե խօ_
սիցն: Ուստի չէ պարտ խօսիլ. և պնդել
երբեք առաջ զայնպիսի իրս. զորս չգիտէ
որք հաւաստեաւ. և զոր ինչ լուեալ իցէ որք
ընդ տարակուսանօք, չէ արժան երբեք հա_
ստատել պատմել զայն այլում: Մինդա_

մայն զգուշալի է խօսիլ և զայնպիսի իրս, որոց դժուարաւ հաւատս ընծայեն մարդիկ. Այլ պարտ է զի խրատու իմաստնոյն Թաղէսի, խօսիլ զհաւանականն և եթ, և լըռել զանհաւատալին ։ Սակայն և զայն որժամ համարիմ յիշեցուցանել ունկնդրաց. զի 'ի լսել երբեմն զնորս ինչ անլուրս՝ չէ պարտ արհամարհել կամ ընդդիմանալ՝ անհաւատալի համարելով զասացուած այնպիսի ուրուք. որ շրջեալ իցէ 'ի զանազան տեղիս. կամ ընթերցանութիւն գրոց ունել. զի բազում ինչ հաւատալի զարմանալիք պատահին յիմաստնոց. որք ագիտաց դժուարահաւատալիք են ։

Ժ. Զգուշալի են յոյժ բարեխրատ անձանց՝ ընդունայն և անօգուտ խօսակցութիւնք, յորոց քաղին պտուղ և ոչ մի. որպիսի են երևակայեալ պատմութիւնք. [illegible]. և երազք փիլերոյ ։ Սակայն՝ եթէ զի բերելոյ առթին դիպեսցի ումեք պատմել զայնպիսիս ինչ 'ի պարզամտաւ զուարճութիւն ունկնդրաց. յայնժամ պարտ է յօրինել սեթևեթ խօսիւք և ընտիր իմաստիւք. զի որք լսիցենն՝ յաւէտ յեղանակէ խօսիցն բերկրեսցին, քան յանգոյ ասացուածոց տաղականացն ։

Ձ. Կարգ խօսից ։

Ա. Մի 'ի կարևոր ձրից մարդկային խօսակցութեան՝ է կարգն, զոր պարտի մարդս մեծապէս արթնութեամբ դիտել 'ի խօսսն, որով անոյշ և շնորհալի ընծային բանքն 'ի լսելիս ունկնդրաց ։ Վասն որոյ պարտ է խընամով միտ դնել. զի կարգի յօրինեսցին ասացուածքն. առանց խառնելոյ զսկիզբն,

զմէջ

ղէջ և զլերջ բանից · միանգամայն՝ յիշա-
տակելի են և այնպիսի պարագայք և հե-
տեւութիք, որք սովոր են վայելչութ տալ խօ-
սիցն ։ Իսկ անպէտ և անօգուտ կրկնութիք
կմ՝ աւելորդ պարագայք գլխովին տարա-
գրելի են · զի առաւել չփոթեն՝ քան պար-
զեն զմիտս բանին ։

Ը · Զոր ինչ հանդերձեալ իցէ ոք առել
առաջին այլոց · պարտ է զի կանխագոյն ամ-
փոփեսցէ 'ի միտս զբանն կմ՝ զպատմութին ·
զի մի 'ի խօսիլն անդ զկայ առնուցու կամ
դարձցի 'ի սրբագրել, ասելով · * Տէրտէ-
րտէրոր, եէ · եղբայր մարդոր ։ Երէոր գնաց
եէ · երթալու ···· եէ || · կմ յոչ 'ի վր
բերել զբանն՝ կակազեսցէ · տատանելով
զձեռն և ասելով · * Իշխէ ան · ըէյտէմ իէր
իով · էէտր · եէ || · որք են ձանձրացուցիչք
լսելեաց · և խանգարեն զընթացս խօսից ։
Այլ 'ի գիրբս պահել և կատարել զայս
կանոն · պարտ է ըստ իրաւու ինքնատէրոյն
քերթողն՝ ուշադիր լինել · զի մի լեզուն յա-
ռաջեսցէ քան զմիտսն · այլ միտքն եղիցին
առաջնորդ և կառավար լեզուին, որով և
հնար է ուղղել զամ Թերութիս նորա ։

Թ · 'Ի պատմելն կմ՝ 'ի խօսիլն զբրայց ինչ,
եթէ անցողաբար ընդ առաջ եկեսցեն և այլ
բանք՝ նման կմ՝ աննման պատմելեացն, որք
ոչ վերաբերին յառաջիկայ զրոյցն · չէ պարտ
'ի բաց Թողուլ զբուն բանն, և յայնս ձեռ-
նարկել, կմ յաւելորդս խառնել ընդ խօսս ·
այլ օրէն է զսկսեալն և եԹ անդ հաս չա-
րունակել առանց աւելորդաբանուե՝ մին-
չև աւարտեսցի ։

Ժ · Եթէ դէպ լիցի 'ի զրոյցս կանխաբանել
կմ անմիջապէս ինչ առնել անձին ասկս

 չիա-

չկարենալոյ կիմ անբաւական լինելոյ որպէս պարտն իցէ խօսիլ, չէ օրէն կարի իմն երկայնաբանել 'ի նոյն. նաև ոչ իսկ արժան է անխտիր առնել զայն յա և իցէ հասարակ զրոյցս. այլ միայն 'ի պիտանիս և 'ի պատշաճեալ տեղիս:

Ե. 'Ի մէջ բազմութեան չէ պարտ ամ̃ցուն միանգամայն խօսօղ լինիլ. այլ արժան է բազմաց միում խօսողի ունկն դնել. և ըստ տեղւոյն պատասխանի առնել: Նոյնպէս չէ պարտ ամենեւին փոյթ ընդ փոյթ փոփոխել զնիւթ խօսից՝ թռչնանման ձիւղէ 'ի ձիւղ ոստոստելով. այլ զոր միանգամ սկսանն խօսիլ. 'ի նոյն նիւթ պարտին տևել մինչև աւարտեսցի կիմ ըստ բաւականին լիով ծանիցի: Իսկ եթէ 'ի խօսակցութեան ուրուք դիպեսցի այլում միջանկեալ բանս ինչ խօսիլ, նախընթացս խօսօղն ըստ ունկնդրութեան զոր առնէ, պարտի պահել 'ի միտ և զբան իւր՝ զմնացեալն թերի, զի յաւարտիլ բանից միջանկեալ խօսողին, կարասցէ ինքնին սկսանիլ զբան իւր առանց յիշեցուցանելոյ մերձակայից զընդհատեալ տեղին խօսից:

Զ. Յետ խօսելոյ ուրուք ըստ բաւականին, կիմ յաւարտել զխօսսն՝ պարտի լռել և տալ միջոց խօսելոյ և այլոց. որով ընկերութեն բազմութեն ախորժելի լինիցի: Ուստի անկարգ և տմարդի է այն սովորութին. զոր ունին ոմանք անհամբերք 'ի խօսս. որոց 'ի դէպ լինիլն զրուցաբանել, չգիտեն բնաւ զկայ առնուլ. այլ ըստ ասից կիկերոնի. * որպէս թէ 'ի ստացուած ժառանգութե իւրեանց մտեալ՝ արտաքսեն զայլս ||. և իբր նաւք բանի վարեալք 'ի հողմոյ անընդհատ բարբառին. և յաւարտիլ նիւթոյ խօսիցն, կիմ զնոյն բան վե-

րստին

բառին կրկնեն, և կի՛ ընտանոյն զշախօսեն ։ Եւ որս 'ի դէպ գայ ասել զբան իմաստնոյն զենոնի, թէ ականջք այսպիսեաց 'ի լեզու են փոխարկեալ ։ Իսկ խօսքն, * ոչ եթէ ունելով կարողութն խօսելոյ, այլ զանկարութն լռելոյ ||. ոպ̄ ասաց դիմոկրատէս ։ Իսկ որ ևս անվայելուչն է, զոր գործեն այսպիսիք, զի եթէ այլ ոք սկիզբն արասցէ ասել ինչ, վաղվաղակի առանց ակնածութե անարգութբ ընդհատեն զխօսս նր. զայլ ինչ 'ի մէջ բերելով՝ կի՛ բարձրաձայն աղաղակաւ շփոթելով զխօսօղն ։ Եւ յայտնեաց պարտ է յիշել զկանոն իմաստնոյն սոկրատայ, թէ * զչափ խօսելոյ ոչ է օրէն կշռել 'ի կամաց ատողին. այլ 'ի հաճութե լսողին ||։ Յասացելոցս յայտ է՝ զի յիմանալ ուրուք 'ի նշանաց՝ թէ ունկնդիրք ձանձրացեալ են 'ի լսելոյ կի՛ չախորժեն զսկսեալ խօսս ուրուք, պարտ է նմա փութով աւարտել զբանն, և կի՛ փոխել զնիւթն. զի մի՛ տաղտկութն տացէ լսողաց ։

է. 'Ի խօսիլ ուրուք՝ զգուշալի է յոյժ ունկնդրաց չխառնել նոր ինչ զրոյց նախ քան զաւարտիլ բանից խօսողին ։ Եւ չէ պարտ ամենևին հատանել և կի՛ խափանել զխօսս այլոց, ը̄ որում սովոր են ոմանք յանխրատից. որոց անհամբեր գոլ յունկնդրութե փութան 'ի պլինին՝ ասելով անարգութբ, թէ յսկզբնաւորութէ բանիցդ իմացայ, զոր կամիս ասել. ևն ։ Որով խափանեն զխօսս և շփոթեն զմիտս ունկնդրաց ։ Յայս կանոն հայի և այն զգուշութն, որով չէ օրէն ումեք 'ի խօսակցութե յառաջել ը̄ զնոսա, ը̄ որս խօսի. կամ յափշտակել 'ի բերանոյ այլոց զխօսս նոցա. զի զոր այլք սկսեալ

էին պատմել, ինքն առասցէ ։ Իսկ եւս 'ի պատմել ուրուք զուծեալ եւ զնշանակեալ պատմութիւն ինչ՝ անմտութիւն է խափանել զբանս նորա․ գիտեմ կամ լուծեալ կամ աւելով ։ Այլեւ գիտել արժան է, զի 'ի խօսել ուրուք, չէ օրէն սրբագրել զբանս նորա, կամ շարժմամբ գլխոյ՝ աչաց եւ ձեռաց ցուցանել, թէ ոչ որում ինքն գիտէ, այնպէս պատմէ նա․ եւ կամ ոչ ։ Զի այսպիսի սրբագրութիւնք անվայելուչք են․ միանգամայն եւ գժուարաբանելիք առ որս լինին ։ Իսկ եթէ ոք 'ի խօսս կամ 'ի պատմութեան այլոց կամեսցի յաւելուածս ինչ առնել, կամ հետեւութիւնս ինչ յանկուցս 'ի վերայ բերել, պարտի սպասել, զի արասցէ զայն յաւարտ խօսից ։

Է․ Եթէ ոք կարկամբ իցէ 'ի խօսելն, չէ պարտ ունկնդրին կանխել, եւ զբառսն 'ի բերան նր դնել ։ Յայս դժուշունի առաւելապէս միտ դնելի է 'ի վարիլն Է ծերոց եւ Ը դիմանական արանց․ զի բնական է նոցա ծանր եւ հանդարտ խօսել ։ Միանգամայն՝ 'ի խօսելն Ը մեծամեծս եւ ընդ իմաստունս պարտ է խոհական արթնութեամբ միտ դնել բանիցն ասացելոց, եւ թէ յինչ իրաց սկիզբն եղեւ խօսից, եւ ուր աւարտեցաւ, զի կարող լիցի 'ի հարցանելն պատասխանել եւ կարգաւ յիշեցուցանել ։

Թ․ 'Ի խօսել ուրուք պարտ է ունկնդրին ամփոփել մտօք ուշադիր լինել բանիցն ասացելոց, զի մի յոչ իմանալն փոյթ Ը փոյթ առասցէ․ * Հէ՛․ ինչ․ ինչպէ՞ս․ ըսէր․ [illegible] ․ || որով եւ տացէ խօսողին 'ի զուր կրկնել ըզբանսն ։ Եւ զայս կանոն արժան է պահել մանաւանդ 'ի մէջ բազմութեան, ուր ամենքին

լռու-

լռութեամբ ունկն դնեն խօսակցութեան ուրուք. զի այսպիսի հարցմունք և կրկնութիւնք տաղտկալի են խօսողաց և լսողաց։ Սակայն եթէ ոք դիպուածով ինչ՝ ոչ իմասցի զմիտ յասացելոց, կարող է հարցանել այլում ումեք՝ ի մերձ եղելոց. կամ նմին իսկ խօսողին խնդրելով՝ ի նմէ ներումն. զի կարասցէ համեմատ բանից նորա տանել պատասխանի։

Ժ. Եթէ բազումք՝ ի միում ժամանակի հարցցեն ումեք զայլևայլ իրաց, պարտ է նմա նախ այնմ պատասխանել, որ երիցագոյնն է և առաւել պատուական՝ ի նոսա. և ապա այլոց մի ըստ միոջէ։ Այլև զայն արժան է յիշեցուցանել ունկնդրաց, զի՝ ի խօսիլ ուրուք ընդ այլում, չէ օրէն ումեք հարցանել զնա, մինչև իցէ աւարտեալ զբան իւր։

3. Եղանակք խօսից։

Ա. Ոճ կամ եղանակք խօսից են, որք տան զհամեղութիւն զրուցաց. որով կոկ և յարդարուն գործի խօսակցութիւն՝ ի մարդկային կենակցութեան։ ՝Ի սոյն կրթութիւն յորդորիմք՝ ի սբ գրոց, յասել առաքելոյն. * Եւ բանն ձեր յամ ժամ լի շնորհօք ա̃ն իբրև աղիւ համեմեալ լիցի. || Կող. Դ. 6։ Զայս խրատ զգուշութե ընծայէ մեզ և Կիկերոն Գիրք. Ա. յաղ. պաշտ. Գլ. 37։ յասելն. * Եղիցի խօսքն մեղմ՝ և ոչ իմիք խիստ. իցէ՝ ի նմա համեղութիւն։ . . Եւ նախ տեսցէ, թէ զո՞ր իրաց խօսեսցի։ Եթէ ըզհաւաստի գիտելեաց, ուժգնութիւն ընծայեսցէ. եթէ զկատակելեաց, զհամեղաբանութիւն։ Եւ առաւել քան զամ միտ դիցէ, զի խօսքն մի լիցին նշանակ ախտաւոր ինչ բա-

բուց յանձին լինելոյ. որ յաւէտ յայնժամ հանդիպի, երբ յօժար գտանի ոք խօսիլ զբացակայից բամբասանաց աղագաւ՝ ծիծաղելով կմ դժնէութբ, անխծաբանութբ և նախատանօք ||:

Ե. Խօսակցութիւն՝ զոր առնէ ոք, պարտի լինիլ մեկն և բացայայտ բանիւք: Միանգամայն գիտելի է, զի բառքն իցեն ընտիրք և վայելչահնչիւնք, և համեմատք բանին և իրացն, զորմէ է խօսակցութիւն. վա՜յ զգուշալի է մեծապէս, զի մի՛ 'ի խօսիլն զվսեմական և զհարքին իրաց, որպիսի են ածայինք և զրոյցք իմաստունէ, 'ի կիր արկցին չնչին և մնոտի բառք և ռմք խօսից: Կամ ընդհակառակն՝ 'ի մնոտի նիւթս վարել զայնպիսի ընտիր բառս, զորս չէ՛ օրէն 'ի գործ ածել յայնոսիկ նիւթս: Ընդդէմ կանոնիս գործեն բազումք 'ի տգիտաց և 'ի տխմար եղբարց, որոց գումարեալ 'ի մի՝ նիւթ զրուցաց 'ի մէջ առնուն զածային խորհրդոց և զվեհմնոց հաւատոյ, որով և բազում անգամ բաց 'ի յանհեթեթ և 'ի ծաղրալուր բանից՝ զորս ասեն, մոլորականս ևս բարբառին:

Զ. 'Ի մի և 'ի նոյն խօսակցութ̃ չէ՛ օրէն բազում անգամ 'ի կիր առնուլ զնոյն ածկան զեղանակ խօսից. և կմ յոլովակի կրկնել զնոյն բառ, զոր մարթ է բացատրել այլովք եղերօք: Սակայն և անտի պարտ է զգուշանալ՝ և չվարիլ երկդիմի բանիւք կմ նմանութբ, այլ Ե այլոյ զբառսն 'ի կիր առնլով, որ է ցոյց մնոտի իմաստակութե, զոր և սակաւ տեսանեմք յանձնագով ներհունս, որք յուշս ռամկաց զանուն անարգիւն գիտնականի յանձինս կրեն. որոց և

փառք

փառք Թուղի 'ի հասարակ զրոյցս այլ ինչ ասել և այլազգ ինչ իմանալ․ քան զոր չիք ասելի և ծաղրական իմաստուն արանց ։

Է․ Զէ օրէն բարեխրատ և ազնուական անձանց 'ի բերան առնուլ զանհամեստ և զաղտեղի բառս՝ բացայայտ կամ մթին Ը քօղով այլաբանութեան․ այլ յաւէտ պարտ է խնամով գիտել 'ի հնչմունս, 'ի ձայնն և 'ի նշանակութեան բառից, զի մի ունիցին ամենևին շնոտ անպարկեշտութեան ։ Վս զի գտանին անուանք ինչ, որք թէպէտ և չեն նշանակիչք անհամեստ իրաց․ բայց մերթին յանհամեստից առեալ լինիլ 'ի տեղի նց ։ Են և բառք, որք եթէ փոքր մի այլազգ հնչեսցին կամ չեշտեսցին և ըթեսցին, այլ ինչ տան նշանակել ։ Այդ՝ այսպիսի գործածութիւնք բառից յառաջ գան 'ի չարասիրտ և յաղտեղասէր բարուց, յորոց ոչ միայն պարտ է խորշիլ 'ի մաքուր կենցաղավարական զրոյցս, այլև զաղտեղիսն իսկ 'ի ստիպել հարկին, պարտ է համեստ բառիւք բացատրել ։

Ը․ Զէ պարտ խօսիլ 'ի լեզու, զոր չգիտէ ոք ըստ բաւականին․ զի այնպիսին բաց 'ի նախատ լինելոյ յայլոց իբր ագէտ և անխոհեմ․ առնէ և բազմադէմ վրիպակս՝ այլ Ը այլոյ զբառսն վարելով, և ծաղրահնչիւն յօդելով ։ Սակայն՝ եթէ ոք ստիպեալ 'ի ծանր հարկէ կամեսցի խօսիլ այնպիսի լեզուաւ, պարտի վարիլ բազում զգուշութբ և զգաստութբ ։ Իւ ևս՝ 'ի կենցաղավարութե, յինչ լեզու ոք սկսաւ խօսիլ, նովին լեզուաւ պարտի աւարտել զբանն․ և ոչ ոպ տեսանեմք յոմանս, որոց սկիզբն արարեալ խօսիլ զիբաց ինչ հայերէն, ուրեք ուրեք յաւելուն խառնել զայլազգական բառ կամ զեղանակ

խօսից · Թերևս 'ի տգիտութե̃ կմ 'ի նորա-
սիրութե̃ վարեալք ։

Է̃ · Չէ պարտ 'ի խօսս կմ մանաւանդ 'ի պատ-
մութիս զայնպիսի եղանակ զրուցաց 'ի կիր ա-
ռնուլ, որ շփոթէ զմիտս լսողաց · զի 'ի պատ-
մելն զդիպուած ինչ · յորում յիշատակին
բազումանձինք 'ի միասին · չէ պարտ առանց
տալոյ զանուանս նոցա՝ ասել · * նա ասէ,
նա ասէ, և այն միւսն պատասխանի ա-
նէ || · զի այսպիսի բանք աներոշք ոչ տան
իմանալ զասացեալսն ։ Իսկ եթէ պատմու-
թիւն լցէ զանծանօթ տեղւոյ, և զանուն
անձանց, առ 'ի դիւրալուր և ընտանի գոր-
ծել լսողաց, մարթ է յարմարել զանուն
ինչ և զտեղի · բայց ծանուցանելով նախ,
թէ զայն առնէ, զի դիւրին լիցի իմանալ ։
Եւ ես պարտ է քաղաքավարին խնամով մտ-
դնել · զի եթէ 'ի խօսակցութե, կմ 'ի պատմելն
զդիպուած ինչ հարկ լինիցի յիշել կմ թուել
զանձն ընդ այլոց, չէ պարտ նախ առաջին
զինքն յիշատակել և ապա զայլս · զի չէ օրէն
ասել · * Ես ու ղեփրոնը կմ պօղոսը գնացին || ·
այլ * ղեփրոնը կմ պօղոսը, ու ես գնացին || ։
որով յաւէտ այլոց ընծայի յարգութիւն, քան
թէ անձին ։ Առցես քեզ օրինակ զբան տի-
րամօրն՝ գրեալ յաւետարանի, որ 'ի խնդրել
և 'ի գտանել զորդին մեր 'ի տաճարին, ասաց
առ նա · * Ահաւասիկ հայր քո և ես տա-
ռապեալք և խնդրէաք զքեզ || ։ Ղուկ · Բւ ·
Ը̄ · 48 ։

Ը̄ · 'Ի խօսիլն ը̄ այլս՝ զգուշալի է մեծապէս
առ 'ի չառնուլ 'ի կիր զանհարթ և զտմար-
դի եղանակս բանից · մանաւանդ յայնպիսի
տեղիս և 'ի յընկերութիս, ուր ընդ ազնուա-
կանս կենակցի ոք ։ Ոչ է օրէն ասել առ-

այլ

այլ ոք ։ * [illegible] ։ [illegible] [illegible] || · Եւն ։ Կամ թէ 'ի հարցանել այլոց զորպիսութիւն և զգ-գործ ուրուք, չէ պա՛րտ պխնել · * [illegible] || Եւն ։ Այլ փոխանակ այսոցիկ՝ արժան է ասել քաղցրութբ · * [illegible] ։ [illegible] || ։ Նոյնպէս և հարցանողին զորպիսութիւն և զգործ ուրուք, պարտ է անուշութբ ըստ հարցմանն պատասխանել · որով քաղցրալուր և ախորժ լինին ասացուածքն՝ առանց ինչ արհամարհութեն ։ 'Ի սոյն հայի և այն խրատ քաղաքավարական որով չէ օրէն վարիլ ը ումեք երկիցագունի հրամայողական եղանակաւ, ոպ թէ ասելով · * [illegible] · կամ [illegible] || Եւն ։ այլ պա՛րտ է մեծ խոնարհութբ վարիլ՝ իբր աղաչելով, կամ բազմաւորական դիմօք արտասանել զբանն, ոպ · * Խնդրեմ կամ աղաչեմ կամ շնորհս արարէք՝ եթէ հաճիք առնել զայս կամ զայն եւն ||։ Եւ զայս եղանակ խօսից պարտ և արժան է վարել նաև ը հաւասար անձինս, թող թէ ը երկիցագոյնս ։

Է · 'Ի ծագիլ իրիք խնդրոյ 'ի մէջ բազմութեն, եթէ իցէ զայնպիսի իրաց, զորոյ զիւրն գիտիցէ ոք, կամ զոր այլք առնեն ընդդէմ իցէ կարծեաց նորա, չէ պարտ վաղվաղակի ընդդիմաբանել, այլ արժան է լռութբ միտ դնել և հայիլ 'ի յարմարութիւն տեղւոյն, ժամանակին և անձանցն, զի եթէ հասուն միտօք պատշաճ գտանիցէ զասելն, մարթ է նմա խօսիլ քաղցրութբ և վայելչութբ ։ Իսկ

եթէ դէպ լիցի ումեք 'ի վէճ մտանել ընդ այլում, պարտի հանդարտութ̅բ և անխռով մտօք առնել զայն. ոչինչ կիրս ցուցանելով յաղթական լինելոյ. և ոչ անպատճառ արհամարհել զբանս այլոց. կամ կամակորութ̅բ պնդել զիւր կարծիս. ուստի ծագին չփոթք և կռիւ: Զգուշալի է ևս, զի մի 'ի վիճելն զիրաց ինչ՝ առ սաստիկ հակառակութե̅ թողեալ զխնդիրն, ը̅ եղանակս բանից մխեանց կմ̅ ը̅ բառսն կագեսցին. որ̅ սովոր է լինիլ բազում անգամ. և ծագի այս յաւէտ յանհասկացողութե̅ և յանհանճարոտ բարուց. զի թէ ուշ դնէին առացելոյն, ոչ վիճէին ը̅ վայր:

Իսկ առաջիկայ եղելոցն 'ի վիճաբանութիս, չէ օրէն ամենեին կուսակից լինիլ միում 'ի կողմանցն, կմ̅ բանիւք նպաստել նմ̅. զի նովաւ ընծայի առիթ առաւել խռովութե̅ և թշնամութե̅. այլ պարտ է ունկնդրաց կալ անտարբեր՝ 'ի վիճաբանողսն անդ. թողեալ զասպարէզն. և խոհական մտօք ընտրել և զհետ երթալ հաստատուն և հաւանական կարծեաց:

Թ. Չէ պարտ 'ի պատմելն զեղելոց ինչ՝ սուտ բանիւք չքեղել, իբր հաճելի և ախորժական կամելով ընծայել լսողաց. զի թէպէտ առ ժամն ախորժեսցեն ը̅ այն ունկնդիրք, այլ յետոյ իբր ստախօսի ոչ բնաւ հաւատասցեն նմա: Ըստ այսմ ևս՝ 'ի խօսելն կմ̅ 'ի պատմելն զմիջին և զգուզնաքեայ իրաց՝ չէ օրէն կարի լի̅ մեծացուցանել. ը̅ որում սովոր են ոմանք. մինչև ը̅ առածին, * Մրջիւնն՝ 'ի բերանս նոցա փիղ տեսանի||

Այնպիսի եղանակք խօսից թէպէտև երբեմն յանմեղ և յանտարբեր իցեն՝ որ̅ և 'ի

կա-

կատակս չէ յանդիմանելի, բայց ը̄ ինքեան խորշելի է, մանաւանդ զի և յիրս ինչ, որք հային 'ի վնաս և յամբաստանութիւն այլոց, է չար և վնասակար:

Ժ. 'Ի պատմելն զգործս այլոց՝ չէ պարտ եղծանել կամ նուազեցուցանել զպատշաճաւոր գովեստն, որ կարէ անոր ընծայիլ նմ̄. չարութե̄ լսելով զայնպիսի պարագայս կամ զուխտս, յորս երևի մեծութիւն գործոյն. կամ Թէ 'ի պատմելն անդ զերևելի գործսն, յաւելուլ 'ի նոյն և զանպիտանս. կամ բաղդատութիւն առնելով ը̄ այլում, զայլ ոք առաւել գովելի ցուցանել քան զնա, որ է գործ նախանձու և չարութե̄:

ԺԱ. Պա՛րտ է ստորնագունից՝ և մանաւանդ մանկանց, 'ի խօսիլն ը̄ մեծամեծս և ը̄ երիցագոյնս վարիլ ամ̄ խոնարհութե̄ և հպատակութե̄ բանից. զգուշանալով ամենևին, զի մի՛ գտցի 'ի խօսս իւրեանց այնպիսի եղանակ համարձակութե̄ կամ լրբութե̄, կամակորութե̄ և ըմբոստութե̄, որով ատելի լինին յաչս նոցա. այլ պա՛րտ է համեստութե̄ և ակնածութե̄ յաւէտ յօժարամիտ լինիլ 'ի լռութիւն և յունկնդրութիւն բանից ք̄ 'ի խօսակցութիւն: Եւ եթէ հարցցեն զիրաց ինչ, պա՛րտ է յոտին կալով հանդարտութե̄ պատասխանի առնել մեղմ և յստակ ձայնիւ. առանց երկայնաբանութե̄ և աւելորդ խօսից: Նոյնպէս եթէ կամեսցին հարցանել ինչ վերնագունից, պարտին առնել համեստութե̄ և պատկառանօք:

Դ · Ձայնք, արտասանութիւնք, շարժմունք ձեռաց, գլխոյ, եւն :

ա · Ի ձայնն՝ ողջ և յարտասանութե՛ երկու ինչ խնդրին առաւելապէս, մի՝ զի իցէ յստակ, և երկրորդ՝ ախորժալուր · և թէպէտ այս կատարելութիւնք 'ի բնէ պահանջին, սակայն և կրթութիւն եւս կարէ նպաստել մարդոյ : Պէտ չէ՝ պարտ 'ի խօսելն բարձրաբարբառ աղաղակել, կամ ախտագոյր և կոկորդալիր ձայնիւ · կամ բեկբեկ յօդել զխօսս · կամ թլուածատաբար առնել · կամ ըմբռնելով և կցկտուր բառիւք, կամ կակազելով, կամ առաւել քան զչափն ծանր ծանր և մեղմաձայն · կամ ըստ կիսոյն ցած, և ըստ կիսոյն բարձր · այլ՝ յստակ, պարզ, վայելուչ և չափաւոր ձայնիւ : Պատճառութիւն այսր կանոնի և խրատու թէպէտ 'ի բազում անձինս թուի անկարանալ սակս բնական պակասութեանց ինչ, որք երևին 'ի նոսա, ոմն են թլուածոք, թոթովախօսք, կակազողք և որք միանգամ անհեթեթ ձայնից իցեն վիճակեալ 'ի բնէ · այլ հնար է և նոյն ուղղել, եթէ ըստ կարի ջան դիցեն զհետ լինիլ վարժութե · զի հաւաստի առած է իմաստնոց, թէ * Յորս պակասի բնութիւն, հնար է կրթութե լնուլ զտեղի նորա || · Ի որում և զփորձ առեալ իմաստնոց, ստուգեցին զայս : Սակայն եթէ ունէք անկարելի իցէ և կրթութիւ ուղղել · լաւ է այնպիսւոյն 'ի մէջ բազմութե լռել քան խօսիլ և ծաղր լինիլ :

բ · Ի խօսելն չէ պարտ կարի իմն բանալ զշրթունս, կամ ընդհակառակն ամփոփել՝ իբր այն,

այն, որ խօսիցի 'ի մէջ ատամանց: Եւ ես
զգուշալի է 'ի խօսակցութեան, մանաւանդ
'ի հասարակ զրուցս՝ գթալից եւ ողորմագին
ձայնիւ կամ կանացի հնչմամբ արտասանել
զբանս, որ ոչ վայելէ առն մարդոյ.

Դ. 'Ի խօսիլն ը ումեք չէ պարտ կարի լինն
հուպ մատուցեալ առ ունկնդիրն, մինչեւ շունչն
ծաւալեսցի յերեսս նորա. զի բազումք են՝
որք չախորժեն առնուլ զշունչ այլոց. Թէ-
պէտեւ հոտ անախորժ ը նմին ոչ 'ի դուրս
բերիցի: Իսկ առաւել եւս պարտ է զգու-
շանալ 'ի ցայտեցուցանելոյ եւ 'ի սրսկելոյ
զշիթս թքոյ 'ի վերայ այլոց, ընդ որս խօ-
սին:

Ե. 'Ի խօսիլն ընդ այլս չէ պարտ ձեռօք
մերձենալ 'ի նոսա, կամ բուռն հարկանել
զզգեստուց նոցա. կամ այնպէս երկայնել
զձեռս ը երեսս, որպէս թէ կամիցի հանել
զաչն ուրուք. այլ պարտ է կալ հանգիստ
եւ հանդարտ: Իսկ եւս չէ օրէն 'ի խօսիլն
խթել զայլս արմնկամբ կամ ոտիւք, որպէս
սովոր են ոմանք յանխրատից. զի առ ժամ
խօսս, զոր ասենն՝ խթանեն զայլս՝ առե-
րով. * ՆԸ-ՆՉԷՐ Մ. ՀԷ. Իբրու մէ բուռն, Ինչ-
ւմի. Իւրի Նայէ. ԿՆ ||: Եւ 'ի զգուշութե 'ի
ծանր ամարդութէ աստի, արժան է յիշա-
տակել եւ զայն կանոն. որովբազումք զգու-
շացուցանեն՝ 'ի խօսակցութե ոչ միայն չխօ-
թել զոք, այլեւ ոչ իսկ մատամբ ցուցանել
ումեք զայլ ոք. մանաւանդ զազնուականս
եւ զիշխանաւորս. Թէպէտեւ զայս ը տեղ-
ւոյն է ըստ առթին մարթ է առնել վայ-
ելչապէս:

Է. 'Ի խօսիլն կամ 'ի լսելն եւ 'ի տեսանել
զզարմանալիս կամ զահարկուս եւ կամ զաղ-
տե-

տեղիս՝ չէ պարտ շնչմամբ բերանոյ կամ Թիւրելով զաչս և զդէմս, կամ հառաչելով ցուցանել առաջի այլոց զնշան զարմանալոյ՝ սոսկալոյ և զզուելոյ. զի հնար է՝ թէ 'ի լսողաց, որք միանգամ չիցեն զգածեալ նովին կրիւք, յարտաքին նշանաց անտի և ինքեանք զգածեսցին. կամ թէ իրն չիցէ այնչափ զգածեցուցիչ՝ դարձցին և զարմասցին լսօղք ծիծաղելով 'ի վերայ այնր, որ մեծ ինչ գրէ զայն: Այլ զայս առելով մեր, իբր ոչ եթէ բառնալ կամիմք 'ի մարդկանէ զայսօրինակ կիրս, զոր բնութիւն ազդէ և թելադրէ ըստ տեղւոյն, այլ զայն կանոնեմք, զի ըստ կարգի և վայելչապէս արասցէ, որ առնեն. ապա թէ ոչ՝ գր գեղջկութիւն է զարմանալ. ուր չիցէ տեղի զարմանալոյ, նոյնպէս և տմարդութիւն է չզարմանալ, ուրանօր արժան իցէ:

Է. Պարտ է խնամով միտ դնել յարտաքին շարժմունս մարմնոյ 'ի ժամ խօսելոյ: Ունկնդրաց չէ օրէն ըստ բանիցն զոր լսեն, յնցել կամ տարուբերել զգլուխն. կամ կծկել զաչս և բանալ. կամ 'ի վեր ամբառնալ զարտեւանունս և իջուցանել 'ի խոնարհ. կամ թիւրել զբերանն, կամ իբր ապուշ կացեալ աչօք բերանաբաց կալ. զի այսպիսի գործողութիւնք 'ի գեղջուկ բարուց յառաջ գան:

Իսկ խօսողին պարտ է զգուշանալ նախ՝ զի մի 'ի պատմելն զխլոճած ինչ երևելի շարժութեամբ ձեռաց, գլխոյ, աչաց են. կամ երթևեկս առնելով արարողութեամբ ձևացուցէ զայն ընդ հանդիսի թատրոնական խաղուց. այլ պարտի ընդ կարի բանիւք բացատրել: Երկրորդ՝ պարտ է զգաստութեամբ միտ

դնել

գնել շարժութեն ձեռաց և մարմնոյն . զի
մի՛ խցեն մեղկք կա՛մ լոյծք , և չգտցին 'ի նո_
սա բեկբեկումն , լկտութն կա՛մ խենեշութն .
և մի՛ ամենևին ցոյցք ինչ սնափառութե կա՛մ
արհեստի . ո՛չ և ընդհակառակն խորշելի
են բիրտք և անհարթ շարժմունք . մանա_
ւանդ՝ եթէ գտցին և անհամաձայնք իրացն ,
զորոց զրուցաբանէ : Ըստ այսմ տեղի է և
խորթ տարածեալ բազկօք զերկոսին ձեռս
միատեղ շարժել . և այն՝ անհամաձայն մի_
մեանց . կա՛մ երագ և սաստիկ . կա՛մ փոխա_
նակ զձեռան և եթ շարժելոյ , զբազուկն
ամբողջ շարժեսցէ : Մխանդամայն չէ օրէն
տատանել զգլուխն ընդ բանից . կա՛մ կարի
խիստ վերամբարձ ունել զայն , և կա՛մ ընդհա_
կառակն սաստիկ կոր . այլ չափաւոր՝ ըստ
համաբնական դրից գլխոյն . հայելով առ
նոսա , ընդ որս խօսի : Ապաքէն զայսոսիկ
առնելով , ո՛չ եթէ զշարժումն 'ի խօսս գըլ_
խովին անգոսնեսջիք , զի և այն տեղի է ,
եթէ ոք 'ի խօսիլն իբր արձան ամենևին
անշարժ կայցէ . այլ յա՛մի ազնուավայել
և գովելի ցուցանեսջիք զչափաւորն և զհա_
մեստն : 'Ի կանոնաց աստի՝ որք միանգամ
աւանդեցան ցայս վայր յաղագս խօսակցու_
թե , հնար է մերձեցուցանել և առնուլ խրատ
ուղղութե առ ձեռն մասնաւոր դիպուածս ,
որք հանդիպին յայլևայլ պարագայս խօսից .
զորս և թողումք 'ի խոհական ընտրութեն
և 'ի փորձ քաղաքավարասիրաց :

Զ. Աղաւնյին նմանէ ինչ մը նոտայի,
(Թ՛ շախայի:)

Սովորական կատակն է խօսք ինչ կամ գործ զուարճախառն. որ լինի 'ի պատճառս զուարճութեան, արժան է կարգել զայն ընդ խօսակցութեան. սահմանելով կանոնս պիտանիս, որով պարտ իցէ առնել զնոյն:

Ա. Նախ՝ պարտ է կատակերգութեան լինել յանմեղ և յանտարբեր նիւթս և 'ի խօսս, զգուշանալով յաղտեղի և յանպարկեշտ կամ 'ի վնասակար բանից, որք փոխան զուարճացուցանելոյ զայլս, տաղտկացուցանեն, վնասեն և կամ տրտմեցուցանեն զնոսա: Վա՛յ չէ՛ արժան 'ի կատակերգութիւնս մատուցանել 'ի մէջ զբնական և զերևելի պակասութիւնս ուրուք, է որ գժուարի և կամ կրէ զամօթ: Որպէս և չէ՛ օրէն յիշատակել կամ 'նյայտ ածել զայնպիսի ինչ, յորմէ հնար է՝ թէ հասցէ ումեք վնաս. զի չէ՛ պարտ 'ի պատճառս անոտի ուրախութեան քակել զսէր ընկերին:

Բ. Երկրորդ՝ պարտ է հայիլ յեղանակն առնելոյ, զի մի՛ լիցի արհամարհանօք կամ նախատանօք և կամ կծողական բանիւք, որովք ոչ լինի կատակ (Թ՛ շախա,) այլ՝ ծաղր (որ է Մասխարայ.) զոր չէ՛ պարտ առնել, և ոչ առ թշնամիս. թո՛ղ թէ առ բարեկամս: Միանգամայն զգուշալի է և ձեռօք կատակաբանել է ումեք. (Թ՛ էլ շագաուլ ընել.) զի ո՛չ միայն տգեղ է և անվայելուչ, այլև բազում անգամ լինի առիթ մեծամեծ վնասուց և անկարգութեց:

Գ. Երրորդ՝ պարտ է մարդոյ դիտել և իմա-

մանալ յառաջագոյն զբնութիւն և զախորժ-
արանցն, ը̄ որս և առաջի որոց հանդեր-
ձեալ է առնել զկատակն, որով կարասցէ
ը̄ պատշաճի առնել զայն. զի ոչ ամենե-
ցուն միօրինակ հաճոյ են և յարմար բանք
կատականաց: Վ̄ոյ և գործ իմաստնոյ է կշռել
և համեմատել զբանս ընդ անձին, առ որ
ունի ասել զայնս: Ուստի զգուշալի է կա-
տակս առնել ընդ նոսա, որք դժուարին,
կամ ոչ ախորժեն. ո̄ղ և չէ օրէն կատակա-
բանել ը̄ այնպիսի անձանց, ը̄ որս չունի-
ցի ոք մտերիմ ընտանութիւն և համարձա-
կութիւն, կամ թէ չիցէ 'ի նոսա հաւասարու-
թիւն վիճակի. ո̄ղ ստորնագունից ը̄ իշխա-
նաւորս, և մանկագունից ընդ ծերագոյն
հասակաւորս: Սակայն՝ եթէ դէպ լիցի եր-
բեմն հաճութեա̄ երիցագունից առնել կա-
տակս ը̄ նոսա, պա̄րտ է ստորնագունին
վարիլ 'ի բանս խոհական զգուշութե̄՝ պա-
հելով յամի զպատիւ նոցա, զի մի առա-
ւել համարձակութիւն շարժեսցէ զնոսին 'ի
ցասումն, ո̄ղ սովոր է: Վ̄ոյ յաւիտս ինչ
թէպէտև ունիցի ոք պատրաստական պա-
տասխանի առ բանս երիցագունից, այլ թէ
գիտիցէ՝ զի այնու ունիցին վշտանալ նոքա,
ոչ պարտի ասել. այլ քաղցրութե̄ փոխել
զխօսս: Բայց պա̄րտ է և այնմ, ը̄ որում
լինի կատակն, սիրով և ախորժանօք ը̄ու-
նիլ. գիտելով՝ թէ լինի այն 'ի պատճառս
զուարճութե̄՝ և ոչ արհամարհանե̄: Նոյն-
պէս թիւր է և անտանելի, զոր առնեն ո-
մանք, որք մտադիւր ախորժեն կատակս
առնել ը̄ այլում, բայց չհաճին բնաւ, թէ
և այլք զնոյն արասցեն ընդ նոսա: Վ̄ոյ
պա̄րտ է այսպիսեաց, զի կա̄մ մի արասցեն

և

և ինքեանք ը այլս , և կմ 'ի բաց հեռացին 'ի կենցաղավարութե մարդկան :

Դ. Չորրորդ՝ 'ի կատակերգութիւ պարտ է վարել չափով. զի չէ օրէն 'ի վերայ մի և նոյն նիւթոյ բազում անգամ կատակաբանել. այլ թէ ոչ՝ փոխանակ զուարճութեան և զբօսանաց՝ տաղտկութիւն բերէ 'ի լսօղս :

Արդ՝ որ զի կատակն լիցի նիւթ զուարճութե , պարտ է առնել զայն գեղեցիկ և անկարծելի խօսիւք , ընտիր՝ նուրբ և անճոռ իմաստիւք . վայելուչ և բարեկարգ շարժմամբ , և առանց ծիծաղելոյ կատակողին , որով չնորհալի և արժանի ընծային բանքն 'ի լսելիս ունկնդրաց : Սակայն և զայն խոստովանիլ պարտ է , թէ այսպիսի վայելուչ կատակ առնել՝ ոչ է ամենեցուն . զի առ այս բաց 'ի կրթութե՝ պահանջի և բնաւոր ձիրք յարմարութե , որով ը կարգի և անոյշ ձևացուցէ զայն ըստ տեղւոյն , ը անձանց և ը այլոց հանգամանաց :

ԳԼՈՒԽ. Թ :

Կանոնք Նամակագրութե :

Որօրինակ առ վայելուչ կենցաղավարութեն պիտոյ է քաղաքավարին՝ կանոնք վարիլ 'ի խօսակցութե , նոյնպէս օրէն է առնել և 'ի նամակագրութեն , որ է խօսակցութի գրաւոր : Զոր թէպէտև հնար է ուսանիլ 'ի բուն խակ դրոյ անտի , սակայն

կայն յամեռողջութի գործոյս 'ի քաղաքավա-
րութի , սանդեսցուք աստանօր կանոնս
քանի մի , որք ալիտին առ վայելչութի ներ-
քին և արտաքին հանդամանաց գրուե նա-
մակի . որք են կարգ և եղանակ գրելոյ ,
ծալելոյ և կնքելոյ ղթուղթն :

ա . Ցամ նամակս նախ առաջին գնի վեր-
նագիրն 'ի ճակատ կէմ 'ի գլուխ թղթոյն . յո-
րում նշանակին վերտառութիք պատուոյ'
կէմ յարգական յորջորջմունք անձինն , առ որ
գրի նամակն : Աւրդ' առ 'ի լինել այսմ վայ-
ելուչ և ի կարգի , պարտ է նախ' զի իցէ
համառօտ , 'ի մի կէմ յերկուս տողս բովան-
դակեալ : Երկրորդ' զի վերտառութիքն
ընծայեալք ումեք' իցեն պատշաճական և
համեմատք վիճակի , հասակի , պաշտօնի ,
և այլոց հանդամանաց նորա : Այլ յաղագս
վերտառութեց միասնական խօսեսցուք ա-
ռանձինն 'ի վերջ գլխոյս :

Իսկ յիշատակութի անուան 'ի վերնագիրն'
թէպէտև սովորեալս չէ այժմ 'ի գոր-
ծածութեան , զի նորա համարակօրէն լոկ
վերտառութք̃ վարին : Բայց կարևոր է-
րևի գնել զանունն , որով իմասցի' թէ առ
ո իցէ ուղղեալ նամակն . մանաւանդ յայն-
պիսիս , ուր վերտառութին չիցէ որոշ , կէմ
թէ անձն այն , առ որ գրի նամակն , չու-
նիցի առանձին և յատուկ վերտառութի ինչ
որով առանց անուան որոշեսցի նամակն ,
թէ առ ո՛վ իցէ : Ցայս սակս հնարեցաւ և
յարմարեալս իսկ' նշանակել երբեմն' յառա-
ջին երես 'ի ստորև թղթոյն զանունն անձինն,
առ որ ուղղի նամակն :

Ոմանք 'ի սկզբան վերնագրին 'ի նոյն տող'
գնեն մեկուսի և զանունն քաղաքին , յորում

դտա-

գտանի անձն այն, առ որ առաքի նամակն: Սակայն երևի լինել աւելորդ ինչ՝ չունելով վերաբերութ̄ն և յարմարութ̄ն ը̄ վերնագրին կ̄մ ը̄ սկզբնուն̄ գրոյն. չա՛տ է նշանակել զայն՝ ո̄ր օրէն է 'ի վերայ թղթոյն, ուր գրի հասցէն:

Է̄. Զկնի վերնագրին առ սակաւ մի 'ի խոնարհ գրելի են բանք նամակին. թողլով միջոց պարապ ը̄ վերնագիրն և ընդ բանն իբր զվեցերորդ մասն գրելի թղթոյն վերուստ 'ի վայր. (եթէ թուղթն գրելի իցէ առ հաւասարս:) Իսկ լուսանցն յահեակ կուսէ թղլի է յայսպիսի նամակս՝ իբր ութերորդ բաժինն նոյն թղթոյն ը̄ լայնուն̄. ի̄ կողմնէ 'ի կողմն: Իսկ եթէ նամակն գրելի իցէ առ մեծամեծս և առ յարգոյ անձինս, պա՛րտ է աւելի թողուլ զպարապ միջոցն. համեմատութ̄ը պահելով զկանոնն̄ խրատս, որով հնա՛ր է գտանել զպատշաճաւոր չափն ը̄ իւրաքանչիւր թէութե̄ անձին, առ որս գրելի իցէ նամակն: Եւ թէպէտ այս կանոնք կարեն երբեմն այլայլիլ 'ի պատճառս առաւելութե̄ կ̄մ նուազութե̄ գրելի նիւթոյն, այլ պա՛րտ է նամակագրին այնպ̄ս վարիլ յա̄մ̄ի, զի մի օտարասցի 'ի կանոնաց վայելչութե̄ և քաղաքավարութե̄, գործածելոյ յաղգս և 'ի քաղաքս:

Ը̄. 'Ի գրութե̄ նիւթոյ կ̄մ բանից նամակին պա՛րտ է դիտել 'ի չորս կարևոր իրս, յորոց կերպանայ մարմին նամակին: Առաջինն է սկսուածն, որով սկզբնաւորի թուղթըն. և առ այս պահանջի, զի ը̄ նիւթոյն՝ զոր հանդերձեալ է ոք գրել, սկիզբն արասցէ այնպիսի բանիւ, որում ինքնին և վայելչապէս զհետ եկեսցէ նիւթն գրելի.

բայց

բայց պարտ է, զի լիցէ համառօտ՝ որովհետև սկսուածն համարի իբր կանխաբանութիւն ինչ, չէ օրէն այնմ առաւելուլ քան զբուն իսկ բանս նամակին. որոյ վասն լինի սկըս-ուած: Սակայն 'ի նիւթ կարևոր, որպէս յիրս առևտրոյ՝ և յայլ հարկեցուցիչ դիպ-ուածս, զոր փութան մարդիկ ծանուցա-նել միմեանց, պարտ է սկսանիլ անմիջա-պէս 'ի նիւթոյ կամ 'ի շարժառթէ նամա-կին:

Երկրորդ գլուխն է նիւթն, կամ շար-ժառիթն, յորմէ շարժեալ ոք գրէ զնա-մակն: 'Ի սմա պարտի միտ դնել գրողն. նախ՝ զի եթէ լիցին բազում նիւթք այլ և այլք ծանուցանելիք միով նամակաւ թղթոյ պարտ է զայն նիւթ նախ գրել, որ առաւել մեծն է և կարևոր. և ապա զայլս մի ը̅ միոջէ: այլև 'ի գրելն զնոր նիւթ, օրէն է միշտ 'ի նոր տողէ սկսանիլ հանդերձ գլխագրով. զի մի խառնեսցի ը̅ վերնոյն, և շփոթութի տացէ ընթերցողին. երկրորդ՝ պարտ է հայիլ յեղանակ բացատրութե̅ նիւթոյն, և այնպէս գրել, զի ընթերցողն կարող լիցի անաշխատ իմանալ զմիտս նորա. ուստի և զոճ շարագրութե̅ն օրէն է յարմարել ոչ միայն նիւթոյն, այլ ևս առաւել անձանցն, առ որս գրի նամակն: Վ̅յ առ տգէտս և առ ռամիկս պարտ է գրել պարզ և բա-ցայայտ շարագրութ̅բ. իսկ առ իմաստունս հնար է գիտնօրէն և վսեմական ոճիւ գրել:

Երրորդ գլուխն է հետևանքն, որ զհետ գայ շարժառթին կամ նիւթոյ նամակին. և այս կարէ լինիլ բազմապատիկ ը̅ այլ և-այլութեան նիւթոյն. զոր պարտ է գրո-

ղին

զմն զննել, և ըստ պահանջելոյ նիւթոյն՝ վայելչապէս և յարմար հետևեցուցանել։ Զորրորդն է բարեմաղթութեան՝ որ զհետ գայ հետևանաց, և երբեմն չարժառթին, (թէ չգուցէ հետևանք․) որով խնդրի կեանք և բարեյաջողութիւն գործոց նորա, առ որս առաքի նամակն։ Այլ յայսմ պայմանի է գրուզմն հայիլ, զի ըստ իւրաքանչիւր վիճակի և հասակի անձանց արասցէ համեմատ և պատշաճական բարեմաղթութիւն։

Դ․ Յետ բարեմաղթութեան կամ յաւարտ նիւթոյ և բանից նամակին, կարգին ողջոյնք կամ (բարևք․) զորս օրէն է ուղղել առ ծանօթս և առ բարեկամս․ և զնոյն մեւսանգամ ընծայի վերտառութիւն ինչ պատուոյ 'ի սեռական հոլովի՝ այսպէս * Յարգուեդ, կամ ազնուութեդ ||․ առանց յիշատակելոյ զանունն․ և այս վերտառութիւն գրելի է յառաջին տողի անդ անմիջապէս զկնի ողջունին կամ բարեմաղթութեան, որում զհետ գայ վայելչապէս ստորագրութիւն 'ի ստորև յեզր թղթոյն յաջակողմն կոյս, ուր դնի անուն գրողին խոնարհական բառիւք․ կամ ը որում սովորութ է առել․ * Նուաստ ծառայ այս անուն են ||։ Իսկ թուական տարւոյն և ամսոյն․ միանգամայն և անուն քաղաքին, յորում գրեալ իցէ նամակն, եթէ 'ի փոքունէ առ մեծ ոք գրեսցի, դնի 'ի ստորև յաւարտ թղթոյն․ այլ թէ ընկերական, ՚ի մեծէ առ փոքրն, կամ 'ի հաւասարէ առ հաւասարն, հասարակօրէն դնի 'ի ներքոյ վերնագրին նախ քան զսկզբնաւորութիւն բանից նամակին։

Ե․ Աստանօր պատշաճ համարիմ յիշեցուցանել ևս ինչ ինչ 'ի կարևոր խրատուց,

զորս պարտ է պահել 'ի գրութեան նամա_
կի ։ Նախ՝ գիտելի է, զի բանք Թղթոյն և
եղանակ գրութեան լիցին պատշաճական գոր_
ծին՝ և այնմ՝ առ որ գրի նամակն · Ի հան_
րական կանոնին, զոր աւանդեցաք ('ի Գլ·
Բ · Բ ։) Երկրորդ՝ պարտ է նամակին լինել
բացայայտ, միանգամայն և չափաւոր բանիւք ·
ոչ կարի իմն երկայն՝ և ոչ յոյժ համառօտ ·
բայց եթէ հարկն զնոյն պահանջեսցէ ։ Զայն
չափաւորութիւն պարտ է գիտել և յարմա_
րել գիրս Թղթոյն · զի մի յոյժ մեծ լիցէ ·
և մի կարի փոքր ։ Երրորդ՝ զգուշալի է
'ի նամակի յաւելորդս խուսելոյ զնոյնանշան
բառս · և առաւել ևս 'ի կրկնուէ բանից ·
որ ձանձրոյթ բերէ ընթերցողին ։ Չորրորդ՝
'ի նամակս մեծամեծս զգուշալի է վարել
զսաստիկ կամ զխիստ եղանակս բանից և
բառից, զի գիրն Մնայուն գոլով, առաւել
ազդէ և վիրաւորէ զսիրտս ք̃ լոկ հնչումն
ձայնի, որ փութով ցնդի յօդս ։ Վ̃յ պարտ
է բանից նամակին լինել քաղցր և ախոր_
ժալուր · Նոյնպէս և եղանակ բացատրու_
թեան կոկ և անխռով ։ Իսկ Թէ ուրեք եր_
բեք հարկ լիցի ևս գրել զբանս յանդիմա_
նութեան, օրէն է առնել զայն խոհական մտօք
և ընտրութ̃բ · զի դառնութիւն բարեխառն
գտցի ը̃ քաղցրութեան · մեղմաբար խայթոցս
արձակելով, և մատակարարութ̃բ անուշա_
ճաշակ մեղու զսիրտն զուարթացուցանե_
լով ։ Հինգերորդ՝ պարտի գրողն ըստ կա_
րի միտ դնել և 'ի մաքրութ̃ գրոյն · զի որ
ընդունի զայն, կարօղ լիցի անաշխատ ըն_
թեռնուլ ։ Վեցերորդ՝ պարտ է գրողին նխ̃
ք̃ զկնքել նամակին ընթեռնուլ մտադրու_
թ̃բ և ուղղել զսխալանսն · եթէ վրիպակք

 ինչ

Ինչ բանի և տառի եղեալ իցեն 'ի նմա ։ Միանգամայն մաքրելի է և աւազն, թէ իցէ ցանեալ 'ի գրութեան անդ ։

Կանոնք ծալելոյ և կնքելոյ նամակին ։

Ա․ Մի՛ նամակք գրեալք առ մեծամեծս և առ իշխանաւոր անձինս՝ պարտին լինիլ լայնածալք․ զորս և օրէն է միջ֊դնել 'ի պահարանի կազմեալ 'ի մաքուր թղթոյ․ յորոյ վերայ գրելի է հասցէն ։ Իսկ հասարակ թուղթք գրեալք 'ի ստորնագունս առ ստորինս՝ պարտին լինիլ միջակագիր ծալիւք․ զոր և մարթ է դիւրին եղանակաւ առնել այսպէս ։ Նախ պարտ է զլայնութիւն թղթոյն, ի կողմնէ 'ի կողմն կիմ յոյժ և յաճախ կոտէ, յերիս ծալել, այնպէս՝ զի երկաքին շրթունք կողմանց թղթոյն հասցեն առ միմեանս, և փոքր մի ևս անցցեն․ և ապա զայն ընդ լայնութեան ծալեալ թղթոյն պարտ է նոյնօրինակ յերիս ծալել ը երկայնութեան․ ի վերուստ 'ի վայր, բայց ոչ հաւասարաչափ․ այլ պարտի մին երկայն լինիլ քան զմիւսն իբր մատնաչափ առ 'ի դնել կիմ ապուցանել զերկասին ծայրսն 'ի մէջ միմեանց․ զոր և տարարեալ 'ի միջին տեղւոջ այնր ապուցեալ մասին հարկանելի է կնիքն ։

Բ․ Եթէ նամակն տարաբելի է 'ի ստորնագունէ առ մեծ ոք, պարտ է կնքոյն լինիլ փոքր․ զի որովհետև մեծ կնիքն նշան իշխանութեան համարեալ լինի, չէ օրէն ստորնագունին վարել առ մեծն զայն նշանակ ։ Բայց իշխանաւորք առ միմեանս պարտին 'ի կիր առնուլ զմիջակագիր կնիքս, որ ոչ կա֊

կարի մեծ իցէ, ոչ յոյժ փոքր ։

Է. Մոռն կերպ կից կնքանիւթն հասարակօրէն պարտի լինիլ 'ի գունաւոր նշխարաց ։ Իսկ 'ի գրելն առ մեծամեծս օրէն է 'ի կիր առնուլ զկարմիր զմուռն սպանիոյ, (որ է լէօք։) Բայց 'ի սգալի թուղթս սովորութն է կնքանիւթոյն լինիլ սեւագոյն ։

Ը. Հասցէն պարտի գրիլ 'ի միւս երեսն, որ կայ 'ի թիկանց կուսէ կնքոյն, որպէս և յայտ է. յորում և նշանակելի են անունն և մականուն անձին, առ որ առաքի նամակն. հանդերձ վայելուչ, համառօտ և որոշեալ վերտառութբ ինչ. որով դիւրին իցէ ժամանել թղթոյն 'ի ձեռս նր ։ Եւ սակս 'ի սորին ծայր թղթոյն յաջակողմն կայ՝ դնի խոշորագիր և անուն քաղաքին, յորում գտանի անձն այն, առ որ առաքի նամակն ։ Այսչափ ինչ համառօտիւ շատ լիցի յաղագս նամակագրութե. մնայ մեզ արդ ասել սակաւուք և վասն վերտառութե, որ 'ի բանս և 'ի նամակս ։

Յաղագս Վերտառութե ։

Վերտառութն կոչի անունն պատուոյ, որ ընծայի ումեք սակս մեծութե, իշխանութե, աստուածահաճութե, իմաստութե, կամ վս երեւելի գործոց, և նշանաւոր ճարտարութե արուեստի, ևն ։ Նոյնպէս վերտառութիք ասին և այն յարգական բառք և անուանք, զորս վս սիրոյ և բարեկամութե կամ քաղաքավարութե վարեն մարդիկ առ միմեանս 'ի խօսիլն և 'ի թղթակցելն ։ Արդ՝ առ 'ի լինիլ սոցա ըստ կարգի, պարտ է՝ զի այն յարգական անուանք ընծայեսցին ումեք՝

 և

իցեն պատշաճականք և համեմատք վիճակի և ԹէուԹեան նորա. այլ Թէ ոչ փոխանակ պատուոյ նախատինք համարին նմա: Զորօրինակ՝ եԹէ որք առ ազգս և ռամիկ բնականին որք ասասցէ. * Մեծազօր իշխան. կամ բազմահանճար իմաստուն ||. կամ առ եկեղեցական որք * Ամիրայ կամ պարոն ||. և այլ սոցին նմանք: Զի այս վերտառուԹիւք ոչ համեմատելով վիճակի նոցա, չհամարին 'ի պատիւ: Վա որոյ պարտ է խոհական մտօք կշռել զվիճակ և զհանգամանս անձանց, ընդ որս ունի որք կենցաղավարիլ կամ ԹղԹակցիլ, զի ըստ այնմ կարասցէ պատշաճական անուանս պատուոյ և յարգուԹեան վարել առ նոսա. զոր և հնար է ուսանիլ 'ի սովորուԹենէ տեղեաց, և 'ի գործածուԹենէ քաղաքավար անձանց: Մի անգամայն պարտ է նկատել, զի զոր անուն պատուոյ միանգամ սկսաւ որք վարել 'ի խօսս կամ 'ի նամակս ընդ ումեք, զնոյն պահեսցէ մինչև ցաւարտ բանին. քանզի չէ օրէն փոփոխել կամ զայլ վերտառուԹիւն ընծայել. բայց եԹէ ունիցի զնոյն զօրուԹիւն: Յայս սակս 'ի խօսիլն կամ 'ի գրելն առ եկեղեցական որք. եԹէ սկսաւ ասել. * ՅարգուԹիւդ կամ վերապատուուԹիւնդ ||, չէ օրէն փոխել յետոյ և ասել. * Ամենապատիւ տէրուԹիւդ, կամ իշխանուԹիւդ ||: Նոյնպէս և առ աշխարհական որք՝ իւր հաւասար, եԹէ սկսեալ իցէ ասել. * ԱզնուուԹիւդ, մտերմուԹիւդ ||, չէ պարտ փոխելով ասել. * իշխանուԹիւդ, բարձրուԹիւդ ||. բայց եԹէ աւիԹն և ժամանակն զնոյն պահանջեսցէ: Եւ ևս եԹէ հարկ լիցի վարել դերանուն առ երկրորդ դէմս. պարտ է միշտ վարիլ յոգնականապէս. այսինքն՝

Դուք.

Դուք · ձեր · ձեզ || են : և ոչ ընդու եզա_ կանալեն · * Դու · քո · քեզ || են · բայց եթէ առ փոքրահասակ մանկունս : Միան_ գամայն զգուշալի է 'ի քաղաքավարական կե_ նակցունս · զի 'ի հարցանել ուրուք զիրաց ինչ, չէ պարտ պատասխանել լոկ ստորա_ սական կամ բացասական բանիւ · * Հա · կամ ոչ || այլ * հրամմէրէք աղայ, կամ ափանկ է պարոն են || · Ը̅ ստորասութե̅ն կամ բացասութե̅ յա_ րելով և զպատշաճական վերտառութին հա_ մեմատ վիճակի հարցանողին :

Յայսմիկ կանոնս պատշաճ համարիմ յի_ շեցուցանել մեծամեծաց՝ և զայն խրատ կա_ րևոր, որ'ի գործածել յազնուականս · զի եթէ ոք 'ի նուաստից կամ յայլոց՝ առ տգիտութե̅ կամ դիպուածով ինչ ոչ տացէ նոցա զան_ կաւոր վերտառութին վիճակի իւրեանց, չէ պարտ դժուարել ընդ այն, կամ ծանու_ ցանել և ազդել նոցա զխաղանս, այլ՝ ը̅_ հակառակն պարտ է սիրով կենակցել ընդ նոսա, և ջանալ ծածկել զմեծութիւն իւ_ րեանց, զի մի ծանիցի · քանզի այս է ու_ ղէս ազնուականութի և վեհանձնութի̅, որ սիրելի և ախորժելի առնէ զմարդ :
(Զորմէ տես և 'ի գլ · դ̅ · ե̅ :)

ԳԼՈՒԽ · Ժ :

Կանոնք գրութե̅ :

Յայս գլուխ կանոնացս չեն մեզ կամք ու_ սուցանել մարդոյ զգիր, զի ոչ հայի այն առ նպատակ գործոյս, որ է քաղաքա_

վարութեան , այլ՝ է աւանդել կանոնս ինչ առ վայելուչ հանգամանս գրից մարմնոյ , գլխոյ , ձեռաց և ոտից , զորս արժան է քաղաքավարին պահել 'ի գրելն զդիր :

ԺԱ . 'Ի գրել ուրուք , եթէ 'ի վերայ սեղանատախտակի իցէ , և եթէ 'ի վերայ ծընգաց՝ (ընդ որում սովորութիւն է առնել յարեւելս ,) չէ պարտ մարմնոյ գրողին կարի իմն խոնարհիլ 'ի վերայ թղթոյ , այլ այնչափ , զի գլուխն գանէ թիզաւ միով վերամբարձ կացցէ 'ի թղթոյն : Նա և պարտ է գիտել , զի գլուխն համեմատ մարմնոյն խոնարհեսցի , և ոչ առաւել կամ նուազ , անհամեմատ նմին : Բայց պարտ է , զի մարմինն հանդերձ գլխովն իցէ սակաւիկ ինչ խոնարհեալ 'ի ձախակողմն կոյս . ընդ որում և հասարակօրէն սովոր է լինիլ 'ի գրելն : Իսկ աչք գրողին պարտին միշտ հայիլ 'ի ծայր գրչին , որ գրէ :

ԺԲ . 'Ի գրելն 'ի վերայ սեղանատախտակի՝ պարտ է ոտիցն կալ ուղիղ և առ միմեանս եդեալ վայելչապէս , և ոչ ընդ տարածել կամ ձգել ընդ երկայն կամ շեղել առ 'ի կողմն՝ կամ զմիմեանս պատել . այլ այնպէս պարտի նստիլ և դնել զոտս , զի եթէ առանց շարժելոյ զայնս 'ի վեր կանգնեսցի , կարասցէ ուղղորդ կալ առաջի սեղանատախտակին : Աստի յայտ է , թէ և կրծոցն չէ պարտ յենուլ 'ի սեղանատախտակին , յորոյ վերայ գրէ . այլ լինելոց է միջոց հեռաւորութեան ընդ սեղանն և ընդ լանջսն՝ գէթ երից կամ չորից մատանց : Իսկ 'ի գրելն 'ի վերայ ծնգաց , պարտ է ոտիցն և զգեստուց վայելչապէս ամփոփիլ , զի մի խորթ ինչ երևեսցի :

Գ .

Գ. Զգրիչն պարտ է ունիլ աջու ձեռամբ, ողջ և յայտ է. բայց ըմբռնելի է այն ծայրին բոյթ մատին և ցուցամատին, միանգամայն յեցուցանելով 'ի վերին կողմն միջամատին. այլ այնպէս, զի մի ծայրք երեցունց մատանց 'ի միումտեղւոջ գրչին ամփոփեսցին. այլ պարտ է բոյթ մատին այնպէս յենուլ 'ի գրիչն, զի մի յառաջեսցէ քան զցուցամատն. նոյնպէս և ցուցամատն քան զմիջամատն, որ 'ի ներքոյ գրչին: Իսկ մնացեալ երկոքին մատունքն. այս ճկոյթն՝ և որ առ նմա, պարտին թեքիլ առ 'ի ներքս յափն կոյս. հեռանալով 'ի միջամատէն իբր մատնաչափ մի:

Դ. Պարտ է աջու ձեռաց հանգչիլ 'ի վ̄ր թղթոյ ճկոյթ մատամբ և եթ՝ առանց յեցուցանելոյ և տարածելոյ զբազուկն կամ զարմունկն 'ի վերայ սեղանատախտակին: Այլ եթէ ձեռք ուրուք իցեն դողդոջունք, կարէ վայելչապէս կողմնակի յեցուցանել զբազուկն յեզր սեղանատախտակին: Իսկ զահեակ թաթ ձեռին առ'ի չեղ ունելով՝ պարտ է դնել 'ի վերայ թղթոյն, առանց տարածելոյ զբազուկն 'ի վերայ սեղանատախտակին: Այլ թէ ոք 'ի վերայ ծնդաց գրեսցէ, ձախու ձեռամբ պարտի ունիլ զթուղթն:

Ե. Յայտնի կանոնս յաւելուլ արժան է և զայն խրատ պիտանի, զոր օրէն է պահել ամենայն գրողաց. իբր զի՝ պարտ է հոգտանիլ. զի կաղամարն իցէ միշտ մաքուր և յարդարուն, նոյնպէս և գրիչքն վայելչապէս հատեալք. և ճեղքեալք ըստ կանոնի գրադրաց, զոր և հնար է ուսանիլ 'ի գրագէտ ուսուցչաց: Միանգամին պարտ

է զգուշանալ 'ի մրոտելոյ զձեռս, որ լինի ըմբռնելով զգրիչն կարի իմն 'ի ստորին ծայրէ։ Զգուշալի է և 'ի մաքրելոյ զգրիչն կամ զմրոտեալ ձեռս 'ի վերայ համդերձից, կամ Թքով բերանոյ. այլ պիտոյ է ընդ կաղամարին պահել կտորակ մի կտաւոյ. յորոյ վերայ ըստ պահանջելոյ հարկին մաքրեսցէ զայնս վայելչապէս։

Զ. Աստանօր համառօտիւ յուշ առնեմք և մերձակայից, զի 'ի գրել ուրուք զգիր, չէ պարտ ումեք յառնմա եղելոց՝ խօսիւք շփոթել զնա, կամ յենուլ և անկանիլ 'ի վերայ սեղանատախտակին. կամ շարժել զայն. կամ մղել զձեռս գրողին. և կամ ընթեռնուլ զգրեալն. մանաւանդ՝ եթէ լիցէ ողջունադիր։ Այլ պարտ է հեռի կալ 'ի նմանէ. և եթէ հարկ ինչ լինիցի խօսելոյ կամ հարցանելոյ զնա, սակաւուք վճարելի է, զի մի լիցի նմա շփոթութիւն։

ԳԼՈՒԽ. ԺԱ։

Կանոնք 'ի նստելն, 'ի կանգնելն և յընթանալն 'ի ճանապարհի։

ա. Նստելն՝ ոտք և 'ի կալն 'ի մէջ բազմութեան, պարտ է դիտել զի մի թիկունք առ այլս դարձուսցին։ Իսկ եթէ դիպուածով պատահեսցի, օրէն է քաղցրութեամբ սիրոյ ներողութիւն խնդրել 'ի նմանէ, որ դտա 'ի Թիկունս կայր, և տալ տեղի տալ նմա։

բ. 'Ի նստելն պարտ է կալ ամփոփ և հանդարտ առանց կծկելոյ, վայելչապէս ժողովեալ

վեաւ շհանդերձս, զի մի երևեսցին ներքին զգեստքն : Տմարդութիւն է երկայնել զոտս առաջի այլոց . կամ 'ի մի կողմն անկանելով նստիլ, որպէս եթէ լինէր 'ի մահճի . կամ ստէպ ստէպ դառնալ կողմնէ 'ի կողմն . կամ անկանիլ և յենուլ 'ի վ՟ր այլոց, ո՟ր որում սովորութիւն է մանկանց : Իսկ յորժամ նստիցի ոք 'ի վ՟ր աթոռոյ կամ բարձր նստարանի, չէ պարտ շարժել զոտս կամ զիմեանս պատել, կամ զմի ոտն 'ի վեր ածնուլ 'ի վերայ միւսոյ ծնկան :

Է. Ի լինիլ ուրուք 'ի մէջ հաւասար ընկերաց, չէ օրէն զգնալ կամ ձեմել 'ի սենեկի, ուր այլք առ հասարակ նստեալ իցեն . որպ՟ և ը՟ հակառակն՝ անվայելուչ է նստիլ միում ումեք, ուր այլք բազումք յոտին կան և կամ զգնան . սակայն եթէ ոք վաստակեալ իցէ կամ ցաւագար, պարտ է նմա խոնարհութ՟ յայտնել զկարիս իւր, և ներումն խնդրելով նստիլ :

Ասացի . * 'ի մէջ հաւասար ընկերաց || . զի մանկանց և ստորնագունից չէ օրէն բնաւ նստիլ առաջի ծերոց և երիցագունից . բայց եթէ ակնարկութ՟ նոցա : Իսկ մեծամեծք, յորժամ են 'ի մէջ ստորնագունից, 'ի կամս նց է նստիլն կամ զգնալ . բայց յամի պահելով զկարգ վայելչութե : Յայս կանոն դասելի է և այն, որ համարի տմարդութն մեծ . թ՟ է յառնել և կամ անպատճառ մեկնիլ 'ի տեղւոջէն . ուր այլք նստեալ խօսակցին . սակայն՝ եթէ հարկն ստիպեսցէ սակս գործոյ ինչ, պարտ է նախ ներումն հայցել 'ի բազմելոցն, զի մի կարծեսցեն՝ թէ վ՟ն չախորժելոյ ը՟ նս, հեռանայ 'ի նոցանէ :

Ը. Չէ օրէն ստորնագունից հրաւիրել զմ-

մեծագոյնս առ՚ի նստիլ, մանաւանդ եթէ իցէ անդ այլ ոք երիցագոյն, որում անկ էր առնել զայն հրաւիրումն. իսկ եթէ մոռասցի նա առնել, կարօղ է ստորինն մեղմով ազդ առնել նմա: Բայց սակայն՝ ՚ի նըստիլն, ոչ և ՚ի յառնելն, չէ պարտ նոճատին կանխել քան զմեծն. այլ պիտի սպասել, և առնել զկնի նորա:

Ե. Եթէ հրաւիրեսցի ստորին ոք ՚ի նստիլ, պարտ է նմա խոնարհութեամբ ցուցանել յարգութեան շնորհակալութիւն, և տալ ընտրելով զյետին տեղին նստիլ անդ ՚ի ծունկս, կամ ՚ի վերայ աթոռոյ՝ ըստ սովորութեան տեղեացն, յորս գտանի ոք. պահելով յամի զպատշաճաւորութիւն դրից մարմնոյ, առանց համարձակութեան կամ լրբ ընտանութեան, և տալոյ զթիկունս ՚ի բարձ կամ ՚ի յենարան աթոռոյ անվայելուչ օրինակաւ:

Զ. Եթէ պատուաւոր ոք դիպեսցի գալ ՚ի տեղին, կամ անցանել ընդ այն, ուր ստորինք նստեալ իցեն, պարտ է նոցա վաղվաղակի կանգնիլ ՚ի վերայ ոտից՝ ՚ի նշան խոնարհութեան և հպատակութեան քերեանց: Միանգամայն պարտ է ժողովեալ անձամբ և ամփոփեալ զգեստուք հանդերձ պատկառանօք կալ պատրաստական առ ամ ակնարկութիւն նորա:

Է. ՚Ի կամիլն կանգնիլ ՚ի վերայ ոտից, չէ պարտ յենուլ ուրեք, կամ իբր զցաւագարս և զծերս ըմբռնել զձեռս այլոց. այլ կանգնելի է ուղղորդ և հանդարտ շարժմամբ. առանց կորելոյ և կամ (ոլքալոյ):

Ը. Յընթանալն պարտ է զգոյշ կալ յերկուց ներհական ծայրից: Նախ՝ ՚ի վաղվաղ կամ յարագ ընթանալոյ, և կամ ՚ի վազելոյ:

Յայս

Յայս կանոն տուեալս պարտին մէտ դը_
նել ազնուականք և իշխանաւորք, որք հա_
սարակօրէն սովոր են ծառայիւք եղանել 'ի
փողոց, զի մի առ սաստիկ երագութե ըն_
թացից՝ նմանեսցին բրաւորաց, որք 'ի խըն_
դիր լցեն փոխուցելոց: Երկրորդ՝ պա՛րտ
է զգուշանալ 'ի կարի իմն ծանրաքայլութէ.
կի՛ ոչ առն՝ իբր (որպանով) յառնելոյ զքայլս
ոտից: Այս եղանակ ընթանալոյ զգուշա_
լի է մանաւանդ ծառայից. և ն՟չ՝ որոց գործ
և պաշտօն լցէ սպասաւորել այլոց. կի՛ որք
միանգամ սովոր կոչին յայլմէ: Վ՟ոյ մէ_
ծամէս յանդիմանելի են նոքա, որք 'ի կա_
րևոր գործս, կի՛ յայլ ինչ հարկեցուցիչ դի_
պուածս ծանրութբ և անհոգութբ գնան.
ուստի բաղում անգամ սովոր է ծագիլ ա_
ռիթ յոլով վնասուց:

Ծ. Յընթանալն կի՛ 'ի քայլափոխեն անդ չէ
պարտ կարի իմն վերացուցանել զոտս յերկ_
րէ. կամ ընդ հակառակն քերելով զերկիր
(քըղքըս) ընթանալ իբրև ղալևորս. կի՛ իբ_
րև զբռնակիրս ոտիւք հարկանել զերկիր,
և կի՛ այնպէս թեքել զոտս, մինչև երևեա_
ցին յատուկք կօշկին:

Մխանգամայն զգուշալի է այնպիսի լայնա_
բաց քայլս առնուլ, մինչև կարծել տեսո_
ղացն, թէ չափիցէ զերկիր. կամ ը՟հակա_
ռակն անձուկ և արագ: Նոյնպէս չէ պարտ
ը՟ոստ գնալ, կի՛ 'ի վ՟ր մատանց ոտիցն, կի՛
սոտ և անդ գեղևելով, և իբր կաքաւե_
լով. այլ հանդարտ, զգաստ և վայելուչ:

Ֆ. Անվայել և անպատշաճ է ազնուակա_
նաց բարձրագլուխ գոռոզութբ ընթանալ
'ի ճանապարհի. և սիգաձեմ գնացիւք երե_
ւիլ. ([illegible]) մանաւանդ 'ի կախ

ունելով զձեւս աստի եւ անտի, ը̄ որում առնեն ոմանք, որով եւ նմանին (ը̄ ասից կիկերոնի՝) երկրագործի, որ սերմանիցէ զսերմն յագարակի : Պարտ է եւս զգուշանալ, զի մի ոք յամ̄ քայլափոխս՝ ոպ̄ զնաւ հողմակոծեալ կողմնէ ՚ի կողմն շարժեսցի. կմ̄ ը̄ ցաւագնոտաց՝ յերեսս խոնարհեսցի եւ բարձրասցի. այլ օրէնն է ուղղորդ եւ արի ընթանալ՝ առանց գոռոզութեան եւ թուլամորթութե̄ :

ժա. Չէ պարտ ՚ի ճանապարհի բերանաբաց ընթանալ. կմ̄ յառեալ աչօք պշնուլ յերեսս այլոց ոպ̄ զափշեալ. կմ̄ յաճախ հայիլ յայսկոյս եւ յայնկոյս առանց նկատելոյ զտեղին, ուր հանդերձեալ է դնել զոտս, որով եւ բազում անգամ հանդիպի կոխել ՚ի տիղմն, հարկանել զոտն զքարի, գթել եւ անկանիլ : Զգուշալի է եւս յընթանալն ՚ի ճնպրհի՝ իբր ՚ի պատճառս զբօսանաց կմ̄ զբաղմանց կրել ՚ի ձեռին թաշկինակ կմ̄ այլ ինչ խաղալիկ, կմ̄ ընդ քարշ ածել զգաւազան. կմ̄ հարկանել ոտիւք զքարինս եւ ձգել ՚ի բացի. կամ ծամել ինչ բերանով եւ ուտել. կմ̄ երգել, խօսիլ առանձին, եւ ծիծաղել. կմ̄ նշանաւ իմիք ցուցանել, թէ խորհի զինչ ինչ, կմ̄ հոգովք տաժանի : Զի այսպիսի գործք ոչ են ազնուականաց, այլ յիմարաց եւ տղայոց :

ժբ. ՚Ի գիւղին ումեք ՚ի ճանապարհի՝ չէ պարտ զկայ առնուլ ՚ի փողոցամիջի անդ. խափան լինելով գնացից այլոց. եւ խօսիլ բարձրաձայն կամ վիճել զաւետորոց, կամ կատակս առնել եւ ծիծաղել անպատկառ. այլ պարտ է համառօտիւ վճարել (զբարեն) եւ զխօսակցութիւն՝ թէ ունիցի ը̄ նմա : Իսկ եթէ վերաբերութի̄ գործոյն առիթեսցէ ՚ի

խօսս,

խօսս , օրէն է ընկերակցիլ միմեանց 'ի ճա_
նապարհի , կամ սատանձնանալ ուրեք , և անդ
խօսակցիլ ոտ̄ և կամիցին :

Ժզ . Եթէ դէպ լիցի գնալ ընկերակցութե̄
ե̄ այլում հաւասարի , չէ օրէն ումեք 'ի նո_
ցանէ նախապատիւ առնել զանձն քան զըն_
կերն , որ և լինի՝ յառաջ ընթանալով կամ
կալով 'ի պատուաւոր կողմն , այլ յաւէտ
պարտին զմիմեանս մեծարել , և կամ գնալ
անտարբեր առանց ինչ խտրութե̄ : Իսկ ե_
թէ ընկերացն որք ե̄ երկոցունցն հաւա_
կաւ կամ պատուով , պարտ է միշտ զաջա_
կողմն տալ նմա , կամ զտեղին առաւել պատ_
ուաւոր : Իսկ պատուաւոր տեղի՝ հասարա_
կօրէն համարի լինել աջակողմն . բայց ու_
րեք ուրեք առաւել պատուաւոր առի այն
կողմն ճանապարհին , որ մերձ իցէ որմոյն ,
զոր պարտ է քաղաքավարին դիտել , և ե̄
այնմ առնել : Այս կանոն պահելի է և 'ի
ձեմելն կամ յըշգնալն ե̄ ումեք 'ի տան և կամ
'ի պարտիզի , զի պարտ է սորինայն կալ 'ի
ձախակողմն մեծին , բայց չէ օրէն յամենայն
դարձս զնոյն առնել՝ անցանելով 'ի միոյ կող_
մանէ 'ի միւսն . այլ յառաջնում նուագի և
եթ պարտ է դիտել և տալ վերնագոյնին
զպատուաւոր տեղին . իսկ 'ի դառնալն մնա_
լի է 'ի նոյն կողմն , ուր և գտանիցի :

Ժէ . 'Ի ձեմելն կամ 'ի գնալն ե̄ պատուաւո_
րի ումեք , չէ արժան ընդ նմի հաւասար
ընթանալ ե̄ նմա . այլ առ փոքր մի յետս 'ի
կողմանէ , այնչափ՝ զի կարող իցէ պատուա_
ւորն դիւրաւ խօսիլ ընդ նմա : Միանգա_
մայն զգուշալի է առանց ինչ հարկի ստէպ
ստէպ զկայ առնուլ առ 'ի խօսիլ . այլ պարտ
է զխօսս ե̄ ընթացս յարմարել :

ԺԸ .

ԺԵ. Յընթանալ ուրուք ընդ այլում՝ մի՛ կա֊
րի մերձ լինել ընկերին, յենլով 'ի նա կամ
կից ունելով զզգեստ առ զգեստ, կամ սեղ֊
մելով զանձն նորա, որով լինի բաղխում ան֊
դամ մղել կամ խթել այր զընկեր իւր: Եւս
առաւել չէ արժան զձեռն 'ի վերայ ուսոց
ընկերին դնելով, կամ բաղկաւ զպարանոցա֊
նորին պատելով գնալ, որպէս առնեն ման֊
կունք 'ի փողոցի. ոչ և ձեռն 'ի ձեռն տա֊
լով գնալ չէ 'ի դէպ, բայց 'ի տղայոց՝ որք
պէտս ունին ձեռնտուութեան:

ԺԶ. Յորժամ երեք կամ չորք 'ի միասին ըն֊
թանան և կամ նստեն, չէ պարտ ստորնագու֊
նին 'ի նոցա կալ 'ի միջին տեղւոջ, այլ 'ի ծայրն.
զի միջինն առաւել պատուաւոր համարի: Իսկ
'ի դառնալն՝ պարտ է նոցա, որք կան 'ի ծայրն՝
դարձուցանել զերեսս առ միջինն: Իսկ միջ֊
նոյն արժան է դարձուցանել զերեսն միան֊
գամ յաջակոյս և միանգամ 'ի ձախակոյս. սա֊
կայն եթէ մին 'ի ծայրն եղելոց՝ իցէ առա֊
ւել պատուաւոր քան զմիւսն, պարտի հա֊
սարակօրէն դառնալ առ նա: Իսկ եթէ դէպ
լինի մտանել ընդ դուռն տան կամ սենեկի և
կամ եկեղեցւոյ ընկերակցութեամբ ընդ մեծի ու֊
րուք, չէ պարտ ստորնոյն յառաջել քան
զմեծն և նախ մտանել, այլ պարտի յարգու֊
թեամբ տեղի տալ նմա, զի նախ նա մտցէ, և
ապա ինքն զհետ նորա գնասցէ:

ԳԼՈՒԽ. ԺԲ։

Կանոնք 'ի զգեստս և յայլ ագանելիս։

ա. Ըստ վայելչութեան կենաց քաղաքավարին պատշաճի և բարեձևութիւն զգեստուն. վասն՝ պարտ է մեզ ումեք երևել առաջի այլոց վայելուչ և բարեկարգ ըզգեստուք ըստ աստիճանի՝ պատուոյ և հասակի անձին։ Յամենայնի վարելով և զհետ երթալով սովորութեան երկրին կամ գործածութեան, զոր 'ի կիր առնուն պարկեշտագոյնքն և ուսեալագոյնքն 'ի մարդկանէ. և չէ օրէն յայսմ ըստ հաճոյս զարտուղիլ 'ի սովորութենէ հասարակաց. զի ըստ առածին * Կերիցես որպէս կամք են քո, այլ զգեցցիս իբրև զայլսն ||։

բ. Պարտ է զգեստուն լինել բարեձև, ըստ վայելչապէս պատշաճեալ ըստ չափու և համեմատութեան անդամոց անձինն. որ զգենուցու զայն. քանզի անբարեձև հանդերձք՝ թէպէտև մեծագինք իցեն՝ արհամարհելիք են և խոտելիք յաչս ազնուականաց. և զի որ ըզգենուն զայն, զմի ինչ յերկուց աստի յայտ առնեն, որպէս թէ, կամ չգիտեն բնաւ զվայելչութիւն և զբարեկարգութիւն. կամ զի չունին փոյթ զումեքէ, որով տան այլոց կարծիս 'ի մտի դնել, թէ յոչինչ համարին զնոս. վասն որոյ և լինին առաւել ամենեցուն իբրև ամարդիք և անխմաստք։

'Ի կանոնէ աստի յայտ է ևս՝ թէ չէ պարտ զգեստուն լինել կարի իմն լայն և ընդարձակ.

ձակ. կմ՛ ընդ հակառակն յոյժ նեղ և ան-
ձուկ՝ մինչև երևիլ ամենայն յօդուածոց
մարմնոյն. այլ արժան է հետևիլ սովորու-
թեան և գործածութեան բարեկիրթ և ազնուա-
կան անձանց: Զնոյն պա՛րտ է առնել՚ի գըլ-
խարկս և՚ի կօշիկս:

գ. Ոչ՛ պարտ զգենուլ հանդերձս աղտե-
ղիս և պատառատունս, այլ ը̄ կարի օրէն
է զհետ երթալ մաքրութեան և վայելչութե̄:
Վայ պա՛րտ է յոմ՛ աւուր ը̄ առաւօտու՝ նախ
ջ̄ զելանելն՚ի փողոց, հայիլ և մաքրել զա-
գանելիսն, մանաւանդ զվերարկու և զկօ-
շիկս: Ականջն առ՚ի զգուշութիւն յաղտեղու-
թէ, պիտոյ է զգաստութ̄ե վարիլ և դի-
տել յա՛մի՚ի նոսին, յընթանալն և՚ի յե-
նուլն ուրեք՝ զի մի՛ լցէ փոշի կամ տիղմն,
կամ այլ ինչ աղտեղութիւն, որով հանդերձք
աղտեղասցին: Նոյնպէս զգուշալի է աշխ-
ուժականաց մտանել՚ի խոհակերանոցն կամ
յայնպիսի տեղիս, ուր հասարակօրէն գոր-
ծին նուճասս և (ձենձերոտ) ծառայութիւնք,
ուստի դիւրի բաղում անգամ աղտեղանալ
զգեստուց:

դ. Պա՛րտ է ը̄ կարի հոգ տանիլ մաքրու-
թեան անկողնոյ, սաւանի և այլոց իրաց՝ որք
կարգին՚ի պէտս գործածութ̄ե գիշերոյ: Նոյն
և ս չէ պարտ կարի յամեցուցանել զփոխելն
շապիկ, զգուլպայ և զայլ ներքին զգեստս,
մանաւանդ յամառնամիջի, և կամ յորժամ
տօթոյ քրտնի ոք, զի մի՚ի հոտոյ քրտանց կմ՛
յաղտոյ՝ զզուանս տայէ այլոց և վնասես-
ցի առողջութիւն իւր:

ե. Ոչ՛ արժանաւոր մարդոյ՚ի կիր առնուլ
զայնպիսի զարդ զգեստուց, որ սեփական
է կանանց, կամ հօտաւէտ իւրս կրել ընդ
իւր.

իր . զի այսպիսի աւելորդութիւնք թէ ըստ
չափ անցանիցեն և 'ի կանոնս իսկ չեն ա_
ռանց սոդոմանաց , թող թէ յարս ։ Միան_
գամայն սպառ է խորշել և 'ի կարի փառա_
ւորդութե̃ զգեստուց , բայց եթէ վիճակ
ուրուք և հանդամանք ժամանակի և տեղ_
ւոյ զնոյն պահանջեսցէ . թէպէտև առ ալ_
նոճակաւս միշտ գովելի է ընտիր պարզու_
առանց աւելորդ շքեղութե̃ ։

Զ . Արհամարհ ևխոտելի համարի յաղնը-
ճառահմս կարի իմն լայնարձակ գօտիս ա_
ծել ը̄ մէջ , և կ՛մ բազում աւելորդ իրօք
ընել զծոց հանդերձին , որ̄ սովոր են առ_
նել տղայամիտք ոմանք ։ Նոյնպէս անվայե_
լուչ է 'ի վեր առնուլ զքղանցս հանդերձին
կ՛մ 'ի գօտիս ոնդել զայն , և այնպէս ժո_
ղովել մինչև երևիլ ներքին զգեստուց ։ Ըստ
այսմ գեղջկուն համարի զվերարկուն զան_
ձամբ արկանել առանց զգենլոյ , և այնպ̄ս
'ի վերայ թիկանց ունելով գնալ 'ի ճանա_
պարհի . կ՛մ ամփոփել և ծալել կրել զայն
ը̄ անթով , և կամ արկանել 'ի վ̄ր միոյ յու_
սոյն ։ Զգուշալի է ևս առն քաղաքավարի
անական զգեստուք ելանել 'ի փողոց , և կ՛մ
գնալ 'ի տունս մեծամեծաց , բայց եթէ հար_
կին և հանդամանք ժամանակին զնոյն պա_
հանջեսցէ ։

Է . 'Ի զգենուլն կ՛մ 'ի հանել և 'ի փոխել ըզ-
հանդերձս, մանաւանդ զներքինսն , պարտ է
զգուշանալ, զի մի տեսցի յումեքէ . այլ առ_
նելի է յառանձին տեղւոջ ուրեք կ՛մ 'ի սե_
նեկի . և չէ պարտ ցրուել զայնս կ՛մ արկա_
նել ուր և հանդիպեսցի , այլ վայելչապէս
ամփոփելի է և դնելի յորոշեալ ինչ տեղ_
ւոջ ։

Է. Յայսմիկ կանոնս 'ի դէպ է յաւելուլ և զայն խրատ կարևոր, որ կարգի յաւէտ 'ի պէտս առողջութե̅ քան քաղաքավարութե̅. Իբր զի պժրա է մարդոյ ը̅ պխտելոյն՝ և ը̅ տանելոյ եղանակաց տարւոյն զգենուլ հանդերձս որչափ ինչ արժան իցէ 'ի պահպանութի̅ առողջութե̅ մարմնոյ. քանզի են ոմանք յունայնասէր և 'ի թեթևամիտ անձանց, որք 'ի ձմեռնամիջի սակս քնքուշ և յարդարուն երևելոյ յաչս մարդկան, չախարժեն զգենուլ հանդերձս բազումս կամ որչափ պիտոյն է, զի մի թանձրամարմին երևեսցին. որով և հանապազ սարսռին 'ի ցրտոյ. փոխանակելով զկենաց առողջութի̅ ը̅ չնչին բանս կարծեցեալ գովութե̅ մարդկան:

ԳԼՈՒԽ. ԺԳ.

Կանոնք 'ի սեղանի, կամ յաղագս ճաշակելոյ:

Որ զի բարւոք խնայցին կանոնքս, զորս հանդերձեալ եմք աւանդել յայս գըլուխ, արժան է նախ ընդհանրապէս տալ ծանօթութի̅ ինչ սակս այլևայլ սովորութե̅ և հանդամանաց սեղանոյ արևմտեան և արևելեան ազգաց. որում նախածանօթ գոլով ընթերցողաց, դիւրաւ մարթասցին որոշել զկանոնսն, թէ որք առ որս պատշաճին, և ը̅ այնմ կարօղ լիցին ընտրել և առնել, որ ինքեանց անկ իցէ:

Հան֊

Հանգամանք սեղանոյ արեւմտեայց ։

Որովհետև սովորութիւն է արևմտեան ազ_գաց ուտել զկերակուր բազմելով՝ 'ի վր̄ աթոռոյ, նմին իրի՝ դնեն նախ սեղանատա_տակ կմ̃ (տրապէզ) բարձր, և ծածկեն զայն սփռոցովք կմ̃ սպիտակ պաստառաւ, և շու_րեն յեզրս սեղանոյն սկաւառակս (Բիաթթայ) ը̄ թուոյ անձանցն, որք հանդերձեալ են նստիլ 'ի սեղան. և յայն սկաւառակսն դը_նեն հասարակօրէն հացն՝ առանց հատանե_լոյ, և պատառաւն վայելչապէս ծալել, զոր 'ի բազմիլն ունին առնուլ 'ի վր̄ ։ Իսկ յաջակողմն սկաւառակին եդեալ լինի իւրաքանչիւրոյ մի մի դանակ, դգալ և պատառաքաղ (որ է չաթալ.) ընդ որս և ուրեք ուրեք՝ աման_նափորիկ մի փոքրիկ 'ի փայտէ ։ Այլ դնեն 'ի վերայ սեղանոյ աստ և անդ փոքր սկա_ւառակս կմ̃ ամանս քանի մի, յորոց վերայ դնեղին շիշք կմ̃ անօթք ջրոյ և գինւոյ. և մի մի բաժակ ևս դնի առաջի ամենեցուն, զի իւրաքանչիւրոք առանձինն ը̄ ախորժելոյն երբ և կամեսցին արբցեն ։ Այսպէս պատրաս_տին աթոռք ը̄ թուոյ անձանցն՝ եդեալք հանդէպ միոյ միոյ ('ի բխաթայիցն) ։ Նոյնպէս յառաջագոյն եդեալ լինին աղն և պղպեղ և այլ ինչ պէտքին, զոր սովոր իցեն 'ի գործ_ածել ։ Իսկ 'ի տունս մեծամեծաց կամ 'ի կոչունս զարդարի մէջ սեղանոյն զանազան ծաղկօք և ճարտարագործ մեքենայիւք ար_ձանաց և շինուածոց առ 'ի վայելչութիւն և եթ ։ Բայց երբեմն այն զարդարանք լինին պէս_պէս հանդերձանօք անուշեղինաց, զորս ու_տեն յետ կերակրոց ։

Իսկ

Իսկ 'ի բազմիլն 'ի սեղան բերեն զկերակուրն մեծ սկաւառակաւ. կամ ափսէիւ՝ և դնեն 'ի մէջ սեղանոյն մերձ առ կոչնականսն. կամ առ նմա՝ որում անկ իցէ բաժանել զայն. և նա ձեռնարկեալ բաժանէ ամենայն փոքր փոքր սկաւառակօք. և առ մի մի կերակուր փոփոխին սկաւառակքն՝ մինչև յաւարտել սեղանոյն: 'Ի կողմանս ինչ եւրոպիոյ սովորութիւն է զամ կերակուրս միանգամայն դը-նել 'ի սեղան, զի իւրաքանչիւրոք զոր ինչ ախորժէ, զայն նախ կերիցէ:

Հանգամանք սեղանոյ արևելեայց:

Սովորութիւն արևելեայց է ուտել զկերակուր նստելով 'ի ծունկս կամ բազմելով 'ի վերայ գետնոյ. վ̃ն և սեղան ն̃ց ոչ է յոյժ բարձր յերկրէ, զոր և յառաջ քան զդնելն՝ սփռեն նախ 'ի վերայ գետնոյ պաստառ կտաւի, և ապա դնեն զսեղանն 'ի վերայ նորա:

Յետոյ հատանեն զհացն 'ի չերտս չերտս և շարեն պատկաձև յեզր սեղանոյն. ապա շուրջ բոլորեն երկայն պատառ մի սոլխտակ կամ բազմագունի, զոր և 'ի բազմիլն ամենեքին առնուն 'ի վերայ ծնգաց իւրեանց: Իսկ եթէ լիցէ ումեք սովորութիւն դանակ և պատառաքաղ 'ի գործ ածելոյ, դնեն և զայն. բայց դըդալն յայնժամ դնի, յորժամ պէտք լինիցի վ̃ն կերակրոյ: Եւ պատրաստի եւս յառաջագոյն 'ի վերայ սեղանոյ աղն և պղպեղ, միանգամայն ը̃ ժամանակին զարդարի եւս անեփ բանջարեղինօք, զոր ուտեն ը̃ կերակրոյ: Իսկ անօթք կամ շիշք ջրոյ և գինւոյ ոչ դնին 'ի սեղանի, այլ պատրաստին առ-

տաքոյ. Է նմին և քանի մի բաժանք, որով ը պիտելոյն մատուռճակէ տնկուն սպասաւորն կամ մի ոմն 'ի բաղմելոյ: Իսկ զկերակուրն բերեն 'ի սեղան մեծ սպասաւորաւ. և անտի ուտեն ամենեքին՝ հասարակօրէն առանց բաժանելոյ. Թէպէտ 'ի տեղիս տեղիս սովորուն է և նոցա բաժանել յառանձին սպասաւորաւ:

Այս կարգ և հանգամանք սեղանոյ արևմտեայց և արևելեայց, զոր եդաք աստանօր, է ըստ հասարակ և հանրական գործածութեն՝ որ կայ 'ի նոսա. և Թէպէտ գտանին այլ մասնաւոր զարտուղութիք և սովորութիք ինչ յառանձին տեղիս և 'ի քաղաքս, ոչ և յայլևայլ ատենս իսկ 'ի նմին քաղաքի, այլ զի ոչ համարին այնք հասարակաց, թողումք յիշատակել իբր աւելորդ վարկուցեալ առաջիկայ գործոյս:

Կանոնք:

Ա. Նախ քան զբազմիլն 'ի սեղան՝ պարտ է երիցագունին օրհնել զայն գըլխիրաց և յոտին կալով ամենուն. զի այս է յանկաւոր մարդոյ՝ մանաւանդ հաւատացելոյ, որ ճանաչէ զԱծ և խոստովանի զնա լինել պարգևատու և խնամօղ արարածոց:

Բ. Չէ պարտ ստորնոյն բաղմիլ 'ի սեղան՝ յառաջ քան զնստիլ վերնագունին: Միանգամայն ամարդութն է յառաջել և բաղմիլ 'ի պատուաւոր տեղւոջ, այլ պարտ է սպասել և կալ 'ի բացի, մինչև այլք բաղմեսցին, կամ տանուտէրն որոշեսցէ ուր արժան է նոցա նստիլ: Իսկ եթէ կոչնատէրն մոռացի, կամ ոչ որոշեսցէ ինչ, գովելի է մըտ-

ցյե.

գլետին տեղին ունիլ:

Ե· 'Ի սեղանի՝ զառաջինն կոչնատն կամ պատուաւորին անկ է ձեռնարկել 'ի կերակուրն, և ոչ բնաւ հրաւիրելոցն· բայց եթէ կոչնատէրն յանձնեսցէ ումեք բաժանել, մարթ է նմա սկիզբն առնել այնմ: Այլ 'ի բաժանելն զկերակուր, օրէն է նախ տալ պատուաւորաց՝ և ապա այլոց կարգաւ, և հուսկ յետոյ պարտ է առնուլ բաժանողին: Եւ ևս չէ պարտ զնոյն կերակուրն միանգամայն բաժանել· այլ արժան է սակաւ ինչ թողուլ 'ի հասարակաց սկաւառակին, զի յորժամ պէտք լինիցի ումեք, միւսանգամ տացի նմա: Իսկ դրդալն՝ դանակ և պատառաքաղ, որով բաժանի կերակուրն, պարտին լինել առանձին և որոշեալ, զորս չէ օրէն 'ի գործածել ումեք վասն ուտելոյ նոքօք:

Զ· 'Ի բազմիլն յուտել, չէ պարտ կարի խիտ մերձ նստիլ սեղանոյն, կամ ընդ հակառակն յոյժ հեռի· այլ այնպէս, զի իցէ չափաւոր միջոց Ը սեղանն և ընդ կուրծսն: Եւ ևս պարտ է բազմիլ ուղղորդ դրիւք· և ոչ յենուլ 'ի սեղանն լանջիւք կամ արմնկամբք, կամ տարածել զբազուկս 'ի վերայ նորա: Նոյնպէս և չէ օրէն զթիկունս տալ 'ի բարձն կամ 'ի յենարան աթոռոյն, և շարժել զոտս· այլ պիտոյ է բազմիլ հանդիստ և հանդարտ:

Է· Յուտելն զկերակուր՝ չէ պարտ կարի խիտ կորանալ 'ի վ̅ր̅ սեղանոյ· իսկ յորժամ հարկ լինիցի 'ի դնել զպատառն 'ի բերան, յետ փոքր մի խոնարհելոյ պարտ է միւսանգամ ուղղիլ և 'ի վեր ունիլ զգլուխն:

Ը· Եթէ կայցէ 'ի սեղանի առաջի իւրաքանչիւր անձին դանակ, դրդալ և պատառա_

ռա_

ուքաղ, պարտ է զայնս ամփոփ պահել յա-
ջակողմն կոյս. և ոչ ցրուել աստ և անդ.
իսկ զհացն սովորութիւն է դնել 'ի ձախա-
կողմն :

Է. Զկերակուրն պարտ է միշտ աջու ձե-
ռամբ տանիլ 'ի բերան. և չէ արժան ա-
մենևին թաթաւել զձեռսն կերակրովք.
մանաւանդ յորժամ կայցէ պատառաքաղ և
դդալ, զորս հնար է 'ի կիր առնուլ 'ի պատ-
շաճական իրս: Իսկ եթէ ուրեք չգուցէ գոր-
ծածութիւն պատառաքաղի, յայնժամ 'ի դէպ
է ուտել ձեռօք վայելչապէս. առանց շա-
ղախելոյ զա̃մ մատունսն միանգամայն:

Ը. Չէ պարտ թողլից ուտել զկերակուրս.
ոչ այնչափ լնուլ զբերանն կերակրովք՝ մինչև
այտնուլ երկոցունց կողմանց ծնօտիցն, և
այնպէս լխաբերան ա̃մ ատամամբք կա̃ բո-
վանդակ ծամելեօք ծամել. այլ պարտ է
դնել 'ի բերանն չափաւոր պատառ, և միով
կողմամբ և եթ ծամել զայն: Իսկ 'ի ծա-
մելն անդ զկերակուր, չէ պարտ փակել
ունիլ զշրթունս, կա̃ ընդհակառակն միշտ
բաց. այլ չափաւոր վայելչութ̃բ արժան է
բանալ փոքր մի:

Թ. 'Ի սեղանի չէ պարտ ցուցանել զանյա-
գութիւն, որ լինի արագ արագ ուտելով
առանց միջահատութ̃ե. և կա̃ երկուքումբք
ձեռօք հետ զհետէ զկերակուրն 'ի բերան
տանելով: Վ̃ն զի չէ օրէն զայլ պատառ դնել
'ի բերան՝ մինչև իցէ աւարտեալ միոյ պա-
տառի. զի 'ի կերակուրս և յըմպելիս պարտ
է քաղաքավարին լինիլ չափաւոր և բարե-
կարգ. ոչ ուտելով անխտիր յորում և իցէ
տեղւոջ և ժամանակի կա̃ զեղխութ̃բ և ան-
կուշտութ̃բ. այլ յա̃մ պահելով զկարգ և
զսահ-

զատճման · ուտելով որչափ ինչ ախորժ իցէ առ պահպանութիւն կենաց · զի ըստ ասելոյ ուրումն իմաստնոյ · * ոչ յայն սակս կեան մարդիկ, զի կերիցեն, այլ ուտեն, զի կեցցեն ||: Աւստի գովելի է միշտ և վայելուչ յոյժ կերակուրս թողուլ սակաւիկ ինչ 'ի սկաւառակի, և ոչ ուտել զամենայնն, մանաւանդ 'ի լինիլն յայնպիսի սեղանս, ուր իցէ յոլովութիւն կերակրոց:

ԺԶ. Եթէ կարի ջերմ իցէ կերակուրն կամ ըմպելին, զոր ոք հանդերձեալ է ուտել կամ ըմպել, չէ պարտ փչել 'ի նա՝ զի զովասցի · այլ արժան է սակաւիկ մի համբերել, կամ դրդալով վայելչապէս խառնել և տարածել, բայց այնպէս, զի մի զզուանս պատճառեսցէ 'ի տեսօղս: Իսկ եթէ ոք ջերմաջերմ ախորժեսցէ ուտել կամ ըմպել, պարտ զգուշանալ, զի մի մեծաձայն շռնչմամբ շրթանց ձգեսցէ զկերակուրն և կամ զըմպելին 'ի բերանն, որով խրտեցուսցէ զականջս լսողաց:

ԺԷ. 'Ի դնել զկերակուրն 'ի բերան, պարտ է զգուշանալ՝ զի մի թափեսցի կամ կաթեսսցէ 'ի մէջ սկաւառակին կամ 'ի վերայ պաստառին, զոր ունի 'ի վերայ իւր · որպէս առ վոր է հանդիպիլ յուտելն զթան կամ զայլ ինչ ջրալի կերակուր: Այլ թէպէտև ոմանք առ զերծանելոյ 'ի վտանգէ անտի, ձախ ձեռամբ ըմբռնեն 'ի ներքոյ դրդալին զպատառ մի հացի, բայց որ յայտ է վայելուչ է և անվտանգ, չէ պարտ կարի իմն լնուլ զդրդալն, զի թափեսցի:

ԺԸ. Չէ ինչ վայելուչ 'ի սեղանի, մանաւանդ առաջի ազնուականաց՝ բրդել զհաց 'ի մէջ ապուրին · կամ զպատառս հացի և

մոյ թանալ 'ի ջուր կերակրոյ. և այս յա-
ւէտ 'ի հասարակաց սկսեղ։ Այլ եթէ դեղ
լինիցի առնել, պարտ է զգոյշ լինել. զի մի
զնոյն պատառ, զոր եթաց, ընդ կիսոյն խա-
ծանելով կերիցէ, և զմնացեալն միւսան-
գամ թացցէ. այլ պարտ է առնել զայնպի-
սի չափաւոր պատառ, զոր կարասցէ միան-
գամայն դնել 'ի բերան։ Այլ և զգուշալի
է մեծապէս ըմպել զմնացուածս ջրոյին մա-
ռանց կերակրոյ՝ առնելով զսկաւառակն 'ի
բերան։ Իսկ եթէ կամեսցի ոք, օրէն է ըմ-
պել դրդալով. և այն՝ ոչ եթէ զսկաւառակն
հղջելով 'ի վր̅ դրդալի. այլ զդրդալն զգու-
շութբ̅ մխելով 'ի սկաւառակն։

ժզ. Յառնուլն զկերակուր կամ զպտուղ 'ի
հասարակաց սկաւառակէ, չէ պարտ խըտ-
րութիւն առնել 'ի մէջ մեծի և փոքու կամ
լաւի և վատթարի. կամ ընտրել զայն, զոր
ինքն ախորժէ. այլ պարտ է անխտիր առ-
նուլ զայն, որ հանդիպի առաջի իւր։ Բայց
գովելի է միշտ զանարգն առնուլ. այլ ա-
ռանցյայտնի որոշելոյ։ Նա և ես՝ 'ի կերակրոյ
անտի, զոր ունի ոք առաջի իւր 'ի սկաւա-
ռակի, ոչ թուի վայելուչ միւսանգամ յա-
ւելուլ 'ի վերայ, բայց եթէ՝ որ մատուցա-
նէ զայն, լիցէ ինքն իսկ կոչնատէրն. զի հրա-
ւիրելոցն բնաւ չէ օրէն առնել զայն համար-
ձակութի. ապա թէ ոչ՝ նախատինք ընծա-
յին կոչնատն. իբր զի չգիտաց ոպ̅ պարտն
է հիւրասիրել։ Իսկ եթէ ունիք մատուա-
ցի ինչ 'ի սեղանի, պարտ է քաղցրութբ̅ և
շնորհակալութբ̅ ընդունիլ, թէպէտ և ոչ
կերիցէ զայն. զի մի անարգօղ երևեսցի ա-
ճոյին։

ժէ. Ձէ պարտ 'ի սեղանի ձեռաք հատանել

զամբողջ հացն, այլ դանակաւ : Բայց թէ հացն իցէ թարմ և փափուկ, և չգուցէ սովորուն դանակաւ կտրելոյ. (ըստ որում է տեսանել 'ի կողմանս ինչ արևմտից և արևելից.) յայնժամ մարթ է ձեռօք առնել. սակայն զգուշալի է, զի մի հատցի միով ձեռամբ ևեթ, յեցուցանելով զհացն 'ի վերայ սեղանոյ կամ սկաւառակի. այլ ըստ պիտելոյն երկոքումբք ձեռօք առնելի է : Իսկ ես անվայելուչ է զամբողջ հացն միանգամայն ջարդել 'ի մասունս. այլ սակաւ առ սակաւ որչափ և պիտոյ լինիցի :

ԺԵ : Եթէ ոք առ տկարութեան ատամանց չկարիցէ ուտել զկեղևանս հացի, չէ պարտ նմա զամբողջ հացն միանգամայն կեղևել. կամ զմիջուկ նորին քերելով հանել. այլ առ մի մի նուագ՝ յորժամ ը̅ պիտելոյն հատանէ զմասն ինչ, զայն ևեթ արժան է կեղևել. և յետ ուտելոյն ապա զայլոյն հետզհետէ : Զգուշալի է ևս 'ի սեղանի զհացն թանալ 'ի ջուր կամ 'ի գինի, բայց եթէ վասն տկարութեան :

ԺԶ. 'Ի պակասիլ հացին, որ եդեալ իցէ առաջի ուրուք, չէ պարտ առնուլ զհացն, որ կայցէ առաջի այլոց. այլ՝ պարտ է մեղմով իմն ազդել սպասաւորին, կամ այնմ՝ որում անկ իցէ տալ զայն : Իսկ եթէ չունիցի ոք համարձակութիւն խնդրելոյ, պարտի համբերել, մինչև այլոց տեսեալ տացեն նմա: Զնոյն զգուշութիւն առաւելապէս պարտ է առնել 'ի պակասիլ կերակրոյն, որ կայցէ առաջի ուրուք, զի չէ արժան ձեռն երկայնել 'ի հասարակաց սկաւառակն, և առնուլ անտի զոր ախորժէ :

ԺԷ. Չէ պարտ շաղախեալ ձեռօք կամ

դա_

դանակաւ հատանել զհացն՝ կամ զպտուղ, կամ առնուլ զաղ և կամ ըմբռնել զգա-ճամ. ապա թէ ուրեք լինիցի առնել ինչ յայսպիսեաց, օրէն է նախ մաքրել զձեռս կմ՚ զդանակն ՚ի սրբիչ՝ թէ կայցէ. իսկ եթէ չգուցէ սրբիչ կմ՚ ջնջան ՚ի սեղանի. (ըստ որում յարեմնուս չէք սովորութիւն դնել զայն.) յայնժամ ըստ առելոյ ոմանց՝ ՚ի դէպ է վայելչապէս և ՚ի ծածուկ մաքրել ՚ի վ(երայ) պատառի միոյ հացի. զոր և փութով պարտ է ունել և ոչ թողուլ. Թէպէտ ըստ այլոց չէ օրէն ունել զայն պատառ, այլ դնել ՚ի մի կողմն սկաւառակին, որ կայցէ առաջի նր(ա). այլև այս չէ գովելի:

ԺԷ. Եթէ դանակ կմ՚ դգալ ուրուք թաթաւեալ իցէ ՚ի կերակուր ինչ, չէ պարտ դնել զայնս ՚ի վերայ սփռոցի սեղանոյն. այլ յեղուցանելի է ՚ի մի կողմն սկաւառակին եղելոյ առաջի նորա: Եւ ես ՚ի խնդրել ուրուք զդանակ յումեքէ, եթէ իցէ աղտեղեալ, պարտ է սրբել նախ, և ապա մատուցանել:

ԺԸ. Զգուշալի է մեծապէս խածանելով ունել զհացն կմ՚ զմիս և կմ՚ զպտուղ. այլ պարտ է հատանել դանակաւ և առնել չափաւոր պատառ, և այնպէս դնել ՚ի բերան: Եւ ես չէ օրէն ամենևին ՚ի սեղանի ծծել և կրծել զոսկերս. կմ՚ հարկանել զայնս ՚ի վերայ սեղանոյ և կմ՚ ՚ի վերայ հացի առ ՚ի հանել զուղեղն. այլ ըստ կարի պարտ է հանել դանակաւ:

Ի. Յուտելն զկերակուր՝ եթէ դիպեսցի ինչ անծաւաքելի կմ՚ զզուելի, զոր ըստ պատահման եդեալ իցէ ՚ի բերանն, չէ պարտ վաղվաղակի գանելով ՚ի դուրս թափել զայն

առաջի այլոց. այլ օրէն է զգուշութիւն առնուլ ձեռօք 'ի բերանոյն, (թէ չիցէ հեղանիւթ). և դնել յեզր սկաւառակին՝ առանց ինչ խօսելոյ և ցուցանելոյ զայն այլոց։ Ապա թէ անհնար իցէ վայելչապէս 'ի դուրս հանել 'ի բերանոյն սակս հեղանիւթ լինելոյ. պարտ է եղանել 'ի սեղանոյն պատճառանօք ինչ, և երթեալ արտաքս թափել զայն առանց ուրուք տեսանելոյ։ 'Ի սոյն կանոն դասելի է և այն. զի յուտելն զձուկն կամ զպտուղ կորիզաւոր, չէ պարտ զփուշս և զկորիզս խոնարհեալ գլխով արտաքս ձգել 'ի բերանոյն 'ի մէջ սկաւառակին. այլ պիտի ձեռօք առնուլ և դնել 'ի մի կողմն սկաւառակին։

խա. Չէ օրէն բնաւ ընկենուլ 'ի ներքոյ սեղանոյն զոսկերս մսոյ կամ զկեղեւս և զկորիզս պտղոց և կամ զայլ ինչ։ Իսկ եթէ դիպուածով անկցի ինչ 'ի սեղանոյն, որպէս հաց, դանակ ևն, չէ պարտ երկոքումբք ոտիւք իբր ունելեօք առնուլ 'ի վեր. այլ պարտի խոնարհիլ և ձեռօք առնուլ. կամ սպասել՝ զի սպասաւորն տացէ։

խբ. Չէ օրէն ումեք 'ի սեղանի պակասումն դնել կերակրոց. յորմէ առաւելապէս պարտին զգուշանալ հրաւիրեալքն 'ի կոչունս. զի այնու անարգանք ընծային կոչնատն։ Այլ եթէ դիցի կերակուր ինչ 'ի սեղանի, ընդ որ չախորժի ոք, ոչ պարտի յայտնել բանիւք կամ նշանօք, թէ չէ հաճեալ ընդ այն. և 'ի հարցանելն ևս՝ թէ ընդէ՞ր ոչ ճաշակէ, մարթ է սիրով և քաղցրութեամբ պատճառել զյօդուած կամ զզգուշութիւն, զոր ունի սակս տկարութեան մարմնոյ, և կամ զայլ ինչ պատշաճական ըստ տեղւոյն. Իսկ եթէ բռնադա-

տես-

տեսցի ասել զճշմարիտն, պարտի անուշութեամբ և առանց ցուցանելոյ զզօրութիւն կամ զգանութիւն, ասել. թէ չե՛մ սովոր այսպիսի կերակրոյ կամ ըմպելւոյ. և ոչ բնաւ անհարթ բանիւք ասել յայտնապէս, եթէ ոչ ախորժեցայ, կամ չէ բարւոք. և՛ն: Միանգամայն զգուշալի է՝ զախորժեալ կերակուրն վեր 'ի վայր շրջելով խառնել և այնպէս թողուլ. այլ կամ բնաւ չէ օրէն մերձենալ, և կամ 'ի միոյ կողմանէ սկսեալ ակին պարտ է առնուլ զճաշակն ևեթ, և

ապա թողուլ:

Զնոյն զգուշութիւն պարտի ունիլ և կոչնականքն, զի չէ արժան խտրութիւն առնելով 'ի մէջ կերակրոյ և կերակրոյ՝ ասել առ այլս. թող զայն և կեր զայս, որ բարւոք ևս է, քանզի հնար է, թէ զոր կոչնատէրն խոտան համարի, զայն յաւէտ ախորժեսցէ հրաւիրեալն, որով և արգելցի յուտելոյ. այլ պարտ է թողուլ 'ի կամս ամենեցուն. զի ըստ ախորժանաց կերիցեն ուտել և կամեսցին: Զոր միանգամ ասեմք վասն կերակրոյ, զնոյն պարտ

է իմանալ և վասն ըմպելեաց:

ԻԴ. Զօրօրինակ ամարդութիւն է պակասութիւն գինել կերակրոյ, նոյնպէս ընդհակառակն անվայելուչ է կարի լինել ախորժ կամ հաճութիւն ցուցանել ընդ այն. յորմէ պարտին զգուշանալ ոչ միայն հրաւիրեալքն. այլև նոյն իսկ կոչնատէրն, զի մի՛ երևեսցի գովել զիւր խորտիկս: Իսկ եթէ լուիցէ 'ի բազմականաց գովեստ ինչ վասն բարւոք ընդունելութեան և հանդերձանաց կերակրոյ. պարտի խոնարհութեամբ շնորհակալ լինելով զգովեստն ընծայել բարեկամութեան նոցա, որ զեկեր իւր սիրով ընդունելին: Միանգամայն վայ-

վայելուչ է ներումն խնդրել 'ի հրաւիրե-
լոյն, զի ոչ կարաց որպէս պարտն էր ըստ
արժանւոյն պատուասիրել զնոսա ։

ԻԴ. Յուտելն զկերակուր՝ չէ պարտ ստէպ
ստէպ նայիլ յերեսս այլոց. կմ ակնակառոյց
լեալ դիտել զեղանակ ուտելոյ նոցա. և 'ի
տեսանելն զպակասութիւն ինչ, կմ զխոր-
թութի 'ի կերօղս, չէ օրէն ամենևին ծի-
ծաղիլ կմ ակնարկել նշանաւ ցուցանել այ-
լոց զայն. այլ պարտ է ամենեցուն համբե-
րութբ հայիլ առաջի իւր. և միտ դնել յայն՝
զի մի ինքն արասցէ անպարկեշտ ինչ պար-
սաւելի ։

ԻԵ. Չէ պարտ 'ի սեղանի յաճախ հրաւի-
րել և ստիպել զոք առ 'ի ուտել զկերա-
կուր. զի չեն գովելի այսպիսի ստէպ հրա-
ւիրմունք. մանաւանդ առ մտերիմ բարե-
կամս, որք սովոր են առանց ինչ ակնածու-
թե կենակցիլ ը սիրելիս. զի սովոր տան
անմիջեցուցանել զնոսա, և կարծեն ես զձեռս
ուտողացն. իբր զի՝ հնար է հրաւիրելոցն
կարծիս 'ի մտի դնել, թէ կշտացերն թը-
ձէ զպատառ նոցին, և այնպէս՝ առաւել
ես յետս կալ յուտելոյ ։ Այլ գովելի է միշտ
և վայելուչ 'ի սկզբան անդ, յորժամ բազ-
մին 'ի սեղան՝ յուշ առնել նոցա և աղաչել,
զի առանց նկատելոյ կերիցեն համարձակ՝
իբրև մտերիմք և ընտանիք տանն ։

ԻԶ. Չէ պարտ բռնադատել զոք յարբումն
գինւոյ. քանզի չէ օրէն ազնուականաց կա-
րի իմն յաճախել 'ի գինի՝ մինչև յարբենալ.
որում զհետ գայ խօսիլ անհեթեթս և ան-
պատշաճս ։ Իսկ եթէ ոք ստիպեսցի յայլոց
յոյժ, կարօղ է անուշութբ պատճառել
զանկարութիւն իւր, և զանսովորն լինիլ շատ

ըմ.

ըմպելոյ • և այնպէս՝ շնորհակալութ̃ք յետս
դարձուցանել զբաժակն: Սակայն՝ եթէ ան_
հնար իցէ բանիւք հաւանեցուցանել, կարէ
սակաւուք առնուլ ևեթ զճաշակն 'ի նշան
սիրոյ, և 'ի շնորհս ստիպողին, բայց և զայն
պարտի դիտել ըմպօղն, զի եթէ բաժակն
գինւոյ, որ մատուցանի նմա, իցէ այնչափ
լցեալ, զոր չկարէ միանգամայն ըմպել • և
անմարթ իցէ ևս առ իւր պահել զբաժակն,
օրէն է սիրով յետս դարձուցանել զայն • և
խնդրել, զի սակաւ լցուսցի • Զի անվայ_
ելուչ է զկէսն ըմպել, և զմնացեալն յետս
տալ • բայց եթէ կոչնատէրն այնպէս ստի_
պեսցէ առնել: 'Ի կանոնէ աստի յայտ է և
այն, թէ չէ պարտ յարբումն այլոց մատու_
ցանել զայն բաժակ գինւոյ և ջրոյ, զորոյ
զկէսն այլ ոք ճաշակեալ իցէ • բայց եթէ
մտերիմ ընտանութիւն զնոյն ներեսցէ առ_
նել • կամ սովորութիւն և գործածութիւն բազ_
մաց զնոյն վայելչացուսցէ • զորօրինակ տե_
սանեմք 'ի կողմանս արևելից • զի անխտիր
ըմպեն բազումք 'ի մի և 'ի նոյն գորակէ ջը_
րոյ: Զնոյն զգուշութիւն պարտ է ունիլ առ
'ի չմատուցանել այլոց զխնձոր կամ զտանձ,
և կամ զայլ ինչ, զորոյ զկէսն խածեալ իցէ
ոք ատամամբք :

ԻԷ • Նախ քան զըմպելն զգինի, թէ կայցէ
սովորութ̃ն քաղաքի և աշխ̃ի ասել բանս ինչ՝
իբր 'ի կենդանութիւն կոչնատեառն, կամ
'ի գովեստ բազմելոցն, պարտ է առնել զայն
վայելուչ օրինակաւ • համառօտ՝ այլ ընտիր
բանիւք և գեղեցիկ իմաստիւք, յանկաւոր
տեղւոյ և անձին, որում ընծայի այն գո_
վեստ: Իւ զայս՝ պատշաճ երևի առնել յա
ռաջնում նուագի ևեթ ըմպելոյ • և ոչ յամ

բաժակս ։ Այս սովորութիւն 'ի կողմանս արեւմտից չէ այժմ 'ի յաճախ գործածութե։

ԻԵ · Յըմպելն զջուր կամ զգինի՝ չէ պարտ կարի խիստ վերացուցանել զգլուխն և յածել զաչսն զատատաղօք սենեկին · կամ հայիլ աստ և անդ յերեսս բազմականացն ։ Եւ չէ պարտ կլթալ բերանով · թէ կլթ կլթ ըմպել · կամ յետ ըմպելոյն հառաչել ։ Այլ և չէ օրէն ծծել զբաժակն մինչև ցյետին կաթիլ ըմպելոյն ։ Եւ եա անվայելուչ է կարի խիստ երագ ըմպել, որպէս թէ 'ի մի ումպ կլանել · կամ ընդ հակառակն՝ յոյժ յամր, իբրև թէ կաթիլ առ կաթիլ · բազում անգամ միջահատելով զնոյն գաւաթ · Վասն եթէ չիցէ հնար միով շնչով վճարել · կարէ միանգամ եւեթ առնել միջահատութի ։ Եւ եա՝ նախ քան զըմպելն, ոչ և յետ ըմպելոյ պարտ է սրբել զբերանն պատառաւ, զոր ունի 'ի մէջ իւր, և ոչ ընդ ձեռօք իւր զերեսքուկս · կամ ծծելով մաքրել զշրթունս · կամ թէ լեզուաւ սրբել զայն ըստ անասնոց ։ Այլ և չէ պարտ ըմպել ջուր կամ գինի՝ մինչև իցէ ասարտեալ պատառոյն, որ կայցէ 'ի բերանի ։

ԻԶ · Չէ պարտ երկոքումբք ձեռօք ըմբռնել զգաւաթն, բայց եթէ իցէ յոյժ մեծ և լայնագիր ։ Եւ չէ օրէն ունել կարի խիստ զըստորոտ բաժակին · կամ ընդհակառակն 'ի բերանոյն, ուստի սովոր են ըմպել մարդիկ ։ Զնոյն կանոն պարտ է պահել և յըմպանելն զգդալ կամ զպատառաքաղ, և կամ զդանակ ։

ԻԷ · Չէ պարտ 'ի սեղանի զաւնս հաւագ մերձեցուցանելով հոտոտել զգինին կամ զկերակուր · մանաւանդ՝ եթէ այլ ոք հանդերձեալ իցէ ըմպել կամ ուտել զայն · զի նախա տայ

այլոց

այլոց առիթ զգուշելոյ։ Քանզի հնար է յընդ-
դաց անտի վայրաբերիլ իրաց ինչ, յորմէ
զզուէ բնութիւն մարդոյ. Թէպէտեւ իրք ոչ
անկանիցի։

լա. Չէ օրէն լնուլ զբաժակն մինչև ցբե-
րանն մերձ 'ի զեղանիլ. զի վայելուչ ևս է
մերձ ՟Բ մերձ կրկին ըմպել առանց վտան-
գի զեղանելոյ՝ քան միանգամ լնուլն լնուլ
զբաժակն, ուստի և յոլովակի դիպի ար-
տաքս զեղանիլ. Թող զի՝ է և նշան անյա-
գութեան։ Եւ ևս անվայելուչ է 'ի սեղանի և
առաջի այլոց ցոլել զբերանն գինով կամ
ցքով և կամ ջրով իսկ. և յետոյ ըմպել զայն
կամ Թքանել արտաքս. զի կարէ զզուանս
պատճառել 'ի տեսողս։

լբ. Անվայելուչ է և գեղջկական յուտելն
զխաղող՝ զամբողջ ողկոյզն կամ զձիւ տանել
'ի բերան, և չլթամբք ժողովել զհատս նո.
րայց եթէ հատք խաղողոյ իցեն կարի մա-
նունք, զոր չէ հնար ձեռօք մի մի ժողովել
և այնպէս ուտել. զի յայնժամ ձիւ առ ձիւ
մարթ է ուտել։

լգ. Պարտ է կոչնատէրն միտ դնել, զի 'ի
սեղանի մի ինչ պակասեսցի 'ի կարևորացն,
որ է՝ հաց, ջուր, գինի. ևն։ Եւ ևս՝ եթէ
պատառ ուրուք գինուծանօղ իմն աղտե-
ղասցի, պարտ է վաղվաղակի փոխել տալ
զայն։ Միանգամայն արժան է հոգալ, զի
եթէ ոք 'ի հրաւիրելոցն ուշարտեն իցէ ըզ-
բաժին կերակրոյ իւրոյ, տացէ նմա այլ
ևս փոքր մի 'ի հասարակաց սկաւառակէ.
և ոչ բնաւ 'ի մնացորդաց անտի, որ յաւե-
լանայ 'ի կերողացն։ Այլև՝ 'ի բաժանելն
անդ զկերակուր, վայելուչ է հարցանել
ցպատուաւորն, Թէ զո՞ր մասն ախորժէ, և

զայն դնել առաջի նորա ։ Իսկ եթէ նա 'ի կամս բաժանողին թողցէ · (ըստ որում և արժան է առնել պատուհասաւորին ·) յայն_ժամ պարտի բաժանողն 'ի լաւագոյն մաս_նէ մատուցանել նմա ։

ԼԳ · Յետ յագենալոյ ուրուք ը̅ բաւակա_նին, իբրև գագաթն յուտելոյ, չէ պարտ նմա զանլուայ ձեռս իւր դնել 'ի ծոցի կամ 'ի գրպանի, այլ վայելչապէս օրէն է յեցու_ցանել յեզր սեղանոյն՝ առանց տարածելոյ զբազուկս ։ Իսկ եւս՝ չէ պարտ իւր 'ի պատ_ճառս զբաղելոյ՝ խաղալ դանակաւ կամ դըր_դալով · կամ շուկր բեկանել, և կամ կոտո_րել զկորիզս պտղոց · և հատանել զեղնգ_ունս ն̅ց · այլ՝ պարտի կալ հանդարտ և պար_կեշտ, մինչև աւարտեսցեն այլք զուտելն ։

ԼԴ · Չէ օրէն ումեք ելանել 'ի սեղանոյ նախ քան զգոհանալն · բայց եթէ վասն կարևոր հար_կի և գործոյ ։ Այլ՝ յայնժամ պարտի ելա_նողն, եթէ 'ի վերնագունից իցէ, ներումն խնդրել 'ի բազմելոցն, զի մի՛ ուրախութե_ն̅ց լիցի խափանարար ։ Իսկ եթէ 'ի նուաս_տագունից ոք է, պարտի խոնարհեցուցա_նելով զգլուխ՝ յարգութիւն տալ պատուա_ւորաց՝ առանց ինչ ասելոյ, և այնպէս գը_նալ ։ Միանգամայն պարտ է մեկնելոյն՝ ը̅ կարի փութով վճարել զգործս, և դառնալ անդրէն ։

ԼԵ · Զգուշալի է 'ի սեղանի քորել զգլուխ, և կամ զայլ տեղիս ինչ մարմնոյ ։ Իսկ եւս՝ սէպ սէպ հազալ, թքանել, խնչել, և ձգել քթա_խոտ ։ Սակայն՝ եթէ հարկն ստիպեսցէ, մարթ է առնել մեղմով և վայելուչ օրինակաւ, ը̅ կանոնին՝ զոր աւանդեցաք ('ի գլ · Ե ։)

ԼԶ · Չէ պարտ 'ի սեղանի զաղտեղել ձեռսն

մա_

մաքրել սփռոցով սեղանոյ կամ պատառ-
ատուն, զոր ունի 'ի վերայ ։ Եւ որ առաւել
զգուշալին է, սրբել նոքօք զգրտունս երե-
սաց և կամ զունչս ։ Եւս չէ պարտ մաքրել
զատամունս ծայրիւ դանակի՝ կամ պատառ-
աքաղի, և կամ մատամբք, ըստ որում սո-
վոր են ոմանք. այլ եթէ հարկ լինիցի,
հնար է վայելչապէս 'ի կիր առնուլ զա-
տամնափորիչ, բայց դնելով հանդէպ բե-
րանոյն զծայր պատառակին, զոր ունի յիւր
ձեռն ։ Այլև յելանելն 'ի սեղանոյն՝ չէ պարտ
զատամնափորիչն կրել 'ի բերանի, կամ մնել
'ի հանդերձս յերևելի տեղւոջ ։

ԼԷ. Պարտ է տանուտէրն կամ վերնագունին 'ի
սեղանի հայիլ և դիտել, զի մի վաղվաղա-
կի նախ քան զաւարտել այլոց զուտելն՝ յա-
րիցէ 'ի սեղանոյ և գոհութիւն տացէ այ. այլ
օրէն է սպասել և խօսիւք զբաղեցուցանել
զայլս, մինչև ամենին կատարեսցեն զուտելն ։
Բայց սակայն պարտ է և ամենուն նկատել.
զի մի այլք 'ի պատճառս նոյ սպասեսցեն 'ի
սեղանի. վասն զի եթէ բազումք 'ի բազմականացն
դադարեալ իցեն յուտելոյ, արժան է և այ-
լոց փութով վերջացուցանել ։

ԼԸ. Յաւարտել ամենուն զուտելն՝ պարտ է
երիցագունին 'ի նոցանէ սկիզբն առնել գո-
հութեան աղօթից՝ փառս տալով այ, որ կե-
րակրեաց և լիացոյց զնոսին պարգևօք ողոր-
մութեան իւրոյ ։ Որում և այլքն յոտին կա-
լով պարտին լռելեայն ձայնակից լինիլ ։

ԼԹ. Ընդ յառնելն 'ի սեղանոյ՝ օրէն է լուա-
նալ զձեռս և զբերանն ջրով, այլ եթէ դէպ
լիցի լուանիլ առաջի բազմութեան, ոչ է պատ-
շաճ լուանալ զբերանն. այլ միայն զշրթունսն
արտաքուստ ։

ԳԼՈՒԽ · ԺԴ ։

Կանոնք՝ յորժամ հանդերձեալ իցեմք ննջել։
Եւս և 'ի զարթնուլն 'ի քնոյ ։

Քունն տուեալ է Ած մարդոյ 'ի հանգիստ բնութեան նորա, այլ զի իցէ այն մարդկային՝ և ոչ անասնական, պարտ է լինել նախ՝ 'ի դէպ ժամանակի . երկրորդ՝ 'ի պատշաճ տեղւոջ . և երրորդ՝ վայելուչ օրինակաւ ։

Ա · Նախ՝ պատշաճ ժամանակ քնոյ՝ է գիշերն, զոր կարգեալ է Ած առ 'ի առնուլ զհանգիստ յաշխատութէ տուընջեան . իբր զի՝ մարդիկ զցերեկն ողջոյն վաստակեալ 'ի գործս և 'ի հոգս արտաքին զբաղմանց, 'ի լինել երեկոյ՝ հանգիցեն և առցեն զօրութն . զոր և գեղեցիկս յայտ առնէ Տէրն Ներսէս Շնորհալին յասելն առ Ած . * Որ արարեր զտիւ գործոյ, և զգիշեր 'ի հանգիստ քնոյ || · 'Ի շար՛ ։

Բայց հնար է երբեմն և արտաքոյ այսր գիշերային ժամու առնուլ հանգիստ քնով . այլ սակաւ յոյժ . և ոչ իբրև զքուն գիշերոյ ընդերկար . զի բազում քուն ոչ եթէ տայ մարդոյ զօրութի և հանգուցանէ զնա, այլ յաւէտ տկարացուցանէ և թափէ յուժոյ, որպ տեսանեմք 'ի քնէածս և 'ի հեղգս, որք տկար և անզօր են ամենևին ։

Վոյ պարտ է մարդոյ խնամ տանել, զի քուն իւր իցէ նախ՝ բարեկարգ . կրթելով զանձն՝ զի մի՛ անխտիր յորժամ և իցէ ժամանակի ննջես_

ննջեսցէ, մանաւանդ անմիջապէս զկնի կե-րակրոյ. քանզի բաց 'ի լինելոյ նշան հեղգու-թեան, է և վնասակար առողջութեան մարմ-նոյ. այլ պարտ է հեռանալ սովորութեան հա-սարակաց, ընտրելով զպատշաճ ժամանակն, ըստ որում առնեն բազումք 'ի մարդկանէ: Երկրորդ զի իցէ չափաւոր. զոր և մարթ է ուսանել 'ի գործածութենէ բազմաց: Այլ կարծիք ներհուն բժշկաց՝ զմիջոց եօթն կմ առ առաւելն ութն ժամուց բաւական ա-սացին լինել յառողջութիւն մարմնոյ:

Է. Երկրորդ՝ յարմար և պատշաճական տե-ղի ննջելոյ՝ է անկողինն կամ առանձնական վայրն, ուր պարտ է մարդոյ վայելչապէս 'ի քուն մտանել. վն ըղձեմ ազնուականու-թեն գործեն. որք 'ի տոխպել քնոյն ննջեն համարձակ՝ ուր և հանդիպեսցի: Նոյնպէս ամարդի և հեղգ բարուց է 'ի քուն մտանել կմ ննջել 'ի տեղւոջ, ուր բազումք 'ի միա-սին նստեալ խօսակցին. սակայն՝ եթէ ոք յայնպիսի տեղիս կարի ինն ստիպեսցի 'ի քնոյ, կարէ մեղմով ինն խոյս տալ անտի. կմ ներումն խնդրելով 'ի բազմելոցն՝ գնալ առ 'ի ննջել: Եթէ Է երեկս յետ ընթրեաց գնայ ոք յանկողին, 'ի մեկնել իւրում յայ-լոց՝ պարտի առնել բարեմաղթութիւն ամենուն ասելով. *Գիշեր բարի||: Որում և այլք պարտին պատասխանել. *Քեզ լոյս բա-րի||:

Ը. Երդ՝ առ վայելչապէս 'ի քուն լինել մար-դոյ, մանաւանդ քրիստոնէի, պարտ և ար-ժան է նախ ք̃ զմտանելն յանկողին՝ քննել զխիղճ մտաց իւրոց. և ցուցելով 'ի վերայ գործեալ մեղացն, դիմել առ Ած աղօթիւք և ջերմեռանդն պաղատանօք. յանձն առնե-լով

ընդ նմա զհոգի իւր, զի պահեսցէ անվտանգ-
յամ՟ արկածից և 'ի փորձութեանց սատանայի :
Եւ ապա կնքելով զերեսս և զանկողինն նը-
շանաւ ս՟բ խաչին, պիտոյ է պատրաստել
զինքն առ 'ի ննջել :

Չէ պարտ մերկանալ առաջի այլոց առ 'ի
մտանել յանկողին. զի այս՝ բաց 'ի լինելոյ
անվայելուչ և ընդդէմ քաղաքավարութե՟, կար-
գի ևս յարհամարհութի՟ տեսողաց, զի Թուի
իբր առ ոչինչ համարիլ զնո՟ :

'Ի հանելն զհանդերձս՝ չէ պարտ ցրուել
այսր և անդր. այլ դնելի է ամփոփ 'ի մի տեղի,
զի յառաւօտուն յելանելն յանկողնոյ՝ դիւ-
րին լիցի գտանել զնո՟ և զգենուլ: (ո՟ որում
ուսանդեցաւ և 'ի գլ. ժբ. 7:) Եւ ևս պարտ
է զգուշանալ մեծապէս, զի մի ննջեսցէ
մերկ և առանց շապկի. այլ պատշաճապէս
զգեցե՟լ ո՟ տանելոյ եղանակաց տարւոյն.
զի եթէ դէպ լիցի յանկարծ յառնել, կա-
րասցէ գտանիլ պատրաստ առ ամ՟ պէտս :

Յանդիմանելի են և նք՟, որք յաւէտ վասն
հեղգութե՟ քան վ՟ն հարկի և ստիպելոյ քնոյն
ննջեն առանց ո՟ պատշաճի հանելոյ զզգեստս
իւրեանց, և անկանին 'ի մահիճս՝ անյարդար
ամենևին. որ է ընդդէմ մարդկութե՟, Թող Թէ
ողնոճականութե՟ :

Եթէ դէպ լիցի բազում հաւասար ընկե-
րաց ննջել 'ի միում սենեկի, չէ պարտ ու-
մեք ընտրութի՟ առնել տեղւոյ, անկողնոյ,
սաւանի, են. որպէս Թէ կամելով զլաւա
գոյնսն ունիլ. բայց եթէ վ՟ տկարութե՟ և
բանաւոր հարկի, որ յայտնի իցէ ամ՟ցուն.
ապա Թէ ոչ՝ ամարդութի՟ է և պատշաճա-
գժտութե՟. (զորմէ տես և 'ի գլ. դ. ե. դ :)
Եւ ևս՝ եթէ ոք անհանդարտ իցէ 'ի ննջելն

կամ հազացօղ կամ խորթացօղ՝ բարւոք է այն_
պիսւոյն յառաջին սննկի 'ի քուն լինիլ.
զի մի զայլս անհանգիստ արասցէ : Նոյն_
պէս՝ եթէ ոք յանկողնի սովորութիւն ունի_
ցի ստէպ թքանելոյ, բարւոք է պահել թը_
քաման կամ թաշկինակ. զի մի աղանց տե_
սանելոյ թուքս արձակեսցէ այսր անդր,
ուր չէ արժան :
'ի մտանելն յանկողինն՝ պարտ է համեստու_
թեամբ այնպէս զետեղել զմարմինն, զի ծած_
կեսցի յամ կողմանց : Եւ չէ պարտ ննջել
անկանելով 'ի վերայ երեսաց. կամ ընդհա_
կառակն 'ի վերայ թիկանց. կամ տարածել
բազկօք. այլ հաւաքեալ, ամփոփ և հան_
դարտ 'ի մի կողմն մարմնոյ ընկողմնելով.

'Ի պարկեշտութեան 'ի քնոյ :

ա. Որչափ ոք պատրաստագոյն գնայ 'ի
ննջել, այնչափ պարտի յօժարագոյն
լինիլ 'ի յառնել. վասն 'ի լինիլն առաւօտ՝ կամ
յորժամ իցէ ժամանակ յառնելոյ յանկող_
նոյն, ընդ զարթնուլն 'ի քնոյ, պարտ է
նախ քան զամենայն վերացուցանել զմիտս առ Աստուած՝
և գոհանալ զնմանէ, որ պահեաց զնա խա_
ղաղութեամբ 'ի գիշերին յայնմիկ, և հասոյց 'ի
ժամ առաւօտուն. միանգամայն խնդրելով
'ի նմանէ. զի և զտիւն առաջիկայ՝ նոյնօրի_
նակ խաղաղութեամբ և առանց մեղաց տացէ
անցուցանել: Եւ ապա պարտ է անդան_
դաղ ելանել յանկողնոյն, առանց ինչ վայր
կորուսանելոյ զժամանակն. Են որում սո_
վոր են ոմանք, որք պէսպէս խրօք յամենայն
յանկողնի, շփելով զաչս, քորելով զգլուխ.
յօրանջելով, (ընհլըհալով ,) կողմնէ 'ի
կողմն

կողմն դառնալով, թեքթեքելով, և՛ն, որք են նշան ծուլութեան :

Բ. Յելանելն յանկողնոյ և 'ի փոխելն զշապիկ՝ պարտ է զգուշանալ, զի մի երևեսցի մերկ մարմնով առաջի այլոց. և և խորոց ընտանեաց. քանզի բաց 'ի լինելոյ այսմ ամօրգութեան պարսաւելի, է և ընդդէմ պարկեշտութեան :

Գ. Չէ պարտ նստելով յանկողնի զգենուլ զօմ հանդերձս. այլ յետ ագանելոյ զպատշաճականն 'ի մահճի, պարտ է յառնել 'ի վերայ ոտից, և այնպէս զգեստաւորիլ : Եւ մինչև լիցէ ոք 'ի տան զգեցեալ զօմ հանդերձս, չէ օրէն ամենևին գիշերային զգեստուք կամ կիսահագուստ և բոկոտն երևիլ առաջի մարդկան, և կամ շրջիլ աստ և անդ : Իսկ 'ի զգենուլն զհանդերձս, արժան է հայիլ և մաքրել, զի մի լիցին աղմաշաղախք և կամ փոշելիցք : Այլ՝ յետ զգեստաւորելոյ պարտ է ծածկել զանկողինն, և ոչ թողուլ խառնիխուռն և անյարդար ամենևին :

Դ. Յօմ առաւօտու նախ քան զելանելն արտաքս 'ի տանէ, պարտ է մարդոյ լուանալ զերեսս իւր. զի է օգտակար առողջութեան մարմնոյ, և կարգի ևս 'ի պէտս մաքրութեան : Բայց 'ի լուանալն պարտ է վարիլ պարկեշտութեամբ՝ առանց ձայնի և խինչման : Եւ չէ օրէն խնջել 'ի կոնքի յակներև այլոց, որ զզուանս բերէ տեսողաց. մանաւանդ յորժամ այլ ոք ևս հանդերձեալ իցէ լուանալ 'ի նոյն կոնքի :

Ե. Ընդ առաւօտս վայելուչ է սանտրել զհերս գլխոյ. մանաւանդ նոցա, որք բազմամազ են, և ունին գնալ յեկեղեցի կամ

'ի

'ի տեղի ինչ, ուր հարկ է թանալ զգլուխ. զի մի երևեսցին հերքն խառնիխուռն գը-ռուզեալք: Իսկ 'ի սանտրելն պարտ է արկանել նախ պաստառ ինչ 'ի վերայ ու-սոյն. զի մի աղտեղասցին հանդերձն: Եւ չէ օրէն բնաւ սանտրել 'ի վերայ սեղանա-տախտակի, կմ 'ի վերայ Թղթոյ և գրոց, ը որում սովորութիւն է առնել մանկանց:

ԳԼՈՒԽ · ԺԵ:

Կանոնք յաղագս ծառայից:

Կարգ ծառայական՝ որոշեալ է վիճակ ինչ կամաւոր, զոր մարդիկ ընտրեն կամօք իւրեանց, և պարտաւորեն զանձինս ը օրինաց հպատակ լինելոյ այլոց վն վար-ձու. Նմին իրի՝ պարտ է նոցա ը խոստա-ւաքելոյն, հնազանդ լինել և ծառայել տերանց իւրեանց երկիւղիւ. սիրով և միամը-տութբ սրտի. զի վարձքն՝ զոր ընդունին վն ծառայութե, լիցի նոցա արդար և իրա-ւացի. և զի կարասցեն խաղաղութբ վա-րել ը ընտանիս տանն, յորում ծառայեն:

ա. Պարտ է ծառայից 'ի վեր ք զամ՝ լի-նել հեզ, խոնարհ, երկայնամիտ, հաւատա-րիմ, զգօն, արի և վաստակաւոր. զի վի-ճակ նոցա հարկաւ պահանջէ զայսոսիկ ա-ռաքինութիւնս: Վն գլխովին տարապարտելի է 'ի ծառայից հեղգութիւն, քնէածութիւն, փափ-կասիրութիւն, հպարտութիւն, բարկութիւն, դա-ւաճանութիւն, խարդախութիւն, գողութիւն, և որ ինչ միանգամայն ըդէմ ելանէ վիճակի նցա.

Իսկ

Իսկ արագութիւն կամ՟ շուտափութութիւն 'ի ծառայս անգին կատարելութիւն է, եթէ է իւր կից ունիցի և զգուշաւորութիւն. ապա թէ ոչ՝ չիք քան զայն վնասակար ինչ և յանդիմանելի 'ի ծառայս:

Է. Պարտ է ծառայից լինել մաքրասէր. զի որովհետև պաշտօն և գործ նոցա է 'ի մաքրութեան պահել զտունն, զկահ և զկարասիս նորա, հարկ է, զի լինիցին սիրօղք անկեղտութե, ոմ՟ զի կարասցեն ջինջ և յստակ պահել զամ՟: Եւ զայս մաքրութիւն պարտին ցուցանել նախ՝ յանձին, 'ի զգեստս, 'ի ձեռս, յերեսս. և ապա 'ի գործս իւրեանց, զոր գործեն:

Ը. Չէ օրէն ծառայից՝ հայելով 'ի մարդասիրութիւն և 'ի քաղցրութիւն տն՟ իւրեանց, կարի իմն ընտանութբ՟ և համարձակութբ՟ վարիլ ը՟ նոսա՝ իբր ընդ հաւասար ընկերի. այլ պարտ է յամ՟ ընծայել նոցա զպատշաճականն պատիւ և զխոնարհ հպատակութիւն: Վզի՝ եթէ ծառայն կոչեսցի 'ի տնէ իւրմէ առ 'ի խաղս խաղալ ը՟ նմա, պարտ է ծառային մտադիր լինել, զի 'ի նոյն իսկ 'ի խաղսն անդ տացէ նմա զպարտաւոր պատիւն և զյարգութիւն, որ անկ իցէ տն՟ իւրում. և մի՛ վարեսցի իբր ը՟ հաւասարի՝ կատակաբանելով կմ՟ ը՟դէմ դնելով և հակառակ կալով բանից նորա. այլ թէպէտ և իրաւունս ունիցի յիրս ինչ հակառակելոյ, տակաւին պարտ է նմա խոնարհիլ և անսալ, յօժարելով յաւէտ յաղթեալ երևիլ՝ քան յաղթօղ լինել:

Թ. Նոքա՝ որք միանգամ մտեալ իցեն ընդ ծառայութբ՟ այլևայլ տեարց, պարտին զգուշ լինել. զի մի՛ գովեսցեն կմ՟ պարսա-

ւես

ւեսցեն զառաջին տեարս իւրեանց՝ մանաւանդ յանդիման նոցա, որոց կանն 'ի ծառայութի. զի առելի է այս և անախորժ առ ամենին. յոյր սակս իսկ տեսանեմք ըղյոլովս 'ի պարոնաց, որք չկամին առնուլ իւրեանց 'ի ծառայս զայնոսիկ, որք երբեմն ծառայեալ իցեն այլում տն: Վնյ պա՛րտ է նոցա մեծապէս զգուշանալ պահպանութե լեզուի՝ առ 'ի չյայտնել այլոց զծածուկս տերանց իւրեանց, կամ զեղեալսն 'ի տան, թէպէտև չնչինք և դուզնաքեայ իրք իցեն: Զի այս՝ բաց 'ի լինելոյ անքաղաքավարութ պարսաւելի, է և մոլութի չար ըդեմ հաւատարմութե, իբր փոխել հաչակ հարկանել զորս լինին 'ի տան, յորմէ և սովոր են ծագիլ մեծամեծ անկարգութիք. և դիւրի բազում անգամ թշնամիս ստանալ նոկատրանց իւրեանց. թող զի և սովին գործով նոյն ինքն ծառայն համարի թշնամի տն իւրոյ. վնյ ստուգութե ասայ՝ որ ասացն.
* Որչափ ծառայք, նոյնչափ թշնամիք ||:

Է. Չէ պարտ ծառայից ընդխառնել զանձինս յառանձին գործս տն իւրեանց՝ որ նոցա ոչ հրամայի. այլ պա՛րտ է միտ դնել, զի զյանձնեալսն 'ի տնէ անյապաղ կատարեսցեն առանց ընդդիմաբանելոյ: Եւ եւ՝ եթէ առաքեսցին 'ի տեղի ուրեք, պա՛րտին փութալ և անդանդաղ կատարել՝ առանց յամելոյ 'ի ճանապարհի, կամ յայլ ինչ գործս զբաղելոյ. զի մի հարկ լիցի զմիանգամ պատուիրեալսն միւսանգամ երկրորդել: Իսկ 'ի հանապազօրեան գործս, զոր պարտաւորին առնել իբր 'ի պաշտօնէ, չէ օրէն սպասել հրամանի, այլ պա՛րտ է ըստ կարի փութով վճարել և պատրաստել զնոյն ըստ ժամին:

Ը.

Զ. Ոչ արժան ծառայից ուրախանալ և երգել, յորժամ տեարք նոցա իցեն 'ի վիշտս ինչ և կամ յանյաջողութեան գործոց. զի մի երևեսցին բերկրիլ ը̄ տառապանս նոցա : Զայս կանոն պարտին պահել և որդիք 'ի վիշտս ծնողաց իւրեանց, ո̄ր և բարեկամք առ սիրելիս :

Է. Եթէ ծառայ՝ սակս իրիք յանցանաց յանդիմանեսցի 'ի տ̄նէ իւրմէ, չէ պարտ լռութ̄ ը̄դէմ դառնալ, կամ ըմբոստանալով պատասխանի տալ, զի նոյա ընծայէ առիթ առաւել ևս զայրանալոյ. այլ պիտոյ է լռել խոնարհութ̄. իսկ եթէ իրաւունս ունիցի արդարացուցանելոյ զանձն, օրէն է հեզու̄ առաջի առնել. և ոչ արհամարհութ̄ կամ բարկութ̄ :

Ը. Պարտ է ծառայից յա̄մ 'ի գործս ցուցանել զվայելչութիւն ը̄ աչալուրջ զգօնու̄. մանաւանդ 'ի կալն առաջի տեարց իւրեանց, և 'ի ծառայելն 'ի սեղանի. ը̄ որոց ունիցին աւանդել զհետևեալ կանոնդ :

Թ. Ծառայք՝ յորժամ յանդիման լինին տերանց իւրեանց, պարտին կալ միշտ յոտին, և ոչ բնաւ նստիլ և կամ յենուլ ուրեք : Եւ չէ օրէն 'ի կալս թողուլ զձեռս կամ դնել 'ի ծոցի և 'ի գրպանի. կամ խաղալ ձեռօք և հայիլ այսր անդր. այլ պիտոյ է կանգնիլ պարկեշտութ̄ և ուղղորդ. ունելով զմիմեամբ մածեալ զձեռսն, և առ լանջօք եդեալ. միանգամայն պարտ է լինիլ արթուն և պատրաստ առ ա̄մ ակնարկութիւնս տերանց իւրեանց : Եւ եթէ հարկ լիցի խօսելոյ, չէ պարտ բազմաբանել առաջի նոցա. և ոչ ը̄խառնիլ 'ի զրոյցս, որ չէ նոցա յանկաւոր. ո̄ր և 'ի խօսիլ տեարց նոցա ընդ-

այլ՝

այլ՝ լրբութեամբ միջամուխ լինիլ 'ի նոյն. այլ պարտին միայն ունկն դնել՝ և ոչ զրուցել. Ըստ այսմ չէ օրէն յանդիման տերանց իւրեանց բարձրաձայն խօսիլ ընդ ծառայակիցս. իսկ եթէ հարկն ստիպեսցէ, հնար է սանել 'ի ծածուկ կամ մեղմաձայն: Նոյնպէս չէ 'ի դէպ ձայնիւ ծիծաղել առաջի նոցա, թէպէտև զուարճալուրս ինչ լուիցեն. այլ մարթ է ժպտել ևեթ վայելչապէս: Զնոյն զգուշութիւն պարտ է ունել 'ի հազալն, 'ի փռնգալն, 'ի խնչելն. յորս և վարելի է ըստ կանոնին, որ աւանդեցաւ ('ի գլ. Է:) Այլ ուտել կամ ըմպել. խաղալ կամ ծխապամորձ առնուլ 'ի բերան առաջի տերանց և պատուաւորաց բնաւ չէ օրէն:

Են և այլ ինչ ինչ մասնաւոր գործողութիւնք պատշաճեալք ծառայից ըստ զանազան տարբերութեանց տեղեաց և քաղաքաց. զորս ուսուսցէ վայելուչ սովորութիւնն իւրաքանչիւր քաղաքի և աշխարհի:

Ժ. Որք միանգամ հանդերձեալ են ծառայել սեղանոյ, պարտին նախ լուանալ և մաքրել զձեռս իւրեանց, զի մի երևեսցի 'ի նոսա աղտեղութիւն ինչ: 'Ի պատրաստելն զսեղան, դիտելի է, զի պատառաքն և սկաւառակք, բաժակք և այլ ամենայն կահք սեղանոյն լիցին մաքուրք, նոյնպէս և հացն անմոխիր. և ամենայն ինչ ըստ կարգի յօրինեալ, որով մի պակասեսցի ինչ 'ի կարևորացն, և մի գտցի աւելորդ ինչ 'ի նմա:

ԺԱ. 'Ի սպասաւորելն սեղանոյ՝ պարտին զգաստութեամբ և զգուշաւոր հայեցուածով աչալուրջ լինիլ, զի ըստ պիտոյիցն փոփոխեսցեն զաղտեղեալ սկաւառակսն, և 'ի պակասիլ իրաց ինչ կամ յակնարկել ուրուք վը

պի-

ախտոյից՝ փութով կատարեսցեն. վասն զի չէ պարտ նոցա առանց ինչ հարկի հեռանալ անտի, կամ մեկնիլ նախ քան զաւարտիլ սեղանոյն: Ասացի * զգուշաւոր հայեցուածով||. զի չէ օրէն բնաւ 'ի պատճառս գիտելոյ՝ անթարթ աչօք և ամօթալի ակնակառոյց լեալ հայիլ 'ի կերօղսն, որպէս թէ կամելով կլանել զպատառ նոցա: Եւ չէ օրէն խօսիլ ընդ բազմականս, բայց եթէ յոր ժամ հարցցին 'ի նոցանէ. և այն սակաւ բանիւք վճարելի է: Իսկ 'ի կանգնիլն առ ընթեր բազմելոցն՝ չէ օրէն յենուլ յաթոռս նոցա. կամ կարի հուպ մօտենալ՝ մինչև մերձ զնոսին. որ հասարակօրէն սովոր է դիպել 'ի դնելն ինչ 'ի սեղան, կամ 'ի բառնալն անտի. յորս պարտ է զգուշութեամբ վարել, զի մի թափեսցի կերակուրն 'ի վերայ նստողաց, կամ ընդհարկանիցի յուս և 'ի բազուկ այլոց. մանաւանդ յուտել նոցա զկերակուր և ըմպելն զջուր:

Եւ ևս պարտ է զգուշանալ ընդ կարի՝ առ 'ի չթափելոյ զանձինս 'ի հազալոյ, 'ի թքանելոյ, 'ի փռնգալոյ, ևն. մանաւանդ 'ի բերելն զկերակուր 'ի սեղան, կամ 'ի մատուցանելն ինչ ումեք բաժակաւ: Քզի այսպիսի իրք թէպէտև բաղում զգուշութեամբ լինիցին. սակայն և այնպէս՝ սովոր են կասկածանս ծնանիլ 'ի միտս բազմականաց. որպէս թէ սովորաբար լիցին ցայտմունք թքոյ 'ի կերակուրն. իսկ կասկածն առաւել զզուեցուցանէ՝ քանթէ իրօք լինէր. ուստի պարտ է ծառայից զգուշանալ 'ի տալոյ այլոց առիթ զզուելոյ: Մխանգամայն զգուշալի է զի մի 'ի սկաւառակն կերակրոյ, զոր տանին և բերեն 'ի սեղան, մխեսցեն զմատունս իւր.

խուրեանց, կամ թաթաւեսցեն զձեռս։

ԺԸ. 'Ի բերելն զկերակուր 'ի սեղան, եթէ սկաւառակն մեծ իցէ, օրէն է ըմբռնել երկոքումբք ձեռօք. իսկ եթէ փոքր՝ պարտ է միով ձեռամբ տանիլ և բերել։ Միանգամայն՝ եթէ սկաւառակն լցեալ կերակրով կարի ջերմ իցէ, մինչև այրել զձեռս ըմբռնողաց, վայելուչ է դնել 'ի ներքոյ նորա այլ սկաւառակ, և ոչ ըմբռնել զայն կտաւով կամ աղտեղի ջնջանաւ։ Եւ չէ պարտ առ մի նուագ տանիլ 'ի վերայ ձեռաց զբազում սկաւառակս հանդերձ կերակրովք. այլ երկու և եթ յերկոսին ձեռսն կրել արժան է։ Նոյնպէս և 'ի բառնալն 'ի սեղանոյ զդատարկ անօթս թաթաւեալս կերակրովք, չէ պարտ առաջի բազմականաց զբազումս 'ի միմեանց վերայ դնելով բառնալ, կամ որ առաւել զզուելին է՝ զմնացորդս կերակրոյ անօթոյ յանօթ լնուլ. այլ պարտ է բառնալ մի առ մի։ Եւ չէ օրէն ամենեւին՝ 'ի կերակրոյ անտի, զոր բերեն 'ի սեղան, կամ յաւելորդացն, զոր բառնան, ուտել զճանապարհայն։

ԺԹ. Չէ արժան 'ի բաց առնուլ զկերակուրն յառաջոյ ուրուք. մինչ տակաւին ուտէ նա. այլ պարտ է համբերել մինչև աւարտեսցի. կամ տացի նշան բառնալոյ։ Եւ եթէ պակասեսցի ումեք ինչ 'ի սեղանի, վայելուչ է բերել ափսէիւ կամ տափարակ սկաւառակօք, և առաջի մատուցանել ում պիտոյ իցէ, զի նա ինքն առցէ զայն։ Նոյնպէս եթէ խնձոր՝ կամ տանձ՝ կամ խորովեալ հաց ունիցի մատուցանել 'ի սեղան, օրէն է նախ մաքրել և կեղևել առանձինն, և ապա դնել 'ի ջինջ սկաւառակի, և այնպէս

բե-

բերել: Բայց 'ի մաքրելն անդ՝ զգուշալի է ձեռօք մերձենալ կամ փչելով մաքրել. այլ՝ դանակաւ: Զնոյն զգուշութիւն պարտ է ունել 'ի ջուր և 'ի գինի, եթէ անկեալ իցէ ինչ 'ի նոսա. զի չէ արժան ձեռօք առնուլ, կամ փչելով արտաքս ընկենուլ:

ԺԴ. 'Ի մատուցանելն ումեք գինի կամ ջուր բաժակաւ՝ պարտ է զգուշանալ. զի մի 'ի մատուցմանս գինւոյ և ջրոյ, որ յաւելեալ իցէ յայլոց ըմպողաց 'ի մէջ բաժակին. լցել միւսանգամ 'ի վերայ այնր, մատուցէ ուրում, այլ պիտի զայն մնացուած, եթէ սակաւ իցէ՝ թափել, իսկ եթէ բազում, հեղուլ յայլ անօթ. և ապա լնուլ և տալ ում տալի իցէ: Նա և չէ պարտ լնուլ զբաժակն մինչև ցբերանն մերձ 'ի զեղանիլ. կամ ընդ հակառակն՝ կարի խիստ պակաս լնուլ ք զոր օրէն է. բայց եթէ այնպէս կամեսցի կամ ասասցէ՝ որ ըմպելոցն է: Այլ հասարակօրէն վայելուչ համարի լնուլն իբր կէս մատնաչափ պակաս: Իսկ 'ի մատուցանելն 'ի ձեռս այլոց, պարտ է կարկառել աջու ձեռամբ. զձախն մածեալ ունելով առ լանջօք: Նա չէ օրէն ըմբռնել 'ի բերանոյ բաժակին կամ գորակին, ուստի սովոր են մարդիկ ըմպել. այլ 'ի ստորոտէ, զի դիւրին լիցի առնողին ըմբռնել 'ի միջոյն: Բայց վայելուչ ևս է, որպէս ասացաք 'ի վերագոյնդ, դնել զբաժակն 'ի վերայ ափսէի կամ փոքր սկաւառակի՝ և այնպէս մատուցանել: Ըստ այսմ պարտ է առնել, և 'ի մատուցանելն առ այլս դանակ, դգալ, պատառաքաղ, զորս չէ օրէն ըմբռնել 'ի ծայրիցն. այլ 'ի միջոյն. զունելին ուղղելով առ նա, որում մատուցանէ:

ԺԵ. Եթէ դէպ լինիցի հատանել զծայր վառեալ ճրագի, չէ պարտ առնել զայն ձեռօք, այլ պիտի 'ի կիր առնուլ զմկրատ. որում և օրէն է լինել միշտ պատրաստ 'ի վերայ աշտանակի: Եւ յետ հատանելոյ զայն պարտ է հոյլել. զի մի՛ ելցէ ծուխ նորա: Իսկ 'ի շիջուցանելն զգուշալի է փչելով մարել, այլ մկրատաւ, կամ փակեղօք ճրագարանի, որով խափանի ծուխ նր:

ԺԶ. Եթէ լինիցի հեղուկս ինչ իւղոյ կամ մեղու կամ ձիթոյ ընուլ անօթոյ յանօթ, և մնասցեն կաթիլք 'ի շրթունս անօթոյն, չէ պարտ լեզուաւ կամ ձեռօք սրբել զայն, և յետոյ լիզուլ զմատունս, զ̅ որում առնեն շինականք. այլ օրէն է մաքրել ջնջանօք, կամ այլ ինչ իրօք. զի մի՛ շաղախեսցին ձեռք:

ԺԷ. Յաւարտ սեղանոյն' 'ի յառնել բազմականաց, պարտ է ժողովել զայն կարգաւ և ոչ խառնիխուռն. որպէս զիարդ հանդիպեսցի ձեռաց. այլ օրէն է յառաջագոյն բառնալ զսկաւառակն կերակրոց. ապա զբաժակսն և զայլ անօթս ջրոյ և գինւոյ, և յետոյ զայլսն մի ըստ միոջէ. բայց յամի պահելով զմաքրութիւն և զվայելչութիւն, իսկ զյաւելեալսն հացի' օրէն է ժողովել յառանձին սկաւառակ ինչ կամ 'ի փոքր կողով. և ոչ ընաւ հաւաքել կամ լնուլ 'ի գրպանս և 'ի ձեռս' յեցուցանելով զայն 'ի կուրծս: Նոյնպէս չէ պարտ բառնալ միանգամայն զբազում բաժակս ապակիս 'ի մէջ միմեանց դնելով' վա̃ վտանգին դիւրաբեկ լինելոյ. այլ առ սակաւ սակաւ: Իսկ յետ ժողովելոյ զամ. եթէ պիտոյ իցէ աւել ածել տեղւոյն' ուր եղաւ սեղանն, պարտ է առնել

պայն տմ վայելչութե̃ և զգուշութե̃. մա-
նաւանդ՝ յորժամ բազմականք տակաւին նըս-
տեալ իցեն 'ի տեղւոջն. (ըստ որում սովո-
րութն է յարևելս.) զի մի փոշին յոտս տա-
րածեալ՝ սփռեսցի 'ի վր̃ բազմելոցն:

ԺԸ. Զկնի սեղանոյ՝ թէ կամեսցին բազմա-
կանքն լուանալ զձեռս, պարտ է ծառային
տանիլ ջուր և կոնք. և մատուցանել նախ
առ պատուաւորն, կմ առ տանուտէրն. և
սոյա առ այլս կարգաւ: Բայց 'ի մատչիլն
առաջին նշ̃, պարտ է նախ արկանել սփռոց
'ի ծունկս նոցին. և յետոյ ծունր դնել 'ի
գետին միով ծնկամբ և եթ, և պարտի լնուլ
զջուրն աջ ձեռամբ. զիտելով միշտ՝ զի միա-
կերպ և չափաւոր հեղուցու. և ոչ երբեմն
յորդ՝ և երբեմն նուազ. և մի շրջեցուսցէ
զջուրն ըստ շարժութե̃ ձեռաց լուացողին.
այլ զիտելոց է միշտ զմէջ կոնքին. ուր
պարտի հեղուլ:

Իսկ զսրբիչն ձեռաց՝ եթէ գուցէ այլ ծա-
ռայ, նմա է անկ մատուցանել 'ի ձեռս լը-
ւացելոյն. ապա թէ չիցէ, նա՝ որ զջուրն
ելից, թողեալ 'ի ձեռաց զանօթ ջրոյն, եր-
կոքումբք ձեռօք մատուսցէ զսրբիչն, զոր
և պարտի ունիլ 'ի պատրաստի, եդեալ 'ի
վերայ ձախու բազկին: Եւ ես՝ եթէ բա-
զումք իցեն, որք լուանան զձեռս, պարտ
է ը̃ այնմ յառաջագոյն պատրաստել քանի
մի սրբիչս, զի 'ի կարի տամկանալ միոյն,
մատուսցի միւսն: Իսկ առ մեծամեծս վայ-
ելուչ քաղաքավարութե̃ համարի խորաքան-
չիւր անձանց առանձին սրբիչ մատուցանել
'ի ձեռս:

ԳԼՈՒԽ. ԺԶ:

Կանոնք յաղագս վէրանց:

Յետ աւանդելոյ կանոնս յաղագս ծառայից. 'ի դէպ է կարգել ինչ ինչ և վասն տերանց՝ առ 'ի գիտել նոցա, թէ զիարդ պարտ իցէ վարիլ ը̄ ծառայս. զի ոչ փոքր է դժուարութիւն 'ի բարուք հրամայելն՝ ք̄ 'ի բարուք հնազանդիլն. մանաւանդ թէ՝ ը̄ ասելոյ ուրումն իմաստնոյ. * առ բարուք և վայելուչ սպասաւորելոյ ծառային, պարտ է տն̄ գիտել զըստ պատշաճն հրամայելն ||. զի երկոքին ոգւոյ յարակից են միմեանց:

ա. Պարտ է տ̄րանց՝ 'ի վարիլն ը̄ ծառայս, խորշել յերկուց ներհական ծայրից. ք̄ 'ի կարի ընտանութենէ, և 'ի սաստիկ խստութենէ: Քանզի են ոմանք 'ի տերանց՝ այնպ̄ս քաղցրաբարոյք և մարդասէրք. որոց մոռացեալ զվիճակ և զպատիւ իւրեանց, նմանման յոյժ. և այնպիսի օրինակաւ վարին ընդ ծառայս, որպէս եթէ լինէին համավիճակ ընդ նոսա. մինչև խաղս խաղալ և կատակս առնել, որով և անդոսնելի լինին յաչս ծառայից. զի ը̄ ասից իմաստնոց. * Կարի ընտանութիւն ծնանի զտաղտկութի, և տաղտկութիւն զարհամարհութի. որում 'ի վախճանի զհետ գայ ատելութի ||: Այսմ հակառակ՝ գտանին և այլք, որք այնպիսի սաստկութբ̄ և իշխանութբ̄ վարին ը̄ ծառայս, որպէս թէ իցեն արծաթագին գերիք նոցա, կամ բեռնակիր անասունք. զի ընաւ իսկ

չախորժելն խօսիլ և հայիլ ը̅ նոսա քաղցրութբ̅ · այլ հանապազ անէծք և յիշոցատուութիւք են 'ի բերանս նոցին · որ և համարի անգութ բռնաւորութիւն քան ազնուականութիւն :

ը̅ · Պա́րտ է տերանց գիտակ լինիլ որպիսութե̅ բարուց և բնութե̅ ծառային, զոր վարեն 'ի սպասաւորութի · զի ը̅ այնմ կարասցեն կարգել զնա 'ի պատշաճական գործս ծառայութե̅ · զոր և պա́րտ է սահմանել և որոշել, այլ առանց բռնաւորելոյ աւելի քան զչափն և զկարողութի ծառային · զի մի́ անխոհեմութբ̅ պատճառ տացի նմա տրտնջելոյ և գանգատելոյ : Միանգամայն օրէն է ընտրութի առնել 'ի մէջ ծառայից և գործոց · զոր հրամայեն նոցա · զի չէ́ արժան դնել զայնպիսի գործ այնպիսում ծառայի, որ չկարէ 'ի գլուխ տանիլ · այլ յանձնելի է այլում առաւել յարմարագունի · զի այս կարգի յօգուտ տն̅, և 'ի հաւա̅րիմ ընտանութի ծառային : Վն̅ս սխալին նոքա, որք զնոյն պաշտօնս տան գործել ազնուական և աչալուրջ ծառայից · իսկ զընտիր գործս ծառայութե̅ նուաստագունից և անվարժից :

դ̅ · Պա́րտ է տերանց ուշադիր լինիլ, զի մի́ յանձնեսցեն այլում զայն գործ, զոր միանգամ յանձնեալ իցեն միում ծառայի հանապազորդ գործել · բայց եթէ յորժամ չիցէ նա ձեռնհաս գործելոյ սակս այլոց գործառնութեց և անպարապ լինելոյ · զի անտի բաղում անգամ սովո́ր է ծագիլ խռովութի 'ի մէջ ծառայից, և թշնամութիւն առ տեարս իւրեանց : Եւ ես պա́րտ է խնամով մտ դնել և զգուշանալ, զի մի́ ա-

ռա

ռաւելք զարժանն տաղտկութիւն տացեն ծառայից իւրեանց 'ի գործ սպասաւորութեան. զի թէպէտև վարձուք ծառայեն, բայց և յայն պարտ է հոգալ, զի մի՛ վիշտք նոցա առաւելասցին քան զվարձսն: Եւ չէ՛ օրէն առանց ընտրողութե զբաղումն գործս միանգամայն դնել 'ի վ՟ր նոցա. առ 'ի կատարել զա՟մն փութով. զի դժուարին է տանիլն այնմ համբերութ՟ե. և թէ արասցեն Եւ՝ անհնար է բարիոք գործել զա՟մ:

ք. Զի պարտ տերանց վ՟ր գոյզն և չնչին յանցաւորութե ծառայից, զոր ակամայ և վրիպանօք լիցեն գործել, սաստիկս նեղասրտիլ և կշտամբել զնոսա. զի նովաւ տան առիթ արհամարհելոյ զանձինս իւրեանց: Ապա թէ 'ի ծանուցանս յանցանիցեն, և հարկն ստիպեսցէ խրատել և յանդիմանել, չէ՛ պարտ առնել զայն հրապարակաւ առաջի բազմութե. կամ թշնամանօք, անարգանօք և գանակոծ առնելով, կամ ճիպս ինչ հասուցանելով, և կամ հատանելով զվարձս աշխատութե նոցին: Այլ պիտոյ է սիրով և քաղցրութ՟բ աղդել, և 'ի ծածուկ յանդիմանել. որով յաւէտ աղդու լինին բանքն 'ի լսելիս նոցա, քան զա՟մ խստութիւն և սաստկութի նախատական խօսից և հարւածոց: Զի ը՟ առնելոյ մ՟րդն ներքսի չհորժելոյ. * Հակառակասէր է բնութ՟ն մարդկան. զորս ո՛չ այնքան բռնութիւն, որչափ խոնարհութի և սէրն ձգէ 'ի հրամայողին կատարումն || Բղբ. — խոյոր: Այս կանոն՝ թէպէտև առ ամենայն յազնուականաց ծառալուր թուէի, սակս անփորձ լինելոյ ն՟ց այսպիսի վարմանց. այլ որք միանգամ զօր չափ առնել լիցեն՝ վկայեն ասացելոցս,

թէ

թէ քանի՛ օգտակար են ծառայից, եւ վայ-
ելչական տերանց այս եղանակ վարելոյ:

Է. Պա՛րտ է տրանց հայրաբար կարեկից լինիլ 'ի տկարութիւն ծառայից իւրեանց. զի եթէ հիւանդասցին կա՛մ 'ի վիշտս ինչ անկցին, չէ՛ պարտ թողուլ անխնամ. այլ հոգտանիլ եւ դարմանել արժան է. ցուցանելով առ նոսա զգութ բնական եւ քրիստոնէական սիրոյ՝ մինչեւ առողջասցին կա՛մ ազատեսցին 'ի վշտաց իւրեանց. նմանելով յայսմ գթած հարիւրապետին, որ անձամբ իւրով եկեալ առ յՍ աղաչէր վն հիւանդ ծառային. ը̄ որում գրի յաւետարանի. զորոյ եւ զբժշկութիւնն առեալ թախանձանօք ընկալաւ 'ի Քսէ: (Ղուկ. Է. 2:)

Ը. Պա՛րտ է տերանց ճանաչել զաշխատութիւն ծառայից իւրեանց, եւ ը̄ այնմ սիրով հայիլ 'ի նոսա. որ ը̄ օրէ տալով նց զպատշաճական կերակուրն 'ի պահպանութն կենաց, վարելով ը̄ նոսա իբրեւ ընդ համաքնութենակիցս. եւ մի՛ ոչ անտանոյ խնամարկել նց. ջամբելով զյուլն 'ի կերակրոց եւ զվատթարն յըմպելեաց. որով եւ տալ նց առիթս անհաւատարիմ լինելոյ. վն պա՛րտ է զմտաւ ածել զայն բան իմաստնոց, թէ * Խաղաղութն եւ հանգստութն տերանց՝ է 'ի բարեկենդանութն ծառայից ||. Քզի գոհ եւ հաճեալ պահելն զծառայս, է խաղաղ եւ հանգիստ պահել զանձինս իւրեանց: Թո՛ղ զայն, զի ծառայք համարեալ են քարոզ լաւութե եւ վատութե տն իւրեանց. եւ կարեն գովել եւ պարսաւել զնն առաջի այլոց, ը̄ շնորհելութենն, զոր ընդունին 'ի նոցանէ:

Այսչափ ինչ կանոնք առ տեարս յաղագս

ու-

ուղիղ և ըստ կարգի վարելոյ նոցա ընդ ծա_ռայս • իսկ զորս վերաբերին առ նոցին վի_ճակ և յազնուական բնութիւն և 'ի կենակ_ցութի, մարթ է ուսանիլ 'ի նախակարգե՛ կանոնաց քաղաքավարութե՛ ։

ԳԼՈՒԽ․ ԺԸ ։

Առանձին կանոնադրութիւնք 'ի կեն_ցաղավարութի՛ ըստ այլևայլ վիճա_կի մարդկան ։

Զիա՞րդ պարտ իցէ վարիլ ընդ ծնողս ։

Առաջին և գլխաւոր պարտք, զոր ունին մարդիկ յաշխարհի աստ՝ զկնի այ, է առ ծնողս իւրեանց • զորս պարտին սիրել, պատուել և մեծարել ։ Եւ առ այս ստի_պին՝ ոչ միայն 'ի բնութէ, որ թելադրէ զնոյն, այլև յածային օրինաց • յասելն այ 'ի տասնաբանեան պատուիրանին • Եթէ * Պատուեա՛ զհայր քո և զմայր քո, զի քեզ բարի լինիցի || • Ելից • Ի • 12 ։ Վա զի ծնողք լինելով պատճառ կենաց զաւակացն, են 'ի վիճակ այնպիսի, որով արժանաւոր հա_մարին ամ պատուոյ և յարգութե ։

Թող զայն, զի 'ի խնամել և 'ի սնուցանել զորդիսն, ծանր վիշտս և տառապանս աշ_խատութիւ կրեն վա նոցա • զոր գիտելով մարդոյ՝ մանաւանդ մանկանց, պարտին այն_

պէս սիրել և պատուել զծնողս իւրեանց, մինչև յետ ոչ չիցէ նոցա տաւել յարգոյ ինչ և պատուական ք̃ զնոսին:

Երկրորդ՝ պարտ է որդւոց երախտագէտ լինիլ առ շնորհս բարերարութեց, զորս ընկալեալ են 'ի ծնողաց, և անոնց մոռանալոյ զայնս՝ ջանալ և ճգնիլ առ 'ի հատուցանել ըստ կարի զփոխարէնն այնոցիկ երախտեաց, որ լինի պատուելով, ծառայելով, 'ի թիկունս հասանելով կարօտութեան նոցա. և զգուշանալով յամէ, որովք հնար է նոցա վշտանալ: Յիշելով զխրատ իմաստնոյն Թաղէսի. * Զոր ինչ առնես ծնողացդ, զնոյն ակնկալցիս ընդունել յորդւոցդ, յորժամ ծերասցիս ||:

Երրորդ՝ պարտ է որդւոց ունիլ մտադիւր հպատակութիւն առ նոսա և յօժարակամ հնազանդութի. զի որովհետև ծնօղք պարտաւորեալ են 'ի բարւոք խնամս մանկեան զաւակաց, չէ օրէն ոչ դիմադարձ գտանիլ առ կառավարութիւն ծնողացն, որ կարգի յօգուտ նոցին: Վ̃ոյ որոյ պարտ է որդւոց յօժարամիտ անսալ խրատուց և ազդարարութեց նոցա. և սիրով կատարել, որ ինչ'ի նոցանէ հրամայի. միանգամայն օրէն է խոնարհութե̃ և անմռունչ համբերել պատժոց և յանդիմանութեանց, զորս տայցեն առ օգուտ և յուղղութի զաւակաց: Յիշելով զխրատ սրբոյն Ներսեսի լամբրոնացւոյ: * Ըննախանձ կամս ունին ծնօղք առ մանկունսն, և կատարեալ սէր. յորժամ և յառաջ դայ ուղիղ խրատն և օգտակարն. . . և 'ի դէպ է սոցա (այս զաւակաց,) հնազանդիլն. իսկ նոցին (այս ծնողաց) վայելուչ օրինադրելն ||: Մեկն. առակաց. գլ. ա:

Ընդ

Ընդ եղբարս և ընդ աղքատաց :

Պարտ է եղբարց սիրել զմիմեանս ճշմարիտ և անկեղծ սիրով. և փութալ ժամանել միմեանց յօգնութիւն 'ի կարօտութեան և յայլ ամ պէտս ձեռնտուութեան. փափաքելով առնել նոցա զայն ամ բարիս, զոր ինչ միանգամ ցանկայ ոք անձին իւրում, յիշելով զպատուիրանն այ. եթէ * Սիրեսցես զընկեր քո, իբրև զանձն քո ||. Ղևտ. ԺԹ. 18: Քանզի և * Նախախնամութիւնն այ տայ միոյ որովայնի բազում ծնունդս, զի 'ի վշտակցութեան իւրեարս անքակ լինիցին ||. որպէս ասէ սբն Ներսէս լամբրոնացի. Մեկն. պատարագ. ԺԷ. 17: Թող զայն, զի զոր ինչ բարիս ոք առնէ եղբօրն, անձին իւրում առնէ. քանզի նոյնատանեայ զխիրտ եղբօրն, և պարտաւոր կացուցանէ զնա 'ի փոխարինել այնմ: Նոյնպէս սիրով պարտ է նոցա՝ յամի պահել զխաղաղութիւն. խաղաղութբ ընակելով առ միմեանս՝ առանց նախանձու և թշնամութեան, իւրաքանչիւրոք զբարիս եղբօրն՝ իւր համարելով. որով լինին մի խաղաղութեան բանի. * Եղբայր յեղբօրէ օգնեալ, իբրև զքաղաք ամուր ||: Առակ. ԺԸ. 19: Իսկ եթէ գիպեսցի եւս իմիք իրօք վշտանալ յեղբարց, արժան է քաղցրութբ սիրոյ ներողամիտ լինել. քանզի չիք ինչ յաշխարհի առաւել վատթար և գայթակղական քան զատելութն և զթշնամութիւն եղբարց: Այլ ըստ խրատու առաքելոյն. * Լերուք ընդ միմեանս քաղցունք՝ գթածք. շնորհել միմեանց, որպէս ևած քսիւ շնորհեաց մեզ ||: Եփես. Դ. 32:

Զայսօրինակ սէր և զմիաբանութիւն պարտ է ունիլ և ընդ ամենայն ազգականս և արեանակիցս :

Ընդ դաստիարակս :

Որ ինչ միանգամ պարտական են որդիք առ ծնողս, զնոյն պարտին և առ դաստիարակս և վարժապետս իւրեանց, որք տքնին և աշխատին 'ի կրթել և յուսուցանել զնոսա. մանաւանդ զի՝ ըստ ասելոյ արիստոտելի, * Առաւել երախտապարտ եմք առ դաստիարակս մեր՝ քան առ ծնողս. զի նոքա տան մեզ զլինելն, իսկ նոքա՝ զբարւոք լինելն || : Վասն որոյ պարտ է ունիլ առ նոսա զճշմարիտ սէր, և զերախտագիտութիւն ընդ միամիտ հնազանդութեան և մեծարանաց. ջանալով ըստ կարի փոխարինել վաստակոցն. զոր կրեցին վասն նոցա :

Ընդ երախտաւորս :

Ընդ նոսա ամենեսին, որք իւիք իրօք բարերարեալ իցեն ումեք, նոյնպէս պարտ է ունիլ զսէր և զերախտագիտութիւն. անմոռաց պահելով 'ի միտս զյիշատակ բարերարութեան նոցա. միանգամայն և ընդ առթին բերելոյ՝ և ընդ չափու ձեռնհասութեան ջանալ և փութալ առ'ի վճար փոխարէն հատուցման. որ լինի շնորհակալութեամբ, և բարիս խօսելով, կամ ծառայութեամբ և ընծայատր-ճութեամբ. քանզի չիք առաւել ատելի առաջի մարդկան, քան զապերախտութիւն : Վասն որոյ պարտ է վարիլ ընդ խրատու իմաստնոյն քիլոնի, որ ասէ. * Եթէ բարերարես ումեք՝ մի

ընաւ յիշատակէր. իսկ եթէ բարիս ընկալ-ցիս՝ յիշեա՛ հանապազ ||:

Ընդ Երեցագոյնս, և ընդ Իշխանաւորս:

Ընդ նոսա՝ որք երեց են հասակաւ՝ կամ վիճակաւ՝ կամ պատուով, պարտ է վա-րել ամ յարգութ, և կալ առաջին նց պարկեշ-տութ և խոնարհ խոնարհութ և հպատա-կութ: Յիշելով զխրատ իմաստնոյն կիկե-րոնի՝ յասելն. * Պա՛րտ է մանկանց և ե-րիտասարդաց ակնածութի ունել առ ամ ծերս, մանաւանդ առ զարգացեալսն ՚ի նո-ցանէ իմաստութ և խոհականութ, և վա-րել ըստ կարգի օրինադրութե նց. և նո-քօք ուղղել զընթացս կենաց իւրեանց. զի անհմտութի կանխածաղիկ հասակի նոցա, կրթեսցի և ուղղեսցի խոհականութ և ի-մաստութ ծերոց ||. Ցիցեր. Պաշտ. Գիրք. Ա:

Զնոյն պատիւ և յարգութի հանդերձ հպա-տակութ պարտ է ցուցանել և առ այնո-սիկ, որք իշխանութ վերադոյնք իցեն, և ունիցին իրաւունս հրամայելոյ. որպի են՝ առաջնորդք, իշխանք և դատաւորք. յոյր սակս իսկ օրէն է մատդիւր սիրով հպա-տակութիւն ցուցանել և կատարել զամ հրամանս նոցա:

Ընդ Բարեկամս:

ա. Նախ քան զաւանդելն կանոնս կենակ-ցութե ընդ բարեկամս, ՚ի դէպ է ասել ինչ յաղագս հանգամանաց ճշմարիտ բարեկամի. և թէ ընդ որպիսում ումեք ար-ժան իցէ առնել բարեկամութի: Արդ՝ որոց

յայտ է ամենուն, ճշմարիտ և ընտանի բարեկամութիւն լինի միայն 'ի բարեսէր անձինս· ընդ որս և եթ հնար է ունիլ համարձակ կենցաղավարութիւն· վասն և չէ պարտ անխըտիր և անխորհուրդ բարեկամանալ ընդ ում և իցէ· յիշելով զխրատ իմաստնոյն սողոնի· * Մի՛ վաղվաղակի ստասցիս բարեկամս, և զորս ստասցես, մի՛ թողցես փութով||: Քանզի ո՛չ լաւութիւն բարեկամաց առաւել է քան զնոյն մեծութիւն աշխարհի, նոյնպէս և ընդհակառակն անարգ և վատթար բարեկամն չար է քան զնոյն ատելի թըշնամիս: Զայսօսիկ գիտելով, պարտ է նախ՝ ընդ այնպիսի անձանց և եթ ստանալ զբարեկամութիւն, որք իցեն բարեպաշտք և երկիւղած յԱյ, համեստք և աղնուական· զի ընտանի կենակցութիւն սեփական գոլով հաղորդակցութիւն բարուց, լաւութիւն կամ վատութիւն միմեանց այնպէս փոխանցին յիրեարս մինչև առ իմաստունս բաւական նշան համարիլ՝ 'ի բարեկամաց ուրուք՝ ճանաչել զորպիսութիւն նորա· վասն և նախնի առած է հասարակաց, եթէ * Ասա՛ դու ինձ ընդ որում կենակցիս, և ես ասացից քեզ, թէ ո՛վ ոք իցես||: Ուստի չէ օրէն ամենևին բարեկամութիւն առնել ընդ այնպիսիս, որոց անունն վատահամբաւեալ իցէ· կամ որք ծառայեն ախտի և մոլութեան իմիք· և կարեն թելադիր լինիլ մարդոյ 'ի չարիս:

Բ· Երկրորդ՝ պարտ է զգուշանալ 'ի բարեկամութենէ անխոհեմ և անհմուտ անձանց, որք յոլովակի անմտադրութեամբ և առանց ինչ չարութեան կարեն լինիլ մատնիչ թագուն խորհրդոց, և պատճառ բազմապատիկ վնասուց: Վասն պարտ է զայնպիսիս ընտրել 'ի

բարեկամս, որք ո՛չ միայն գիտիցեն պահել գաղտնիս, այլև 'ի դիպուածս կարօտութեան կարասցեն տալ բարի խորհուրդս, և հասանել 'ի թիկունս: Յայս սակս յիրաւի ասաց, որ ասացն, թէ *Ընտրելի է իմաստուն թշնամի՝ քան զանիմաստ բարեկամ||:

Գ. Երրորդ՝ պարտ է խորշիլ յանհանդարտ և 'ի բարկասիրտ անձանց. զի որս չէ հնար բարեկամութեան տևել ընդ երկար. այլ խնդրելի են այնպիսիք, որք կարասցեն տանիլ պակասութեան ընկերին, և զի լիցին քաղցր և հեզ: Միանգամայն զգուշալի է 'ի շահասէր անձանց, որք չհային յայլ ինչ, բայց եթէ յառանձնական օգուտ իւրեանց. այլ ընտրելի՛ են նոքա, որք փափաքին օգտել բարեկամաց, և յառիթս առիթս գիտեն նպաստել նոցա: Ըստ այսոցիկ հանգամանաց 'ի գտանել ուրուք զբարեկամ, կարող է վստահութեամբ վարիլ ընդ նմա՝ իբր ընդ մտերիմ ընտանւոյ և սրտակցի. զի այնպիսի բարեկամն ըստ ասից արիստոտելի, համարի լինիլ մի հոգի յերկուս անձինս բնակեալ:

Կանոն:

Առաջին պարտք, զոր ունի ոք առ բարեկամ իւր՝ այն է, զի ըստ կարի և ըստ ձեռնհաս զօրու արասցէ նմա բարիս. 'ի թիկունս հասանելով 'ի պէտս կարօտութեան նորա. 'ի տարակուսանս և 'ի պաշարմունս մտացն խորհրդատու լինելով, և զգուշացուցանելով զնա յայնպիսի իրաց, որք կարեն վնասել բարեկամին: Միանգամայն և յանձնական պակասութիւնս նորին բարի խը-

րա

բատուք և ընտանի սիրով ջանալ ուղղել զնա․ զի ը͞ս ասից Կիկերոնի, * Բարեկա-մութիւն տուեալ է 'ի բնութենէ առ 'ի օգնա-կան լինել միմեանց յառաքինութիւնս․ և ոչ սատար 'ի մոլութիւնս ||:

Երկրորդ՝ պարտ է վարել ընդ բարեկամին ամ͞ հաւատարմութ͞բ և խոհեմութ͞բ․ զգու-շանալով ամենևին՝ զի մի յայտնեսցէ այ-լում զգաղտնիս նորա․ կամ մատնիչ լինիցի նմա՝ չարութ͞բ և կամ անմտածութ͞բ: Յոր-հայի և բարոյական խրատ իմաստնոյն Թա-ղեսի, յասելն․ * Մի՛ ելցէ ինչ բան 'ի բե-րանոյդ, որ զքեզ կասկածելի արասցէ յաչս մտերիմ սիրելւոյդ ||:

Երրորդ՝ պարտ է տանիլ պակասութեանց բարեկամին․ զի զորօրինակ ամ͞ ոք ունի իւր անձնական պակասութիւն ինչ, և կամի՝ զի այլք համբերեսցեն այնմ․ նոյնպէս և ինքն պարտի համբերել պակասութե͞ այլոց: Բայց պարտ է և որոշումն առնել 'ի մէջ պակա-սութեանց․ զի եթէ իցեն ախտաւոր մոլութիւնք ինչ, կամ ը͞դդէմ համեստութե͞․ կամ յառաջ եկեալ 'ի չարութենէ և 'ի թիւր սկզբանց․ յայնժամ պարտ է զատանիլ 'ի բարեկամու-թենէ նորին․ զի չէ՛ օրէն ընտանութի͞ առնել ը͞ այնպիսիս, յորոց ծագի վնաս հոգւոր․ յիշելով զբանն տ͞ն: * Եթէ ակն քո աջ գայթակղեցուցանէ զքեզ, խլեա՛ զնա, և ընկեա՛ 'ի քէն ||․ Մատ․ Գլ․ Ե͞․ 29: Իսկ ե-թէ այն պակասութիւնք իցեն յառաջ եկեալ 'ի թեթևամտութե͞ կամ յեռանդնոտ բարուց, և զի իցեն վնաս բարեկամին եւեթ․ յայնժամ պարտ է սիրով ազդ առնել նմա, և խրա-տել յուղղումն: Ապա թէ և այնու ոչ ուղ-ղեսցին․ սակայն՝ թէ կայցէ 'ի նոսա կատա-

րե-

րելութիւն յանկաւոր բարեկամաւն, արժան է համբերութեամբ տանել նեղութեան նոցա, և ոչ որոշել· քանզի դժուարին է գտանել զոք 'ի մարդկան, որ լիցէ ամ̃ի կատարեալ:
Այսպէս քեզ օրինակ զմեղուն, զոր չատէ ոք վ̃ն խայթոցին, այլ սիրէ վ̃ն քաղցրութ̃ գործոյն· նոյնպէս զբարեկամն չէ օրէն ատել վ̃ն դոյզն պակասութեան· այլ սիրելի է վ̃ն մտերիմ ընտանութեան:

ՅԱՒԵԼՈՒԱԾ

Յաղագս քաղաքավարութեան ը̃նդ ա̃յ ։

Զվայելչական վարմունս մարդկային կենակցութեանց անպէտ և անօգուտ վարկանիմք, մանաւանդ թէ՝ և պարսաւելի իսկ, եթէ չիցէ զօդեալ ը̃ ա̃ծային ընտիր քաղաքավարութեան, որ յաւէտ պիտանին է մարդոյս, յոր և կարգի գլխաւոր վախճան առաջադրեցաք գործոյս ։ Վ̃յ և մեք յետնեալ և անգոսնելի լինէաք, եթէ զմարդկան ինչ միտս և եթ կամելով հաճել, 'ի վայելուչ և 'ի հարկաւոր կրթութենէ աստի ը̃ ա̃յ քաղաքավարութեան՝ անմասն առնէաք զընթերցօղս ։ Զի եթէ պարտ համարիմք զվայելուչ ուսումն ընդ մարդկան կենակցութեան, քանիօ̃ն առաւել պարտ և արժան է զնոյն քարոզել յաղագս ա̃ծային կենցաղավարութեան, քան զոր չիք պիտանի և աշխոյժագոյն 'ի կեանս մարդկան. զի և ըստ բանից առաքելոյն, * Մարմնոյ կրթութիւն առ սակաւ ինչ օգտակար է. իսկ ա̃ծպաշտութիւն առ ա̃մ ինչ օգտակար է. և զաւետիս կենաց ունի. զարդիս և զհանդերձելոցն || . ա̃ . Տիմ̃ . դ̃ . 8 ։ Նմին իրի յետ աւանդելոյ կանոնս 'ի կենցաղավարութիւն ը̃ մարդկան, պատշաճ է կարգել ինչ և յաղագս քաղաքավարութեան ը̃ ա̃յ. զորմէ կամելով խօսիլ սակաւուք, տեսցուք նախ՝ թէ

զինչ

զինչ իցէ այն, և որովք լինիցի։

Արդ՝ քաղաքավարութիւն ընդ այ ոչ այլ ինչ է, բայց եթէ ցանկալի կենակցութն մարդոյ ընդ այ, որով ոք իբր ընդ հարազատ հն և ընդ միակ սիրելւոյ վարի ընդ արարչին իւրում. և կոչի սա որդիապէս ծառայութն. զի լինի վայելչական պաշտամամբ և արժանաւոր ծառայութմբ, զոր առնէ մարդն այ։ Եւ թէպէտ այս կենակցութն կարէ լինիլ բազմապատիկ օրինակաւ ըստ պէսպէս և զանազան գործոց բարեաց և հոգևորական կրթութեանց, որք կարգին առ ած. այլ մեք առաւել խօսեսցուք 'ի վր երիցն միայն, յորոց մարթին բարեպաշտք քաղել անձանց պտուղ հոգևորական։ Առաջինն է աղօթքն, որով մարդ խօսակից լինի ընդ այ։ Երկրորդն է ունկնդրութն ածային բանից, որով ած իւր խօսակից լինի ընդ մարդոյ։ Երրորդն է փափաք ծառայութն և առաքինական գործոց. որովք ած պաշտի և փառաւորի 'ի մարդկանէ։ Զորս մի առ մի բացայայտեսցուք յառաջիկայ գլուխսդ. աւանդելով կանոնս պիտանիս, թէ զիարդ պարտ իցէ քրիստոնէին 'ի գործ դնել զայնոսիկ։

Գլուխ. ա։

Թէ որպիսի արժան իցէ կալ յաղօթս առ ած։

Աղօթքն է խօսակցութն ընդ այ. որով խնդրեն 'ի նմանէ կարևորքն առ ծառայութն նորա, և առ փրկութն հոգւոց մերոց։ Արդ՝ որպէս զի բարւոք և ըստ կար-

գի

գի լինիցի այս խօսակցութիւն ընդ այ , զմըտ է մարդոյ յերկիս իւրս տաւանելոցէս մտադնել . նախ' 'ի բանս աղօթից . երկրորդ' յեղանակ առնելոյն . երրորդ' 'ի ժամանակն և 'ի տեղւոջն, ուր արժան իցէ աղօթել :

ա . Բանքն աղօթից յայնժամ համարին բարւոք և հաճոյ այ , յորժամ խնդրէ ոք զհարկաւորս առ ծառայութիւն այ և առ փրկութիւն իւր : Զայն իրս զխաւոր վախճան և նըպատակ աղօթից քրիստոնէին զմտաւ լինել խնդրելն նախ զփառս այ , և ապա զկատարումն կամաց նորա 'ի մեզ , որ է փրկութին մեր . ըստ որում և քս ուսոյց մաղթել 'ի տէրունական աղօթմն, զոր աւանդեաց աշակերտաց իւրոց : Առ այս վախճան խնդրելի են յայ շնորհք , առաքինութիք և այլ հոգևոր բարիք , որք կարգին և ձեռնտու լինին առ բարւոք ծառայութին այ , և 'ի ստանալ զփրկութին հոգւոյ : Իսկ արտաքին և մարմնաւոր բարիք խնդրելի են սոսկապէս ըստ այնմ' ըստ որում կարեն նպաստել գըլխաւոր վախճանին մերոյ . զի է' փառացն այ և փրկութե հոգւոց մերոց . ըստ բանին քսի , թէ * Խնդրեցէք նախ զարքայութին այ և զարդարութին նորա , և այդ ամենայւելցի ձեզ || : Մատ . Զ . 33 : Յայս սակս թիւր գործեն նոքա , որք յաղօթս խնդրեն յայ զմեծութին , զինչս , զստացուածս , զյաջողութին գործոց , զառողջութի կենաց և զայլ մարմնաւոր բարիս և եթ , որք յոլովակի արգելք են և խափանարարք փրկութե հոգւոց . վն որոյ և անընդունելիք . առ որս է և բան երանելւոյն յակոբայ , յասելն . թէ * Խնդրէք և ոչ առնուք . վն զի չարաչար խնդրէք || : (Յկ . 3 :)

Է ・ Իսկ եղանակ բարւոք աղօթելոյ՝ այն է ・ զի յորժամ հանդերձեալ իցէ ոք աղօթել ・ պարտի նախ ճանաչելով զկարօտութիւն և զտկարութիւն իւր, խոնարհիլ և տարածել զանձն առաջի ն՟յ, որ տեսող է ամ՟ի և քըն-նող գաղտնեաց ・ և ասել ը՟ մարգարէին ・ * Տէր առաջի քո է ամ՟ ցանկութիւն իմ, և հեծութիւն իմ 'ի քէն ոչ ծածկեցաւ || ։ սաղմ ・ ԼԷ ։ Միանգամայն պարտի խնդրել զլոյս և զօրութիւն շնորհաց հոգւոյն ս՟բյ, որոյ է ու-սուցանել մարդոյ զեղանս աղօթից ・ որով կարասցէ աղօթել ո՟պ արժանն է ։ Եւ ևս 'ի կամիլն աղօթել՝ պարտ է մարդոյ թօ-թափել 'ի միտաց զամ՟ խորհուրդս արտաքին զբաղմանց ・ 'ի բաց հրաժարեցուցանելով զմիրան յամ՟ երկրաւոր և աշխարհային հո-գոց ・ և որպէս թէ փակելով զդուռն սըր-տի իւրոյ ը՟դէմ ամ՟ի ・ որ ոչ թողու զմարդ խաղաղական միօք կալ յաղօթս առ ա՟ծ ・ զի ո՟պ ասէ շնորհալին ・ * Անկար է մինչեւ միտք մեր յաշխարհական պատաղմունս վա-րակին՝ աղօթել ո՟պ պա՛րտն է || ։

Իսկ յաղօթելն անդ պարտ է մտադրութիւն ունել 'ի բանս աղօթից ・ զի զոր ինչ ասէ ոք բերանով, զնոյն պարտի խնդրել և սրտիւ ・ Քանզի ա՟ծ՝ որ զբանսն լսէ, տեսանէ և զսիրտն ・ Նմին իրի պիտոյ է բաղձանաց սրտին համաձայն լինել բանից բերանոյն ・ ո՟պ զի տայցէ զխնդրեալն 'ի նմանէ ։ Եւ առ այս օգնէ յոյժ, զի մարդ այնպիսի լեզուաւ և շարադրութ՟բ բանից աղօթեսցէ, զոր կա-րասցէ հասկանալ ։ Քանզի թէպէտեւ ա՟ծ լսէ և իմանայ զամ՟ բանս աղօթից, այլ պի-տոյ է և աղօթողին իմանալ՝ առ 'ի սրտի միօք առնել զխնդրուածս իւր ։

Բայց

Բայց 'ի բանից աղօթիցն պարտ է միտ դը-
նել արտաքին ձևոյ և դրից մարմնոյն. զի
լիցի վայելչապէս 'ի ծունկս անկեալ, համ-
դերձ երկիւղիւ և ամ համեստութբ առանց
յենլոյ յեր ինչ կամ հայելոյ այսր և անդր,
որ լինի պատճառ ցնդելոյ մտացն, և ա-
ռնել զաղջութեամբ կատարելոյ զաղօթսն:
Եթէ աղօթէ ոք 'ի մէջ բազմութ կամ յեկե-
ղեցւոջ՝ պարտի զգուշանալ յարտաքին այ-
լատարազ գործողութեց և յարարողութեց
ինչ, որք թէպէտ և յառաջ գան 'ի ջերմե-
ռանդութէ, այլ կարեն լինիլ տեսողաց պատ-
ճառ դատողութե՝ և համարելոյ կեղծաւո-
րութիւն. որպիսի է մեծաձայն հառաչել.
կամ ձայնիւ բարբառոյ առել զբանս աղօ-
թից. հարկանել ուժգին զկուրծս. և այլ
այսպիսիք. որով և յոլովակի անհանգիստ
լինին մերձակայքն: Վնյ պարտ է մարդոյ
ըստ խրատուն քսի՝ մտանել 'ի սենեակ սըր-
տի իւրոյ, և անդ 'ի ծածուկ և լռելեայն
աղօթել, ուր զի ած միայն տեսցէ զհեծու-
թիւն սրտի նորա, և ոչ մարդ: Մխիթա-
մայն պարտ է յաղօթս ունիլ և անձանձ-
րոյթ յարատեւութի՝ ըստ բանին Քսի, թէ
* Պարտ է յամենայն ժամ կալ յաղօթս, և
մի ձանձրանալ ||. Ղուկ. ԺԸ. 1: Ունելով
'ի սրտի զջերմեռանդն սէր և զհամարիտ
յոյս Այսունելոյ 'ի տնէ զորինչ և խնդրէ. զի
ըստ առելոյ սրբոյն Ներսէսի շնորհալոյ.
* Պարգևատուն բարեաց ած, յորժամ տե-
սանէ զջերմեռանդն հայցուածս խնդրողին.
առաւել առատապէս շնորհէ զխնդրելին ||:
Այլ զայս յարատեւութի ոչ այնպէս պարտ
է իմանալ, որպէս թէ զօրն ամբողջ յաղօթս
պարապեսցի ոք. այլ զի մի հեղգասցի յա-
ւուրն

ուրն սահմանեալ ժամանակօք ինչ տանել աղօթս առ ած: Իսկ եթէ յորում ժամու առաւել պատշաճ իցէ աղօթել, ասասցուք:

Գ. Պատշաճական ժամանակ աղօթից համարի այն, յորում առաւելապէս պատրաստական է մարդ գոհանալ զայ և խնդրել զօգնութիւն շնորհաց նր: Արդ՝ այսպիսի ժամանակ է նախ՝ առաւօտն, յորժամ զարթնու ոք 'ի քնոյ. յորում և պարտի գոհանալ զարարչէն, որ պահեաց զնա 'ի գիշերին, և հասոյց 'ի ժամ առաւօտուն. միանգամայն և խնդրելի են շնորհքն այ, որով կարասցէ մարդ առանց մեղաց անցուցանել զօրն զայն: (ըստ որում աւանդեցաք զայս և 'ի նախընթաց գիրս քաղաքավարութե, գլուխ. ժէ.) Երկրորդ՝ ժամանակ աղօթից համարի որ հասարակ. յորում պարտի մարդ նորոգել զխնդրուածս իւր առ ած. հայցելով ընդ մարգարէին. զի պահեսցէ զնա 'ի գայթակղութէ և յորոգայթից դիւին՝ որ 'ի հասարակ աւուր. որ զի և զմնացեալ ժամ տուընջեան յաջողութբ և բարի գործովք կատարեսցէ: Երրորդ՝ յարմար ժամ աղօթից է գիշերն կամ երեկոյն. յորժամ հանգերձեալ է ոք ննջել. որով և լրանայ բան սաղմոսին. թէ * Ես առ ած կարդացի՝ և տր լուաւ ինձ. յերեկոյս 'ի վաղորդայն և 'ի հասարակ աւուր||: Վս զի պարտի մարդ 'ի հասանիլն յերեկոյն քննել զխիղճ մտաց իւրոց, զի եթէ յայնմ աւուր մարդկային տկարութբ ինչ անցեալ իցէ զպատուիրանօքն այ, և անկեալ 'ի մեղս՝ զղջասցի, ցաւելով 'ի վս գործեալ մեղացն, և աղաչելով զած, զի թողցէ նմա զյանցանսն, և տացէ շնորհս

այլ

այլ ո՛չ ևս մեղանչելոյ: Այս խնդրելի է 'ի բարեգութ մարդասիրութենէն ա՟յ. զի և ըղձանգիտաքնոյ գիշերոյն խաղաղութ՟ տացէ անցուցանել: Զի ը՟ բանից ս՟րյն Ներսէսի Լամբրոնացւոյ. * Երկոքումբք այսուքիւք հոգին հոգիք մեր առ ա՟ծ. Նախ՝ ապաշաւանօք... իսկ ապա՝ յաճախութ՟ աղօթից||: Մեկն. պատ. Ճէ. 1: Եւ առ այս թէ կամեցցի ոք՝ կարէ գտանել զզանազան աղօթս, զոր սահմանեալ աւանդեցին սուրբ հարք և վարդապետք մե՟ հաւատացելոց. յորոց ըզքանի մի աղօթս պարտի մարդ առնուլ 'ի բերան, զի կարասցէ ը՟ ժամանակին անշփոթ կատարել զպաշտամունս իւր առ ա՟ծ:

Արտաքոյ այսոցիկ ժամանակաց՝ պարտ և արժան է Ճշմարիտ քրիստոնէին, բազում անգամ յաւուրն վերացուցանել զմիտս իւր առ ա՟ծ, նուիրելով նմա զամ՟ գործողութիւնս իւր և կարգելով զայնս 'ի փառս ա՟յ. որ և համարի տիրապէս աղօթք. զի նովաւ խոստովանի մարդ զա՟ծ՝ տ՟ր և արարիչ իւր. և զինքն ծառայ պատրաստական՝ 'ի կատարել զկամս նորա:

Դ. Ասացուք և մե՟ տեղւոյ աղօթից, ուր արժան իցէ քրիստոնէին աղօթել. այլ յայսմ ո՛չ են մեզ կամք խտրութի՟ դնել 'ի մէջ տեղւոյ և տեղւոյ. զի ա՟մ ուրեք՝ յորում կարէ մարդ խաղաղ մտօք աղօթել առ ա՟ծ, այն համարի յարմար տեղի աղօթից: Բայց ք՟զի սահմանեալ կայ յաշխարհի և առանձին տուն աղօթից. ուր սովոր են մարդիկ միաբան կատարել զպաշտամունս ա՟յ, նմին իրի պարտ է մեզ ստուգանօր խօսիլ զայնմ տեղւոյ ևեթ, որ է եկեղեցի ա՟յ՝ յորում

պաշ-

պաշտօն և փառաւորի ա՟ծ 'ի բազմութէ հաւատացելոց . և 'ի կանոնաց աւանդելոց սակս այնր՝ հնար է ա՟մ ումեք կատարել զանձն և յայլ տեղիս առանձնական աղօթից :

Այդ՝ երկիւղած քրիստոնեայն յորժամ հանդերձեալ է գնալ յեկեղեցին, պարտի պատրաստել զանձն զգեցեալ զվայելուչս և զմաքուր հանդերձս . իբրև այն՝ որ հանդերձեալ է գնալ 'ի տուն երկնաւոր Թագաւորի : Եւ յորժամ մտանէ 'ի նոյն, զառաջինն պարտի բանալ զգլուխ իւր . և ապա խոնարհեցելով զդէմսն՝ խոնարհութ՟ և երկիւղիւ ծունր դնել առաջի սուրբ սեղանոյն . և երկրպագել ամենասբ Հաղորդութե . և յետ այնր օրէն է առանձնանալ 'ի տեղի ուրեք ; և անդ ջերմեռանդութ՟ կալ յաղօթս առ ա՟ծ : Եւ զկնի առանձնական աղօթից, զոր առնէ մարդ ը՟ բաւականին, պարտի յաւելութ՟ մտս դնել բանից ա՟ծային ժամերգութե՟ կամ պատարագի և ո՟ք ընթերցմածոյ, որ լինի յեկեղեցւոջ: Եւ չէ օրէն ամենեւին խօսիլ ը՟ այլս կամ հայիլ յերեսս նոցա. այլ պիտոյ է կալ պարկեշտութ՟ և ամենայն պատկառանօք՝ ընդ ա՟յ ևեթ խօսակից լինելով : Վ՟ս Թէպէտ է և անկարգ՝ զոր գործեն ոմանք . որոց Թողեալ զունկնդրութի ա՟ծային ժամերգութե և ո՟ք խորհրդոյն, խօսին ը՟ բարեկամս, և ընդ ծանօթս իւրեանց . զի ոչ է տունն ա՟յ տեղի կենցաղավարութե ը՟ մարդկան :

Եւ ես 'ի կալն յեկեղեցւոջ՝ պարտ է գիտել զսովորութի հասարակաց . և ը՟ այնմ յօտին կալ կա՟ ծունր դնել . որպէս զիարդ արասցէ բազմութի ժողովրդեան :

Գւ·

Գլուխ. Է:

Թէ որչափ պարտ իցէ ունկն դնել Ածային բանից:

Ածային բանք կոչին ամ հոգևոր քարոզք և բարի խօսակցութիւնք, որք լինին զԱյ և զառաքինութեց, որովք յորդորի մարդըս 'ի սէր և յառաքինական գործս առ 'ի ծառայել Այ և ստանալ զփրկութն հոգւոյն: Արդ՝ թէ քանի՞ օգտակար և շահաւոր է-ցեն մարդոյ ունկնդրութիւնք այսպիսի բանից, ոչ է տեղւոյս ասել՝ իբր արտաքոյ գոլով վախճանի այսր մերում առաջադրեալ գործոյ. վսն որ մեզն է անդ, զայն միայն յայտ արասցուք աստանօր, թէ զիա՞րդ պա՛րտ իցէ ունկն դնել նմին. զի օգուտ նորա արդեամբ ծանիցի 'ի մեզ:

Ա. Արդ՝ որպ զի բանն Այ պտղաբերեսցէ 'ի հոգիս մեր, պա՛րտ է 'ի վեր ք զամ ունիլ սէր և փափաք առ այն. իբրև քաղցեալ և ծարաւի դիմելով 'ի լուր Ածային բանից. համարելով զնոյն ճշմարիտ կերակուր հոգւոյ. ուստի ընդունի մարդ սնունդ հոգեւոր յաճումն առաքինութեանց և 'ի զարգացումն բարեպաշտութե վարուց: Վսն անպըտուղ ելանեն նոքա յունկնդրութե բանին Այ, որք գնան անդր վս սովորութե՝ կամ մարդավարութե՝ չունելով 'ի սրտի զճշմարիտ սէր և զանձուկ լսելոյ և 'ի միտ առնլոյ զբանս Այ. որով և անօգուտ լինի նցա այն ունկնդրութին: Իւ եւս պարսաւելի են և նոքա, որք վս հե-

տօքրքրութ՟ գնան 'ի լուր քարոզին, առ 'ի հայիլ և քննել զեղանակ խօսակցութ՟ քարոզչին. կա՛մ թէ զինչ ինչ նոր հանդերձեալ իցէ ասել. որ է առիթ գայթակղութեան բազմաց. որով գնան լսել զբանն այ՟, և անմասն ելանեն 'ի պտղոյ նո՟. զի փոխանակ խրատս ընդունելոյ անտի 'ի շահ հոգևոր անձանց իւրեանց, լինին դատաւորք քարոզչին. եթէ ախորժականս ինչ լուիցեն՝ գովեն. ապա թէ ոչ՝ անգոսնեն և բամբասեն. որով և յունկնդրութ՟ բանին այ՟, առնուն իւրեանց առիթս մեղաց և հոգևոր վնասու: Վա՟յ պա՛րտ է մարդոյ ուղղու՟ սրտի գնալ 'ի լուր աստուածային բանից, և միտ դնել ճշմարտութ՟ ասացելոցն՝ առանց հայելոյ, եթէ պաճուճեալ իցէ կա՛մ անզարդ և կամ հասարակ ինչ և յայտնի զրոյցք. զի ո՛չ յայս սակս կարգեցան քարոզք, այլ զի մարդիկ նորանորս լուիցեն, այլ զի յիշեսցեն և մի՛ մոռասցին զհնանապազորդեան պարտս, զոր ունին 'ի ծառայել այ՟ և 'ի գործել զառաքինութիւս :

Է. Պա՛րտ է մարդոյ խոնարհութ՟ և երկիւղիւ՝ հանդերձ ամ՟ մտադրու՟ լսել ըզբանն այ՟, առանց խօսելոյ ը՟ այլս, կամ հայելոյ այսր անդր յերեսս այլոց. այլ պա՛րտի զաչսն 'ի խոնարհ ունել, և զմիտսն ուղղեալ առ բանս քարոզչին. Թողլով 'ի բաց զամենայն արտաքին հոգս և զբաղմանց խորհուրդս, որք են պատճառ ցնդելոյ մտացն, և արդելք իմանալոյ զբանն այ՟. և համարին փուշք, որք հեղձուցանեն զբարւոք սերմն աստուածային բանից. և անպտուղ առնեն 'ի հոգիս մեր զայն: Յայս սակս Թի՛ւր գործեն Նոքա, որք 'ի ժամ քարոզի ոչ միայն են

քեանք անմտադիրք լեալ բանիցն ծայցըն-
դեալ մոգք լսեն զայն, այլեւ զայլս չփոթեն.
խօսելով ընդ նմ, ծիծաղելով, դղրդմունս
առնելով, բարձրաձայն հաղալով. թքանե-
լով և այլ այսպիսի իրօք. որք ամօթ հա-
մարին և 'ի մարդկային ընկերութիս, թող
թէ յունկնդրութիս ածային բանից:

Գ. Պարտ է ունկնդրաց բանին ած՝ քաղց-
րութբ սրտի և զուարթութբ երեսաց լսել
զբանս քարոզչին. զգուշանալով ամենեին՝
զի մի ցուցցեն զանախորժ դէմս, յորժամ
լսիցեն բանս ինչ, որով յանդիմանին մոլու-
թիք և մեղք իւրեանց. ածեալ զմտաւ՝ թէ
պաշտօն և պարտք քարոզչին է յորդորել
զմարդիկ յառաքինութիս և ատելի ցուցա-
նել զմեղս. ոչ զի է այն յունկնդիրս, այլ
զի մի լինիցի 'ի նոսա: Սակայն յառաւել
յուղղութի վարուց արժան է ունկնդրին,
զի յորժամ լսէ զբանն ած՝ մերձեցուցանել
յանձն. համեմատելով զվարս իւր ը բա-
նիցն, զոր լսէ. և առնուլ անտի խրատ
ուղղելոյ զմոլութիս իւր: Նմին իրի թէ՛ւր
գործեն նոքա, որք 'ի լսելն զքարոզն՝ փոխա-
նակ յինքեանս յանկելոյ, յայլս մերձեցու-
ցանեն զայն. ք է՝ 'ի թշնամիս և 'ի դրացիս
իւրեանց. որպէս թէ վասն նոցա լսիցեն
զայն, և ոչ վն անձանց իւրեանց. որովև
'ի զուր լինի ունկնդրութի նոցա:

Դ. 'Ի լսելն զքարոզ՝ չէ պարտ հայիլ յանձն
քարոզչին, իբր զի է անարգ և արհամար-
հելի ոք. կմ զի է յայնպիսեաց անտի, * որք
ասեն և ոչ առնեն ||. այլ պիտոյ է յայն և
եթ լինիլ ուշադիր, զի ընկալցի զբանն ած,
զոր ասէ քարոզիչն. նմանեն յայսմ եղիայի
մարգարէին, որ ոչ հայեցն կարեւոր 'ի սնունդ

նե

կենաց , միօրինակ Քունէր մատակարարեն նմա 'ի սեւատեսիլ ադաւաճէն և 'ի դրժարԹուն հրեշտակէն :(Գ · Թագ · Գլ · ԺԷ · 6 · ԺԹ · 5 :) Շատ է այն՝ զի կերակուրն լիցէ ոգնիէ · այլ Թէ յումմէ մատակարարիցի · չէ պարտ նկատել : Զի և անարգ երկիրն արտադրէ զոսկի պատուական , և ոչ յայն սակս արհամարհելի Թուի ումեք ոսկին , իբր զի է յանարգ հողոյ · նոյնպէս բանն Այ , զոր ասէ քարոզիչն , է ոսկի ընտիր , զոր միայն պարտ է առնուլ ունկնդրին՝ Թողլով զհողն անպիտան · զհետ երԹեալ խրատուն Քի , Թէ ✱ Զոր ասիցեն ձեզ արարէք և պահեցէք · բայց ըստ գործոց նոցա մի առնէք || :

Մատ · ԻԳ · 3 :

Է · Պարտ է մարդոյ զգուշանալ մէծածս · զի մի յունկնդրուԹիւ քարոզից առանց հարկի հանէ ը զուարտիլն , անկատար Թողէ զայն մեկնեսցի անտի · մանաւանդ՝ եԹէ լիցէ ոք 'ի մէջ բազմուԹեն , և կմ՛ յերևելի տեղւոջ · զի բաց 'ի լինելոյ անքաղաքավարուԹ է և նշան արհամարհուԹեն կմ ոչ ախորժելոյ ը բանս քարոզչին , որ և մարԹի լինել տեսողացն առիԹ դատողուԹե և գայԹակղուԹե : Այլ եԹէ ոք անպարապ գոլով չունիցի կամս ունկն դնել ամբողջ քարոզին , պարտի 'ի սկզբան անդ կալ յայնպիսի տեղւոջ , ուստի դիւրին լիցէ նմա ելանել առանց տեսանելոյ յայլոց կմ անհանգիստ առնելոյ զայլս՝ 'ի տալ նմա ճանապարհ :

Գ · Աստանօր արժան համարիմ յիշեցուցանել և զայն քմասէր հաւատացելոց , որոց պարտ է ոչ միայն փափաքանօք լսել զբանն Այ , այլ և փուԹալ գործով կատարել զնոյնեալն · ըստ խրատու առաքելոյն յակոբայ ·

(ա. 22:) որ ասէ. * Լինիջիք առնելիք բանին. և մի լսելիք միայն համարեսջիք զանձինս ||: Զի զորօրինակ չէ բաւական առ անուանդ մարմնաւոր կենաց՝ ճաշակել զկերակուրն, և վաղվաղակի արտաքս փըսխել. նոյնպէս անօգուտ է հոգւոյ լսել զբանս այ, և ոչ պահել զայն 'ի սրտի. որպէս զի սերմն ածային բանից սերմանեալն 'ի հոգիս ունկնդրութե քարոզից, պտղաբերեսցէ 'ի մեզ զարդիւնս առաքինութե:

Գլուխ. Ժ:

Թէ ո՞րպէս պարտ իցէ մարդոյ գործել զպարտիս և ծառայել այ:

Օպարտականութեն՝ զոր ունիմք ծառայել այ բարի գործովք, թէպէտ և խոստովանիմ ամ ոք. այլ սակաւք են՝ որք զայն արդեամբ կատարեսցեն. ոչ զի անհնար է գործելն. այլ զի բնութի մարդկան ախտաւոր գոլով՝ զցանկալի պաշտօն անախտ բնութեն այ՝ իբր դժուարին ինչ թայ երևեցուցանել, մինչև անդիտանալ բազմաց և զեղանակ ըստ պատշաճի ծառայութեն այ: Այս պատշաճ է սատանոր յաւարտ գրոյս՝ իբր 'ի յետին լրումն բովանդակութե գործոյս, հեշտընկալ և դիւրին կանոնօք ախորժելուր առնել ամցուն զքաղցր և զանձկալի ծառայութեն այ, յոր պարտի ամ ոք սպասել զկեանս իւր. և աշխատիլ 'ի նմա՝ իբրև 'ի ստացուած մեծութե, որ մնայ յաւիտեան: Զի յ բանից որյն ներբանի լամբ-

րո-

րնացող, * Որ բարեգործութեն ցանկայ,
ոչ այլ ինչ ցանկայ՝ բայց միայն անմահու-
թեն ||. Վէհն. առաք. գւ. ճէ. 12:

Արդ՝ որովհետև ստեղծուած եմք այ, 'ի նմանէ ընդունելով զկեանս և զամ ինչ, և եմք կարգեալ 'ի ստանալ և 'ի ժառանգել զնա. ուստի չէ պարտ յարիլ սրտիւ 'ի կենցաղս յայս անցաւոր, որ է տեղի պանդխտութե մերոյ. այլ փութալ՝ դիմել 'ի հայրենին մեր, որ է արքայութին երկնից՝ առ 'ի տեսանել անդ զած, և բերկրիլ նովաւ: Եւ առ այս հարկ է ծառայել այ և գործել զբարիս. զի արժանի լիցուք իբրև հաւատարիմ ծառայ մտանել յուրախութ տն: Ծառայութին՝ զոր պարտական եմք այ, է նախ՝ սիրելն զնա յամ սրտէ, յամ մտաց և յամ զօրութէ. որ է՝ միայն զնա սիրել 'ի վեր քան զամ ինչ, և զսէր նորա հաստատակել 'ի սրտի մերում, անջնջելի պահելով զպատուիրանս նորա 'ի մեզ:

Երկրորդ՝ զճշմարիտ և զաներկբայ հաւատս, զոր ունիմք առ ած, պարտիմք ցուցանել 'ի ձեռն ուղիղ և անմոլար դաւանութե մերոյ. և 'ի ձեռն անդրդուելի յուսոյ. խոստովանելով և ակնունելով, թէ ած՝ զոր ինչ միանգամ խոստացեալ է բարիս, ունի կատարել զամ:

Երրորդ՝ պարտ է մեզ երկնչել յայ և պահել զպատուիրանս նորա. գիտելով՝ եթէ անաչառ դատաւոր է նա գործոց մերոց և տեսանէ զամ. և զի հանդերձեալ է դատել և հատուցանել իւրաքանչիւր ըստ գործս իւր: Քանզի ոչ ծածկի 'ի նմանէ և ոչ մի ինչ յանցանք, զոր գործէ մարդ խորհրդով, բանիւ կամ գործով. վասնորոյ պարտիմք զգուշա-

նալ ամի յամ մեղաց, և 'ի գործելոյ իրս ինչ. որ իցէ ընդդէմ օրինացն աստուծոյ:

Չորրորդ՝ պարտ է յամի ճանաչել զանձինս մեր երախտապարտս առ բազմապատիկ բարերարութեանս այ, զոր արարեալ է և առնէ մեզ օր ըստ օրէ. զի զորինչ միանգամ ունիմք և վայելեմք՝ է 'ի ձեռն պարգևացն այ, զոր առատապաշխէ յարարածս իւր. ըմ թէ * Ամ տուրք բարիք և ամ պարգևք 'ի վերուստ են իջեալ առ 'ի հօրէն լուսոյ: Յակ. ա. 17: Այլ և պարտիմք զնշանակ երախտագիտութեան մերոյ ցուցանել առ նա յամ ժամ, գոհանալով զնմանէ, օրհնելով և փառաւորելով զնա. և ըստ կարի պէսպէս բարեգործութեամբ ջանալով փոխարինել երախտեաց նորա:

Հինգերորդ՝ պարտ է յամ գործս համակամութեան ունիլ ընդ հաճոյն այ. ընդունելով զամ ինչ իբրև 'ի ձեռանէն այ, թէ բարիք իցեն և յաջողութիւնք. և թէ վիշտք և անյաջող դիպուածք. յորս և պարտիմք գոհանալ զքաղցր բարեհաճութեան կամաց նորա, որ կարգէ զամենայն առ մեր օգուտ և 'ի փրկութիւն:

Վեցերորդ՝ պարտ է մեզ 'ի նեղութեան և 'ի վիշտս դիմել առ այ հաւատով և խոնարհութ. ապաւինելով 'ի քաղցրագութ ողորմութիւն նորա, որ հանապազ օգնէ լսել աղաչանաց մերոց, և կատարել զխնդրուածս մեր: Եւ զայս ոչ միայն 'ի վիշտս և 'ի կարօտութիւնս մեր պարտիմք առնել, այլև օր ըստ օրէ յամ գործողութեանս՝ խնդրելով զօգնութիւն շնորհաց նորա, որով կարասցուք գործել զամ 'ի փառս այ, և 'ի փրկութիւն հոգւոց մերոց:

Յայտնիկ ներքին կրթութեն հաւատոյ, սի-
րոյ, յուսոյ, երկիւղի, երախտագիտութե,
համակամութե և ապաւինութե առ Ած,
որք են իբր պտուղք բանաւոր անձին,
պարտիմք յաւելուլ և զայլ արտաքին ջեր-
մեռանդութիւն՝ իբր մշտագալար սաղարթս
կամ ծաղիկս գունագեղս, որք են պարկեշ-
տութիւն 'ի վարս, համեստութի 'ի խօսս, ար-
դարութիւն 'ի գործս, կրօնաւորութիւն՝ որով
պարտ է զուարճմանեալ տօնս Ածային հան-
դիսից սրբութե կատարել. ստէպ գնալ
յայցելութիւն և 'ի ջերմեռանդութիւն յեկեղե-
ցիսն Ածոյ և յուխտատեղիս սրբոց. 'ի տեսու-
թիւն ամենասուրբ խորհրդոյ պատարագին.
յունկնդրութի Ածային բանից. և լինել
փութաջան յընկերսիրութիւն և 'ի գործս
ողորմութե, ունելով 'ի սրտի զջերմագին փա-
փաք՝ յԱծմի կատարելոյ զկամս Ածոյ. և զայլս
ևս 'ի նոյն յորդորելոյ. որովք կոչի և լինի
մարդ տիրապէս արժանաւոր ծառայ Ածոյ. և
օրհնի 'ի նմանէ աստ յաշխարհի, և 'ի հան-
դերձեալն դասի ընդ սրբս օրհնաբա-
նիչս անուան նորա յերկինս: Ըստ որում
գրէ և սուրբ հայրն Շնորհալին՝ յասելն. * Զփո-
խարէն տրիտուր վաստակոցս այսոցիկ սըր-
բութե, հաւատոց, սիրոյ, աղօթից, պահ-
պանութե անձին, մի յաւուրեայ կեանս անց-
կալցուք հատուցանել մեզ Ած. այլ 'ի կեանս
մշտնջենաւորս և յանվախճանս ||: Մեկն. խրատ.
յաղ". Ծառ, Է:

ՎԵՐՋ.

* Ջանա՛ որ տղայութենէ ատենէդ ինչվան ծերութիւն՝ խելք սորվելու հետ ըլլաս. որ աւելի պէտք կըլլայ քեզի՝ քան զայլ ամենայն բան ||: Կըսէ պիտտակոս իմաստունը:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Կանոնաց քաղաքավարութեան աշխարհաբառ լեզուաւ ։

Ան՝ որ զմարդը ստեղծեր է իրեն համար, պէտք է որ էն առաջ մարդս ճանաչէ իւր ստեղծողը․ պաշտէ ու սիրէ․ շնորհակալ ըլլալով անոր երախտեացը և բարերարութեց, որ տըվեր է մեզի միտք ու կամք․ որով կարենանք ճանաչել իւր մեծութիւնը․ և փափաքիլ իրեն ծառայութեանը ։ Ուստի առաջին պարտքը մարդուս մեղքէն զգուշանալն է և պահել ա̃յ պատուիրանքները․ ու ջանալ բարի գործքերով և առաքինութ̃ զարդարել մեր հոգին․ ոպ̃ զի կարենանք հասնիլ մեր վախճանին և երանութենը, որ է նոյն ինքն ա̃ծ ։

Աղօթք ընելու վրայ ։

Աղօթքը որովհետև աստուծոյ հետ խօսակցութիւն մը նէ, պէտք է որ մարդ ինքն իրեն գայ՝ ու միտքը վրան ժողվէ, և պարկեշտութ̃ ծունկ չոքելով բոլոր սրտով ու միտքը աստուծոյ տայ ։ Ուստի աղօթք ընելու ատենը պէտքը չէ ատդին անդին նայիլ կմ̃ ուրիշի հետ խօսիլ ու ծիծաղիլ, այլ մտադրութ̃ աղօթքը առաջ տանելու է ինչվան

որ ըլլինայ ։ Անանկ լեզուաւ աղօթք ըրէ , որ կարենաս հասկընալ , ու ջերմեռանդութեն շարժիլ ։ Եկեղեցւոյ մէջը ջանա՛ որ համեստութի՛ և առանց ձայնի աղօթես ․ բարի օրինակ տալով ուրիշներուն ։ Չըլլա՛յ թէ անասնոյ պէս օր մը առանց աղօթքի անցընես ․ այլ էն քիչ՝ օրը երկու անգամ աղօթքի հետ պէտք է ըլլալ ․ մէյմը առտըվանց՝ երբոր քունէդ կարթըննաս , մէկ մալ իրիկվան պառկելու ատենըդ ։ Առտըվանց պիտի փառք տաս աստուծոյ , որ գքեզ ողջ պահեր է , ու ետքը հաւատով խնդրես իրմէ շնորհք և օգնութի՛ , որով կարենաս զայն լուսցած օրը առանց մեղաց անցընել ։ Նըմանապէս իրիկվան պիտի աղաչես զինք , որ պահէ և ազատէ գքեզ զանազան փորձանքներէն , որ կրնայ գիշերը հանդիպիլ ։

Եւ որպէս զի դիւրին ըլլայ մարդուն աղօթելը , պիտի ջանայ՝ որ մէկ քանի աղօթք մը բերան սորվի ու սերտէ ։

ԱՌՏԸՎԱՆՑ ԵԼԼԵԼՈՒ ՎՐԱՅ ։

Առտըվանց՝ երբոր քունէն կարթըննայ նէ մարդ , պէտք է որ առանց ծուլութեն ելլէ անկողինէն (թէ հիւանդ չէ ․) ու կարգաւ և զգաստութի՛ հագնի իր լաթերը ․ նայելով առաջ՝ որ աղտոտութի՛ մը կամ պատռած մը չունենայ զգեստը ․ և թէ որ ունի , պէտք է մաքրել ու կարել , և ետքը հագնիլ ։ Քանի որ մէկը կատարեալ չի հագված ամէն զգեստը , պէտքը չէ որ սենէն դուրս ելլէ ․ կամ պըտըտի բազմուն մէջը ։ Զգեստները հագնելէն ետքը՝ պէտք է լըւանալ երեսը ու ձեռքերը ․ բայց լուաց-

վէ-

վերլու ատենը՝ պիտի ջանայ մարդ, որ պար-
կեշտութեան և զգուշութեան ընէ, անանկ որ
լաթերը չըթրջուի, ու ջուրը ատդին ան-
դին չըսրսռընկի: Այս կանոնս պահելու
է ամեն մէկ լոգցուելու ատենը, թէ տա-
ռըվանց ըլլայ, և թէ կերակրէն ետքը,
կմ ուրիշ ատեն: Նմանապէս սըրբըվելու
ատենը պիտի զգուշանայ մարդ, որ բոլոր
ընջակը (ֆ ճեպէրը.) չըթըրջէ. այլ մէկ
կողմը միայն, որ կարենայ ուրիշն ալ սըր-
բըվիլ նոյն ընջակաւը:

Կենցաղավարութեան Վրայ:

Ան մարդը բանական է ստեղծեր, որ
անխելք անասնոյ պէս չըվարվի աշխար-
քիս մէջը. ուստի պէտք է որ մարդս իւր
կենցաղավարութեան մէջը՝ միշտ զգաստ և ար-
թուն կենայ, ոչ զի չըզըրուցէ և չընէ ա-
նանկ բան մը, որով նըմանի անբան անաս-
նոյ. այլ պիտի մտածէ, նայի ու կըշռէ,
որ խօսածը և կմ ըրածը յարմար ու պատ-
շաճ ըլլայ տեղւոյն, ատենին և անձանցը,
որոնց առջևը կընէ կմ կըխօսի:

Պէտք է՝ որ մարդ իւր վարմունքը անանկ
շըտկէ ու կարգաւորէ, որ ախորժելի ըլ-
լայ աստուծոյ և մարդկանց. ուստի պիտի
զգուշանայ այնպիսի բաներէն, որ կըրնայ
ըլլալ պատճառ մեղաց. կմ ուրիշի խաթ-
րին կըդըպչի՝ ու զէն կուտայ. կամ կը-
ղըղուճեցընէ զուրիշը, կմ կարգի և կանոնի
դէմ կելլէ: Այլ մանաւանդ՝ պիտի ջանայ
մարդ, որ զինքը աւելի ուրիշի յարմար-
ցընէ. քան թէ զուրիշը իրեն:

Մարդուս հետ վարվելու ատենը՝ պէտք է

 մեծա-

մեծարանք ընել ամենուն իւր աստիճանին յարմար ։ Թէ որ մէնծի հետ կը վարվիս , խոնարհութիւնը ձեռքէ մի՛ ձգեր ։ Թէ հաւասարիդ հետ , նայէ՛ որ զքեզ անոր յարմարցընես ։ Իսկ եթէ նուաստի և կամ պզտիկի հետ ․ ջանա՛ որ սիրով ու անուշութեամբ վարվիս ։

Կենցաղավարութեան մէջը զգուշ կեցիր , որ բարկութիւն (կամ Կի-ձէնճիւընլիւ) չըցըցընես ․ կամ հակառակասիրութիւն և դէմ զըրուցել ուրիշի ․ կամ մաղձոտութիւն և կեղծաւորութիւն ․ կամ լըբութիւն և ծիծաղ ուրիշի պակսութեան վրայ ․ և պէտքը չէ ծաղրածութիւն (ֆ մասխարալըգ) ընել անանկ տեղ ու անանկ ատեն , որ չըվայլեր ։

Թէ որ մէկը խաթրիդ դպչի կամ խրատէ զքեզ մէկ պակասութեան մը համար , ջանա՛ որ անուշութեամբ ընդունիս , և շնորհակալ ըլլաս ։ Ծերոց և մեծամեծաց առջևը պէտք է ծունկ չոքելով ու պարկեշտութեամբ նստիլ՝ առանց կռնթընելու կամ աթոռին անդին նայելու ․ այլ խոնարհութեամբ արթուն և ըղդաստ պիտի կենայ մարդ , որ կարենայ իմանալ կամ պատասխանել անոնց խօսքը ։ Այս կանոնս առաւելապէս պիտի պահեն տղայք և երիտասարդք՝ երբոր կը գըտնըվին ծերոց կամ իմաստնոց առջևը ․ ուր պէտք է իրենց լուռ կենալ ու համեստութեամբ մըտիկ ընել անոնց զըրուցածին ․ և սորվիլ անոնցմէ իրենց պէտք եղած բաները ։

Այն բանը՝ որ քեզի չըլնիր , մի՛ հարցըներ ու ետևէն մի՛ ըլլար իմանալու ․ Թէ որ բարեկամդ քեզի խորհուրդ մը յայտնէ , ջանա՛ որ ծածուկ պահես ։ Առանց մամըռալու՝

մար․

մարդու խօսքը մի տար. և երբոր մէկին խօսք տըւեր ես, նայէ որ կատարես: Զգուշ կեցիր, որ ուրիշի տանը կամ հագուստին կամ կերածին դատաւոր չըլլաս. ու ոչ չըտըռնկես: Մարդու ձախորդութենը կամ պակսութենը վըրայ չըխընդաս: Խաղի մէջ չըտաքնաս, կըռիւ չըհանես, ամուր չըկանչես: Ուրիշի առջևը ըղունգներըդ (ֆր ըռնախնէրըտ) մի կտրեր. մատով քիթըդ կամ ականջըդ մի խառներ: Մէ քերվըր, մի քըթվըտիր մարդու առջևը: Եւ չըլլայ թէ ընհվըհ ընելով կոտըրտըվիս:

Ձեռվընէրըդ ու երեսըդ ջանա որ միշտ մաքուր պահես. սակայն չըլլայ թէ թըքով մաքրես ձեռքիդ, երեսիդ, լաթերուդ կամ կօշիկիդ (ֆր ծօպուռծիտ) աղտը: Թէ որ ըզզուելի աղտեղութին մը տեսնես, մի ցըցըներ ուրիշի. այլ նայէ որ կամացուկ մը ծածկես, որ մարդ չըտեսնէ: Ցուրտ ատեն ձեռք ձեռքի չըշըփես. կամ բերնովըդ և ըռնչովըդ չըտաքցընես: Կըրակին քովը շատ մի մօտենար տաքնալու համար. ոտքըդ մի տաքցըներ. կըռնակըդ մի դարձըներ կըրակին. մատովըդ մի խառներ կըրակը. և մի թըքներ կըրակին մէջը:

Խօսակցութեան վըրայ:

Խօսակցութիւնըդ նայէ որ ըլլայ օգտակար, անմեղ ու զուարճալի: Ուրախութեան մէջը տըրտմալի բան մի ըրուցեր. և և ոչ տըրտմութեան մէջը ուրախալի կամ ծիծաղելու բան: Խօսակցութենըդ մէջը ըզգուշ կեցիր երդում ընելէն, բամբասանքէն, անէծքէն, հայհոյութեն (ֆր +ն-Քի-րէն)

սուտ

տուտ զըրուցելէն․ սիրտ ծակող խօսքերէն,
պարծենկոտութենէն, որով կարրի խօսակ-
ցութե̃ն չընորքը ։

Ինչ որ զըրուցելու ես նէ, առաջ մըտմը-
տած որ կարգաւ, միակերպ և անուշ զըրու-
ցես, առանց խառնելու բան բանի մէջ ։ Եւ
ինչ որ ընկերար զըրուցել կամ պատմել,
նայէ որ անփկայ լըմնցընես․ կիսատ չըթո-
ղուս ու ուրիշ բան չըսկըսիս․ և կէ չըկըրկ-
նես նորէն մէկ անգամ զըրուցածըդ ։

Խօսակցութիւը պէտք է որ ըլլայ յայտնի և
որոշ կերպով, անանկ որ ամէն մարդ կա-
րենայ անաշխատ հասկընալ ։ Ըստի պէտ-
քը չէ անանկ բառ գործածել, կէ անանկ
լեզուաւ խօսիլ, որ չըհասկըցվիր ։ Եւ ինչ
լեզուաւ որ ընկերար խօսիլ, անանկ ալ պի-
տի լըմնցընես․ չըլլայ թէ հայերէն ըսկըսիս՝
ու տաճկերէն լըմնցընես ։

Խօսելու ատենըդ՝ ջանա որ կոշտ և անշնորք
(թ դէր) զրոյց չըխառնես․ մանաւանդ հա-
կառակութէ մէջը՝ ուրիշի խօսքը չարհամար-
հես․ այլ նայէ որ ամէնուն հետ պատուով
ու քաղաքավարութե̃ զրուցես ։ Բազմուէ
մէջը միայն դուն խօսող մի ըլլար․ այլ ջա-
նա որ ուրիշի ալ ատեն տաս խօսելու ։
Մարդու խօսք մի կըտրեր, և մի յափշտա-
կեր ուրիշի բերնէն ։ Թէ որ քեզմէ մենծը
կայ, նայէ որ քան զայն առաջ չըսկըսիս խօ-
սիլ ։ Եւ չըգիտցած խօսակցութեդ մէջը
մի խառնըվիր․ ու ուրիշի խօսքը մի սրբագ-
րեր ։

Խօսակցութեդ մէջը ջանա որ համեստ յըս-
տակ ու մաքուր հանես առանց կանգըռ-
ռելու ։ Չըլլայ թէ ըփըռտաս կէ քըթէդ
զըրուցես, կէ կըղկըղաս․ կէ քան զափը

ա-

աւելի՛ ցած ձայնով խօսիս ։
Խօսելու ատենդ՝ ուրիշի շատ մի մօտենար , ձեռքով մի մըշտեր ․ ձեռքըդ երեսին դէմ մի երկնցըներ ։ Քիթըդ , բերանըդ , աչքըդ մի ծըռեր ․ ձեռվըներըդ շատ մի շարժեր , այլ ջանա որ ծանրութին և անուշութին երևցընես՝ առանց բան ծախելու ։

Նստելու , Ելլելու , և Քայլելու վրայ ։

Ո՛ւր որ բազմութիւն ոտքի վրայ կեցած են նէ , պէտքը չէ՛ նստիլ ․ սակայն թէ որ ակարութին մը ունենաս , և կը՛ հրաւիրեն ([illegible]) զքեզ նըստելու , ջանա որ պատուաւոր տեղը ուրիշի տաս , ու դուն վար տեղ նըստիս ։
Նըստելու ատենըդ՝ ոտքըդ չերկընցընես ․ չըտարածվիս ([illegible]) ․ կը՛ կըռթընելով ([illegible]) չընըստիս ․ և կըռնակըդ ուրիշի չընես ։ Պէտք եղած տեղը նայէ որ ծունկ չըզքիս , ու ամփոփ և ժողված նըստիս ։ Բազմութե մէջը նըստած ատենըդ չըքընանաս , կը՛ առանձին դուն քեզի չերգես , կը՛ թուղթ չըկարդաս ։
Ոտքի վրայ ելլելու ատենըդ չըլլայ թէ ուրիշի կըռթընիս ․ կը՛ ծերու պէս՝ մարդու ձեռքէ չըբըռնես ․ կամ ձեռքով գետինը չըհըրես ․ այլ ինքիրեդ ելիր շիտակ առանց ծըռելու և կը՛ տըքալու ։ Թէ որ հաւասար ընկերաց միջէն պիտի բաժնըվիս , նայէ որ թողութին խընդրես նըստածներէն , ու անանկ երթաս ։ Երթալու ատենըդ չըլլայ թէ մարդու առջևէն անցնիս , կամ երկու մարդու միջէն , երբոր կըրնաս ետևէն պըտըտիլ ։

Քայլ

Քայլելու ատենըդ երկու բանէն պիտի ըզգուշանաս. մէյմը տրտորանօք վազելէն, և մէկմալ աւելի քան չափը ծանր քայլելէն. բայց եթէ հարկը անանկ պահանջէ: Երբոր կը քայլես, ոտքըդ շատ վեր մի վերցըներ. կամ անոր ներհակ քըքըս մի երթար. և կմ բեռնակիրի (թ. համալէ) պէս մի ղօրներ գետինը: Մատըներուդ վրայ մի քայլեր, ցաթկըռտելով մի երթար, և կմ գինովի պէս մէկ դին մէկալ դին մի ծըռիր: Գլուխըդ շիտակ բռնէ, չափաւոր և բընական իւր ձևովը, նայելով միշտ ոտքիդ կոխած տեղը: Թևերըդ կախելով ու երերցընելով մի երթար. ու թաշկինակը (թ. մահրամայըն) դաւաղանով, կմ թեղլիհով մի խաղար: Ճամբան մինակ քայլելու ատենըդ դուն քեզի մի խօսիր. քըթիդ տակէն մի երգեր: Թէ որ մէկը հանդիպի՝ ճամբու վրայ մի կենար, ամուր մի խօսիր, մի կըռվիր, հետը կատակաբանութն (թ. շախա) մի ըներ: Թէ քան զքեզ մեծի մը հետ քայլելու ըլլաս, նայէ որ անոր ձախակողմէն (թ. սօլ դէէն) երթաս. աջ կողմըդ իրեն տալով՝ և քիչ մը ետևէն երթալով. ու պէտք է որ քուկին գալվածքըդ անոր յարմարցընես: Իսկ եթէ հաւասարի հետ երթաս, կըրնաս միատեղ քայլել, բայց աղէկ ուշ դիր, որ չըլլայ թէ հըրես, կմ իրեն քըռվելով երթաս: Թէ որ դըռնէ մը, կամ նեղ տեղաց մը անցնելու ըլլաս, ջանա որ ուրիշն տեղ տաս. մանաւանդ քան զքեզ մեծին:

Կերակուր ուտելու վրայ :

ա Առաջ քան նըստիլդ սեղան, նայէ որ ձեռ- քըդ աղէկ մը լուանաս, որ մաքուր ըլլայ : Եւ երբոր կընըստիս կերակուր ու- տելու, երեսըդ խաչ հանէ, ու փառք տուր աստուծոյ, որ քեզի կերակուր է ղրկեր ուտելու :

Ընըստելս սեղան ինչվան որ քան ղքեզ մեծը չընըստի. և ձեռք չերկընցընես կե- րակրոյն, ինչվան որ մեծերը չըսկըսին : Շատ մօտ մի նըստիր սեղանին. կուրծքըդ չըկըռթընցընես, թևերըդ չըտարածես. երեսի վրայ չընկնիս, այլ չափաւոր հեռա- ւորութբ՝ հանդարտ և ամփոփ կենաս : Կե- րակուրը ձախ (թ. սօլ) ձեռքով չուտես. ձեռվըներըդ նայէ որ շատ չաղտոտես. մա- նաւանդ երբոր պատառաքաղ (թ. չաթալ) ըլ- լայ սեղանին վրայ, ջանա որ միշտ անով ուտես կերակուրը :

Խոշոր պատառ չըդընես բերանըդ, ու ար- տորալով չուտես. մէկ պատառը չըլըմնցած՝ ուրիշ չըխոթես բերանըդ : Ամբողջ հացը կմ միսը և կմ պտուղը խածնելով չուտես. այլ կըտրէ դանակով, ու չափաւոր պա- տառ ըրէ, և անանկ դիր բերանըդ : Այն պատառը՝ որ խածեր ես, կերակրոյ մէջ մի թաթխեր :

Ուտելու ատենը չըտըքտըքաս, կմ խոզի պէս չափըռտալով չուտես : Թէ կերակու- րը տաք է, չըլլայ թէ փըչես պաղելու հա- մար. այլ կամաց կամաց ուտելով՝ սպասէ որ պաղի : Թէ որ դըդալով կուտես, նայէ որ շատ չըլեցընես՝ որ չըթափթըփի : Ըլ-

լայ

լայ թէ սկաւառակը (թր. ճէպաճուն) բերանըդ տանիս կերակրոյն ջուրը խմելու համար: Սեղանի վրայ զգուշ կեցիր, որ ուտելու բանին աղէկը կամ խոշորը չըզատես քեզի համար. այլ ինչ որ առջեւըդ եկած է նէ, զանիկայ առ ու կեր: Երկու կերակուր մէկզմէկու մէջ չըխառնես: Թէ որ կերակուր մը ուզածըդ չէ նէ, չըլլայ թէ նշան տաս չըհաւնելու կամ պակասութիւն դընես: Եւ աստ ներհակ, թէ որ հաւնածըդ ըլլայ, շատ մի գովեր: Աղտոտ ձեռօք հաց կամ պըտուղ մի կըտրեր. գաւաթ (թր. խատէհ) մի բըռներ. մատով աղ մի առնուր ամանէն: Թէ որ հացըդ պակսի, ուրիշի առջեւէն մի առնուր:

Մարդու կերածին մի նայիր, եւ թէ որ խորթութիւն մը տեսնես, մի խընտար. եւ ուրիշի մի ցըցըներ: Շատ մի բռնադատեր զուրիշը (թր. զօռ ընել) կերակուր ուտելու, եւ մանաւանդ՝ գինի խմելու: Անըղտար ընցուր գաւաթը, որ չըթափի, եւ կարենաս խըմել ամմէնը: Կիսատ խըմածըդ ուրիշի չըտաս: Խըմելու ատենը նայէ որ գաւաթը մէկ ձեռօք բըռնես. շատ ծանր ծանր չըխըմես. եւ ոչ արտորալով. ու խըմելէն ետքը՝ չըլլայ թէ գաւաթը ծըծես, եւ կամ հառաչես:

Սեղանի վրայ չըլլայ թէ գինի եւ կամ կերակուր քթիդ մօտեցընելով հոտըլտաս: Թէ որ բերանըդ կերակուր մը դըրիր, որ չես ախորժիր, չըլլայ թէ զըզուելով բերնէդ դուրս հանես բազմուն մէջը. այլ կամացուկ ելիր սեղանէն, ու անանկ թափէ առանձին տեղ մը, որ մարդ չըտեսնէ: Կերակրոյն մէջը՝ թէ ոսկոր կամ փուշ կամ ուրիշ բան մը հան.

հանդիպի, բերնովըդ դուրս մի՛ ձըգեր. այլ ձեռքով առ բերնէդ, ու առջևըդ դի՛ր ըսկուտակին մէջը. չըլլայ թէ սեղանին նեքևը ձգես, կամ մէկ դին նետես։ Իսկ եթէ դխպռճանով ձեռքէդ բան մը ընկնի, ըզգուշութիւն և ճկուքով նայէ որ առնուս։

Սեղանի վրայ տրտում և տխուր պէտքը չէ կենալ. զըզուելի և գանելու բանի վրայ պէտքը չէ խօսիլ. բարկութեան պէտքը չէ ցըցընել, մանաւանդ սեղանին տիրոջը. այլ անուշ և անմեղ խօսքերով պէտք է զըւանալ (ի՞ էյլէնմէք իչին)։ Թէ որ մէկը կիշտացած ըլլայ, պէտք նայի որ պարկեշտ և հանդարտ կենայ՝ ինչպէս որ ուրիշներուն ըմեցընեն. ուստի պէտքը չէ գանակով կամ դըդալով կամ պատառով (ի՞ ֆէշէնօք) կամ ուրիշ բանով խաղալ, կամ պատառաքաղով ակռայ ըստկել, և կամ ելլել սեղանէն յառաջ քան զդոհանալն։ Սակայն՝ թէ որ մէկին պէտք ըլլայ ելլել բանի մը համար, պէտք դառնայ շուտով։ Սեղանի վրայ կա կերակուր ուտելու առենը զդուշ կեցիր՝ որ շատ չըհազաս, չըթըքնես, դլուխըդ կամ մարմինըդ չըքերես, ամուր չըխընչես, ու շուտ շուտ քըթախոտ (ի՞ պուռնօթու) չըքաշես։

Աղտոտ ձեռքըդ մաքուր սրփոցով կամ պատտառով չըսրբես։ Երբոր կելլես սեղանէն, ջանա ձեռքըդ լուանալ, սակայն թէ որ բազմութեան մէջը լուացվիս, նայէ որ պարկեշտութիւ և առանց ձայնի և թըքնելու ընես։

Բնական գործողութեանց վրայ ։

Հազալու և փռընգալու ատենը ջանա որ կամացուկ ընես, որ ձայնըդ ամուր չելլէ. ու ձեռքըդ կամ թաշկինակդ բերնիդ առջևը բռնէ, որ թուք չըցաթկէ ։ Թըքնելու և խընչելու ատենըդ չըլլայ թէ աղաղակաւ կամ բարձրաձայն խուխաս. և թուքըդ երևնալու տեղ մի ձըգեր ։ Թէ որ թաշկինակի մէջ կը թըքնես, մօտեցուր բերնիդ, որ թուքը դուրս չըցաթկէ ։ Քիթըդ մի խընչեր գետինը. ու մի սըրբեր ձեռօք առանց թաշկինակի ։ Նայէ որ թաշկինակըդ շատ աղտոտ չըգործածես. և միշտ մէկ երեսը ջանա որ սըրբես քիթըդ ։ Խընչելէն կամ թըքնելէն ետքը չըլլայ թէ թաշկինակին մէջը նայիս ։

Հառաչանքը թէ որ տեղւոյն ու ատենին յարմար չըլլայ նէ խենթութեան կը սեպվի. ուստի նայէ որ ամմէն դատարկ բանի վըրայ, ու դատարկ տեղը չըհառաչես ։

Յօրանջելը (որ է Էսնէմէ) ծուլութեան նըշան է. ուստի ջանա որ զքեզ զըսպես. մանաւանդ ուրիշի առջևը ։ Սակայն թէ որ յօրանջես, չըլլայ թէ անամօթ պէս ձայներ հանես, այլ դիր աջ ձեռքըդ բերնիդ վըրայ, որ չերևնայ բերնիդ բացվիլը ։

Զըդայռելը որ կըլլայ հասարակօրէն կերակրէն ետքը. պիտի զգուշանայ մարդ, որ անձայն ընէ, երեսը մէկ կողմը դարձընելով, որ բերնէն դուրս ելած շունչը ուրիշ երեսը չերթայ ։

Դուն քեզի մինակ եղած ատենըդ՝ մըտմըտուքով քիթըդ, բերանըդ չըծըռես, լեզուդ դուրս չըհանես, ապուշ աչքով չընայիս ։

Պա-

Պառկելու Հրայ:

Ուր տեղ որ բաղմուն նըստեր կը խօսին պէտքը չէ պառկիլ և կամ քուն ըլլալ: Երբոր կերթաս պառկելու, թէ հաւասար ընկերաց միջէն պիտի բաժնըվիս: * Գիշեր բարի || · ըսէ ամենուն, ու անանկ գնա:

Անկողին մըտնելէդ առաջ՝ քննութիւն ըրէ խղճմըտանացդ · ու ղըջա ըրած մեղքերուդ վրայ · և ետքը յանձնէ զքեզ Այ և Սբ Ածած-նայ և պահապան հրեշտակիդ, ըսելով մէկ քանի աղօթք մը 'ի պատիւ նց:

Պառկելու առենըդ չըլլայ թէ մարդու առջև հանվիս · և հանած լաթերըդ չըտար-տըղնես աստին անդին · այլ դիր ամփոփ մէկ տեղմը, որ առտըվանց կարենաս անաշ-խատ գըտնել:

Անկողին մըտած առենըդ՝ նայէ անանկ պառկիս, որ ամէն կողմըդ գոցվի · ու ջա-նա հանդարտ և ամփոփ կենալ · մըտածե-լով մէկ բարի և հոգևոր բանմը:

ՎԵՐՋ:

Յորդոր առ Մանկունս:

Իմ խոհական՝ ուշիմ տղայ,
միտ դիր խրատուց՝ որ 'ի սմա·
զճարըս քո՝ ոտքք ուղղեա,
ընկերակցութեանց՝ դու գերակայ:
Հետամուտ լեր՝ այս գիտութեան,
քեզ պիտանի՝ կենակցութեան·
յորմէ սկիզբն ըն մարդկութեան,
բերի 'ի ծայր ըն սրբութեան:
Առ դու մանուկ՝ զայս իմ խրատ,
որով լիցիս՝ բարեաց զակատ.
յանկարգ ախտից՝ լինիլ փարատ,
զի եղիցիս՝ սուրբ անարատ:
Յորժամ յառնես՝ դու 'ի քնոյ,
յիշեա զնա՝ զարարիչ քոյ·
մի՛ նըմանիր՝ ծոյլ անասնոյ,
նանրախորհուրդ՝ զբաղելոյ:
Բաժեալ զմիտդ՝ առ քեզ պահեա,
զգործս առ օրին՝ քո սահմանեա.
'ի գործդրութին՝ անհեղդ փութա,
զելըս իրացն՝ 'ի տէր յանձնեա:
'Ի բանս քո՝ լեր մտադիր,
զի մի լիցի՝ խօսք ախտալիր·
որով ցուցցիս՝ զեղծ մարտադիր,
անձնավըճար՝ ստահերակիր:
Գնայք մարմնոյ՝ հանդարտական,
շարժուածք զգաստ՝ վայելչական.
զգեստք մաքուր՝ յարմարական,
որով լինիս՝ ազնուական:
Նորաբուսարձ՝ ծաղկի նման,
լեր զուարթուն՝ 'ի գործս համայն.

անոյշ

անոյշ բարուց ըդ կերպարան ,
տեսցի 'ի դէմդ՝ և 'ի բերան ։
Արդարութեն՝ զուղին դնաս ,
եթէ ուղիղ՝ վարս ստանաս ·
համեստ կենօք՝ չքեղանաս ,
ամենեցուն՝ հաճոյանաս ։
Տնկեա՛ 'ի քեզ՝ զխոնարհութիւն ,
առ 'ի ստանալ՝ զհնազանդութիւն ·
'ի բա՛ց վանեա՝ զծուլութիւն ,
մի տիրեսցէ՝ քեզ ձանձրութիւն ։
'Ի վարիլ քո՝ ընդ ընկերին ,
մի ներհակիր՝ կամաց նորին ·
և մի կռուիր՝ դու 'ի խաղին ,
յորմէ ծագի՝ խօսք աղտեղին ։
Ոսկի զարդուք՝ զքեզ բոլորես ,
թէ զայս կանոնս՝ ողջիկ պահես ·
ուր երևի՝ մեղաց արկած ,
խոյս տուր անտի՝ լեր անկասկած ։
Սիրա ամօթխած՝ պատկառանօք ,
և մի շոգմոդ՝ կերպարանօք ·
մի հայեսցիս՝ ընդ երեսօք ,
թէ և լիցես՝ առ ընկերօք ։
Վարդանոյման՝ կենօք վառիս ,
եթէ շնորհօք՝ չարժմամբ վարիս ·
բարի մարդկանց՝ դու յարմարիս ,
ցոփ ընկերաց՝ չըհետևիս ։
Արթուն մանուկ՝ զդօնամիտ ,
լեր բարուեց՝ մանրակրկիտ ·
իբր մեղու՝ երկայնամիտ ,
որ 'ի վաստակս՝ է աներկմիտ ։
Բոտին թևով՝ յօդս ձեմէ ,
փոքր մարմնով՝ նիւթս բամէ ·
խորխոխ անոյշ՝ նոլաւ կաղմէ ,
քաղցրաճաշակ՝ քըմաց բաշխէ ։
Գոլիր դու լեր՝ ինձ օժանդակ ,

գոր,

գործով լեցո՛ զայս բովանդակ,
յոր և կարգի՛ իմ նպատակ.
զի մ՚ եղէց՝ անաւաստակ.
Առաքինի՛ վարուցդ հանդէս,
ցուցցես 'ի գործոդ՝ վայելչապէս.
ոչ զգեստու՝ դիպակապէս,
արկցես զքև՝ իշխանապէս:
Պէտք են ջանից՝ առ յուսանիլ,
հանապազօր՝ 'ի նոյն կրթիլ.
ապա թէ ոչ՝ մնաս անկոփ,
և անպիտան՝ ջղջուղ խոփ.
Եթէ անսաս՝ իմոց բանից,
դիւրաւ տաշիս՝ 'ի քոց ախտից.
գեղեցկատիպ՝ ձև յօրինիս,
ախորժատես՝ չինուած լինիս:
Տաճար կազմիս՝ ածութե՛,
շնորհաց հոգւոյն՝ բնակութե՛.
որով բուրես՝ հոտ սրբութե՛,
մաքրեալ իսպառ՝ զաղտ մոլութե՛:
Եւս հաստչին՝ ընծայեսցիս,
պսակ փառաց՝ դու ընկալցիս.
առ յաշխարհի՝ երանեսցիս,
յարքայութե՛՝ պայծառասցիս:

ՑԱՆԿ ԳԼԽՈՑ։

Յառաջաբանութիւն · · · 3։

ԳԼ. Ա։ Թէ զինչ իցէ քաղաքավարութիւն · · · · · · 7։

ԳԼ. Բ։ Յաղագս հանրական կանոնաց քաղաքավարութեան · 9։

ԳԼ. Գ։ Կանոնք առ կենցաղավարութիւն · · · · · · 17։

ԳԼ. Դ։ Հետեւորդ կանոնք առ կենցաղավարութիւն · · · 26։

ԳԼ. Ե։ Կանոնք առ բնական գործողութիւնս ինչ մարդոյ · 30։

ԳԼ. Զ։ Կանոնք վասն այցելութեան · 35։

ԳԼ. Է։ Կանոնք՝ զորս պարտ է պահել ՚ի ժողովս · (ի միւշավէրէյի մէջ ։) · · · 42։

ԳԼ. Ը։ Կանոնք վասն խօսակցութեան 44։

1. Նիւթ խօսից · · · · 45։
2. Կարգ խօսից · · · · · 50։
3. Եղանակք խօսից · · 55։
4. Ձայնք, արտասանութիւնք, շարժմունք ձեռաց, գլխոյ. եւն · · · · · 62։
5. Առանձին կանոնք ինչ վասն կատակի · (ի շախայի ։) 66։

ԳԼ. Թ։ Կանոնք նամակագրութեան · 68։

Կանոնք ծալելոյ եւ կնքելոյ զնամակն · · · · 74։

Յաղագս վերտառութեան · 75։

ԳԼ. Ժ։ Կանոնք դրչութեան · · · 77։

ԳԼ. ԺԱ։ Կանոնք ՚ի նստիլն ՚ի կանգ-

Z H նիլն

նիլն և յընԹանալն 'ի Ճա_
նապարհի 80:
ԳԼ. ԺԲ: Կանոնք 'ի զգեստս և յայլ
ագանելիս 87:
ԳԼ. ԺԳ: Կանոնք 'ի սեղանի. կամ
յուտելն զկերակուր . 90:
Հանգամանք սեղանոյ ա_
ռաւօտեայց 91:
Հանգամանք սեղանոյ ա_
ռաւելեայց 92:
Կանոնք 93:
ԳԼ. ԺԴ: Կանոնք՝ յորժամ հանդեր_
ձեալ իցէ ոք ննջել . . 108:
'Ի զարԹնուլն 'ի քնոյ . 111:
ԳԼ. ԺԵ: Կանոնք յաղագս ծառայից 113:
'Ի կալն առաջի տ̄րանց, և
'ի սպասաւորելն սեղանոյ . .
. . . . 116. 117:
ԳԼ. ԺԶ: Կանոնք յաղագս տերանց 123:
ԳԼ. ԺԷ: Առանձին կանոնագրութիւնք
'ի կենցաղավարութե̄ է̄ այլ
և այլ վիճակի մարդկան. 127:
Ջիարդ պարտ իցէ վարիլ
ը̄ ծնողս 127:
Ընդ եղբարս և ը̄ ազգա_
կանս 129:
Ընդ դաստիարակս . . 130:
Ընդ երախտաւորս . . 130:
Ընդ երիցագոյնս և ընդ
իշխանաւորս . . . . 131.
Ընդ բարեկամս 131:

ՅԱՒԵԼՈՒԱԾ

Յաղագս քաղաքավարութե̄
ընդ ին 136:

Գլ. ԺԸ: Թէ ո՞չ արժան է կալ յաղօթս առ Ած . . 137:
Գլ. ԺԹ: Թէ ո՞չ պարտ է ունկն դնել Ածային բանից . 144:
Գլ. Ի: Թէ զի՞նչ պարտ իցէ մարդոյ գործել զբարիս և ծառայել Այ . . . 148:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Կանոնաց քաղաքավարութեան Տա-բառ լեզուաւ 153:

Աղօթք ընելու վրայ . . . 153:
Անկողինէն ելլելու վրայ . . 154:
Կենցաղավարութեան վրայ . . 155:
Խօսակցութեան վրայ 157:
Նստելու, ելլելու և քալելու վրայ 159:
Կերակուր ուտելու վրայ . 161:
Բնական գործողութեց վը-րայ 164:
Պառկելու վրայ . . . 165: